

Ühiselt kaitstud.

Varjumiskohtade riskasutusviisid
nõukogudeaegsetes korterelamutes

Eesti Kunstiakadeemia
Arhitektuuriteaduskond
sisearhitektuuri osakond

Magistritöö
Ühiselt kaitstud.
Varjumiskohtade riskasutusviisid
nõukogudeaegsetes korterelamutes

Autor
Gert Christjanson

Juhendajad
Gregor Taul PhD
Pavle Stamenović PhD
Mariann Drell MA

Graafiline disain
Kätriin Reinart

Font
Tüpokompanii
Turist

Paber
Munken Cream 90g

Trükitud
Koopia Niini & Rauam

Tallinn 2026

AUTORIDEKLARATSIOON

Töö autorina kinnitan, et

- 1. käesolev lõputöö on minu isikliku loomingulise töö tulemus, seda ei ole osaliselt ega tervikuna kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud;
- 2. töös sisalduva(te) originaalse(te) teos(t)e loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui töö autorile ja teos(t)ega seotud varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- 3. olen koostanud töö iseseisvalt ning kõik selle koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on töös nõuetekohaselt viidatud.

SISSEJUHATUS
1. NÕUKOGUDEAEGNE MASSELAMUEHITUS kui Eesti ELAMUFONDI TUUM
1.1 Teise maailmasõja järgne eluasemekriis kui massehituse pöördepunkt 14
1.2 Ehitusvaldkonna industrialiseerimine 15
1.3 Tootmisloogika standardiseerimine läbi tüüpprojektide 16
1.4 Kooperatiivne elamuehitus kui paindlik alternatiiv massehitusele 26
2. KORTERELAMU KIHISTUSED TÄNA: ERA-, ÜHIS- JA VARJUMISRUUM
2.1 Ühine ja era 28
2.2 Ühisruumide potentsiaal 31
2.3 Varjumine keldrikorrustel 34
2.4 Päästeameti juhendmaterjali analüüs 42
3. VÄLITÖÖD EHK OBJEKTIKÜLASTUSED
3.1 Ühisalad nõukogudeaegsetes korterelamutes 54
3.2 Varjumiskohtade pilootprojektid Tallinnas 74
3.3 Kogemused mujalt 82
4. DISAINPROJEKT
4.1 J.Sütiste tee 34 90
4.2 Kaitsekiht ehk hädavajalik miinimum 102

4.3 Lisaväärtus ehk ristkasutusvõimalused 113

KOKKUVÕTE 135

SUMMARY 139

ALLIKAD 143

LISAD 146

Sissejuhatus

¹ Statistikaamet, Elamistingimused. – Rahvaloendus 2021, <https://rahvaloendus.ee/et/tulemused/elamistingimused> (vaadatud 10. X 2025).

² Varjumine. – Päästeamet, <https://www.rescue.ee/et/juhend/varjumine> (vaadatud 8. X 2025).

Eesti elamufondi tuumaks on nõukogudeaegsed korterelamud: ligi kaks kolmandikku meie leibkondadest elab neis ka täna.¹ Need ei ole pelgalt ajastuhõngulised „mäed“, vaid meie linnade ja väiksemate asulate selgroog ning kollektiivse elamise arhitektuuriline mälu. Ometi on paljude nende hoonete ühiskasutatavad ruumid, eriti keldrikorrustel, unustatud ja jäänud kasutusetä. Magistritöös uurin, kuidas selliseid ruume taas elustada nii, et need pakuksid elanikele igapäevast väärtust, näiteks ühisköögi, paranduskeldri, jagatud kontori või saunana ja samal ajal vastaksid tänastele julgeoleku- ja varjumisvajadustele.

Tänases julgeolekuolukorras, Venemaa agressioonisõja jätkudes Ukrainas, muutub meie endi elanike kaitse üha olulisemaks. 2026. a 1. juulist hakkavad kehtima muudatused Hädaolukorra seaduses, mis kohustab avalike varjendite rajamise uute kerkivate hoonete osana, mille netopind on üle 10 000 m² ja mitte avalike varjendite vastavalt alates 1200 m². Olemasolevate hoonete puhul tuleb ruumid üle vaadata ja võimaluse korral tagada varjend või varjumiskoht, kui see pole võimalik, peab leidma lähima avaliku varjumiskoha.² See asetab olemasoleva elamuarhitektuuri tähelepanu keskmesse, kus olemasolevad keldriruumid peavad elanikele pakkuma ohu korral kaitset.

Positiivseid näiteid varjumiskohtade ja varjendite riskasutusest võib leida meie lähikümbrusest, näiteks Soomest ja Taanist. Naaberriik Soome kasutab varjendeid ja varjumiskohti igapäevaselt, näiteks spordi- ja kogukonna ruumidena või panipaikade ning jalgrataste hoiuruumidena.

Töö ühe osana uurin nõukogude perioodil Tallinnasse ehitatud korterelamute keldrites paiknevaid ühisruume. Kaardistan, milliseid ühisruume on aegade vältel eksisteerinud ja mis eesmärkidel on neid varasemalt kasutatud. Mõtestan lahti ühisalade rolli nii minevikus kui ka tänapäeva ühiskonnas ning hindan nende potentsiaali tuleviku kontekstis. Lähenen teemale ruumilisest, sotsiaalsest ja julgeolekulisest vaatenurgast, uurides arhitektuuri kogukondlikke ning kriisiks valmisoleku eesmärke.

Tuginedes välitöödelt kogutud teadmistele leian, et riskasutatavad varjumiskohad soodustaksid kortermaja elanike omavahe- lisi sotsiaalseid suhteid. Lisaväärtusena saab kõrvalejätud keldriruumidesse põimida kaasaegseid koostamise viise, mis võiksid tekitada noorema põlvkonna seas suuremat huvi ja soovi nn magalarajoonides elada. Magistritöö lähtub eeldusest, et keldritesse rajatavad varjumiskohad ei peaks olema pelgalt hädaolukordadeks loodud keskkonnad, vaid elanikele igapäevaselt avatud ja lisaväärtust pakkuvad ruumid.

Magistritöös soovin leida vastuseid küsimustele:

1. Kuidas kohandada korterelamute keldrikorruseid varjumiskohtadeks nii, et need moodustaksid ühisruumidena osa elanike igapäevaelust?

2. Millised ühisruumivormid esinesid nõukogudeaegses elamuehituses ning millist rolli need elanike elukorralduses täitsid?

3. Millised ruumilised, õiguslikud ja sotsiaalsed tegurid takistavad korterelamute varjumiskohtade riskasutust ühisruumidena?

Teema on aktuaalne ja oluline mitmel tasandil. Isiklikust perspektiivist pakub see võimalust uurida endale tuttavaid ja kogemuslikult lähedasi keskkondi, mille potentsiaal on jäänud tähelepanuta. Vastutustundliku kodanikuna saan anda oma-poolse panuse nii Tallinna kui kogu Eesti elanikkonna kaitsesse, samaaegselt käsitleda ressursitõhusust, olemasoleva keskkonna väärtustamist ning soosida sotsialiseerumist ja kogukonnatunde teket magalarajoonides.

Töö esimeses osas käsitlen nõukogudeaegse masselamuehituse kujunemist ning selle mõju korterelamute ruumilisele ülesehitusele, keskendudes tootmisloogika, standardiseerimise ja ühisruumide rollide kujunemisele. Teises osas käsitlen korterelamut era-, ühis- ja varjumisruumi põimumiskohana, analüüsides ühisruumide tänast potentsiaali, keldrikorruste rolli varjumiskohtadena ning Päästeameti juhendi rakendatavust sisearhitekti vaatenurgast. Kolmandas osas analüüsin välitööde ehk objektikülastuste põhjal ühisruumide kasutust, varjumiskohtade pilootprojekte ning rahvusvahelisi näiteid riskasutusest. Neljandas osas keskendun disainiprojektile J. Sütiste tee 34 korterelamu näitel, katsetades keldrikorruusel võimalikke riskasutusstsenaariumeid ning pakkudes sisearhitekti vaatenurgast lahendusi varjumiskoha sidumiseks elanike igapäevaeluga.

Uurimistöö ühe meetodina kasutan vestlusi majaelanikega, mille abil on võimalik mõista nende soove ja vajadusi ning koguda teavet ühisruumide kasutuse kohta, mida ei leia joonistelt ega arhiivi dokumentidest. Paljud keldriruumides toimunud tegevused, nagu saunaskäigud, peod või töökoja kasutamine, ei ole ametlikult dokumenteeritud, vaid on talletunud elanike mälestustes. Suulise ajaloo uurija Paul Thompson on rõhutanud, et see meetod põhineb inimeste mälestuste ja elukogemuste kuulamisel ning talletamisel, võimaldades uurida igapäevaelu ja ruumikasutust elanike vaatenurgast.³ Samuti kasutan ruumilisi käivitusi sündmuste kaudu, sekkudes neljal korral, mille käigus katsetan keldriruumide kasutusvõimaluste potentsiaale, sealhulgas ühistegevuste, loomingulise töö ning jagatud töökeskkonnana. Lisaks on töö käigus kasutusel fotodokumentatsioon nähtud keskkondade jäädvustamiseks ja joonestamine ning maketeerimine ruumiliste lahenduste analüüsimiseks ja visualiseerimiseks.

Magistritöö jooksul tegin kokku 20 visiiti erinevatesse ühisruumidesse, varjenditesse ja varjumiskohtadesse Tallinnas, Soomes ja Taanis. Külastused hõlmasid nii nõukogudeaegseid korterelamuid, varjumiskohtade pilootprojekte kui ka rahvusvahelisi näiteid, mille põhjal koostasın fotodokumentatsioonil põhineva kataloogi. Külastatud objektid paiknesid Tallinnas (J. Sütiste tee 34, Saha tn 23, Vase tn 11, Pihlaka tn 32, Tatari tn 45, Kotzebue tn 7, Kaluri tn 6, Trummi tn 4; pilootprojektid Vindi tn 9, Kirsi tn 3, Kari tn 26), Helsingis (Arena Center, Itäkeskuse ujula, Laivanvarustajankatu 10, Kontula rulapark, Abraham Wetterin tee 2, Vapaan Taiteen Tila), Kuopios (Luola spordihall, Luotsitie 18, Lippumäki ujula) ning Kopenhaagenis (varjend Østre Anlæg pargis).

Disainiprojekti kaudu käsitlen teekonda, kuidas kortermaja keldrikorruusel paiknevad ruumid saavad üheaegselt pakkuda kaitset ohuolukorras ning toimida osana elanike igapäevaelust. Projekti aluseks on Tallinnas, Mustamäel asuv korterelamu J. Sütiste tee 34, mille keldrikorruuse olemasolevat olukorda ana-

lüüsin ning kohandan selle Päästeameti soovitudele tuginedes varjumiseks sobilikuks. Lähenen ruumiprogrammi loomisele algusest peale riskasutusest lähtuvalt, ning hindan, millised olemasoleva keskkonna kihistused tasub säilitada või ümbermõtestada. Tulemuseks on valik varjumiskohtade riskasutusvõimalusi, mis seovad varjumisfunktsiooni elanike igapäevaeluga ning pakuvad sisendit Päästeameti juhendmaterjali edasiarendamiseks.

Sellise lähenemise vajalikkust kinnitab ka tänane olukord, kus paljud korteriühistud kurdavad, et varjumisruumide rajamine on kulukas ja keeruline, sest sageli puuduvad ka vajalikud teadmised.⁴ Seetõttu ei ole käesolev magistr töö pelgalt iseseisev akadeemiline uurimus, vaid soovib toimida katalüsaatorina, visualiseerides varjumiskohtade riskasutusvõimalusi korterelamutes. Eesmärgiks on motiveerida korteriühistuid ja erialaspetsialiste looma varjumiskohti, mis on osa meie igapäeva elukeskkonnast, aidates kaasa elanike turvalisusele ning avades uusi võimalusi sotsiaalseks kooseksisteerimiseks.

Magistritöö pälvib 2026. aastal Tallinna linna poolt välja jagatud Raestipendiumi, mis näitab, et ka Tallinna linn mõistab olukorra tõsidust ja on valmis mõtlema ühe sammu edasi küsimusel, mis saab siis, kui varjumiskoht on kortermaja keldris valmis saanud? Hetkel näen, et see on võimalus esimeste sammude tegemiseks Tallinnas, kuid näitaks ka ette suuna teistele linnadele üle Eesti.

⁴ V. Väino, Siseministeeriumi kavandatav varjendi nõue tõstab hoonete ehitushinda. – Eesti Rahvusringhääling 08. III 2024, <https://www.err.ee/1609276143/siseministeeriumi-kavandatav-varjendi-noue-tostab-hoonete-ehitushinda> (vaadatud 16. IX 2025).

³ Paul Thompson, *The Voice of the Past: Oral History*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2017, lk 8.

Nõukogudeaegne masselamuehitus kui Eesti elamufondi tuum

5 T. Ojari, Elamispind kõigile. Elamuehitus nõukogude Eestis.–Eesti linnaehituse ajalugu . Toim A. Randla. Tallinn: Eesti kunstiakadeemia, 2024, lk 306, https://eka.access.preservica.com/uncategorized/IO_fa52c0d1-71e4-423f-babc-a7573ab1bc7b/ (vaadatud 12. XI 2025). (artikli lk 298–325)

6 M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Toim E. Lutsepp, E. Hint. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001, lk 240.

7 H. Arman (toim.), Eesti arhitektuuri ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1965 lk 475, [http://www.digar.ee/id/nlib-digar:965635\(vaadatud 26. XI 2025\).](http://www.digar.ee/id/nlib-digar:965635(vaadatud 26. XI 2025).)

8 K. Leetmaa jt, Population Shifts and Urban Policies in Housing Estates of Tallinn, Estonia. – Housing Estates in Europe: Poverty, Ethnic Segregation and Policy Challenges. Eds. D. B. Hess, T. Tammaru, M. van Ham. Cham: Springer, 2018, lk 391–392, https://doi.org/10.1007/978-3-319-32813-5_17 (vaadatud 12. XI 2025). (artikli lk 389–412).

9 Samas, lk 391–392.

10 M. Kalm, Eesti 20. sajandi..., lk 285.

11 Samas, lk 285.

12 H. Arman (toim.), Eesti arhitektuuri ajalugu, lk 475.

1.1 TEISE MAAILMASÕJA JÄRGNE ELUASEMEKRIIS KUI MASSEHITUSE PÖÖRDEPUNKT

Teise maailmasõja lõpp tõi Lääne-Euroopa elamuehitusse endaga kaasa mahuka mehhaniseerimise, mis jõudis Nõukogude Liitu 10-aastase viivitusega 1950. aastate keskpaigal. Samal ajaperioodil vahetus riigis Jossif Stalini surma järel võim ja juhtimise võttis üle Nikita Hruštšov.⁵ Nõukogude liidu 1944. aasta septembri Eesti okupeerimise ja sama aasta märtsipommitamise tulemusel oli enam kui pool Tallinna elamufondist, lisaks suured osad vanalinnast, hävinenud. Puutumata ei jäänud ka teised Eesti linnad nagu Narva, Tartu, Pärnu ja Viljandi, kes pidid purustus-
tööde tagajärgedega tegelema hakkama.⁶

Tallinna elamuhoonestuse moodustasid selleks hetkeks halvas seisus puitehitised või kehvemal juhul sõja ajal pihta saanud või hävinud hooned.⁷ Kõik need tegurid võimendasid eluaseme puudust ja muutsid suurlinnade elamuehituse vältimatuks prioriteediks.⁸ Pärast Teist maailmasõda süvenes eluasemekriis kogu Euroopas, sealhulgas ka Eestis. Samal ajal toimus Nõukogude Liidus kiire tööstuse areng ja linnastumine, mis tõi kaasa elanikkonna järsu kasvu. Tallinnasse saabus massiliselt inimesi – teistest liiduvabariikidest, küüditamise ohvreid ja ka elanikke Eesti siseselt, eelkõige eesmärgiga teenida elatist uutes tööstustes. Tööjõupuuduse leevendamiseks soodustati sisserännet Venemaalt ja teistest Nõukogude vabariikidest, sealhulgas saabusid siia sõjaväelased oma peredega. Linnad muutusid atraktiivseks sihtkohaks. Samal ajal vähenes tööjõud maapiirkondades, mida mõjutasid kollektiviseerimine ja küüditamised 1940.–1950. aastatel.⁹ Suurim mõtteviisi ja uudse lähenemise tekkepõhjuseid oli sõjaga hävinud hoonestus ja sellega kaasnenud eluasemepuudus.¹⁰ Need muutused panid aluse nõukogude elamuehituse põhimõttelisele ümberkujundamisele.

Pärast 1954. aastal Moskvast toimunud ehitusmaterjalitootjate, ehitajate ja arhitektide konverentsi anti välja määrus „Liialduste likvideerimisest projekteerimise alal ja ehitustegevuses“. Liialduste all peeti silmas paraadlikku linnaruumi loomet, ebavajalikku ressursside raiskamist küllusliku hoone dekoori peale ja majanduslikku ning funktsionaalsusest lähtuvat mõtlematust. Kui veel Stalini ajal oli Läänest tarkuse ja teadmiste ammutamine paduteema, siis nüüd pöörati pilgud just sinna suunda eesmärgiga, et kiirelt koguda teadmisi ehitusmaterjalide, -tehnoloogiate ja modernistliku arhitektuuri põhimõtete osas. Esteetilisest ehituskunsti järgiva arhitektuuri asemele pidi kerkima uus industriaalne lähenemine.¹¹

Linnades, eriti äärealadel ja endistes töölisrajoonides, oli kiiresti vaja uusi elamispindu. Nii nagu 1965. aastal välja antud Eesti arhitektuuri ajaloo kõige uuema arhitektuuri peatükis rõhutati, siis sotsialistliku süsteemi eesmärgiks oli pakkuda kõigile elanikele võrdseid elamistingimusi nii kesklinnas kui äärelinna piirkondades, millega käis kaasas eesmärk parandada sellega linna üldist hoonestuskvaliteeti ja ühtset ilmet. Protsessi kiirendamiseks aitas kaasa NSV Liidu Ministrite Nõukogu 31. juuli 1957. aastal vastu võetud elamuehituse arendamise määrus, mille mõju ulatus ka Eestini.¹²

Algas kiire ja massiline suurpaneelidest koosnevate elurajoonide ehitamise ajastu. Kuigi massehitus võis tunduda

13 M. Kalm, Eesti 20. sajandi..., lk 327.

14 Statistikaamet, Eluruumid ja eluruumidega hooned. – Rahvaloendus 2021, <https://rahvaloendus.ee/et/tulemused/eluruumid-ja-eluruumidega-hooned> (vaadatud 26. XI 2025).

15 T. Ojari, Elamispind kõigile..., lk 306.

16 H. Arman (toim.), Eesti arhitektuuri ajalugu, lk 476.

17 S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval: Tüüpkortermajade areng ja uuendamine. Tallinna Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond, 2025, lk 19.

18 H. Arman (toim.), Eesti arhitektuuri ajalugu, lk 478.

19 S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval, lk 19.

suuremeelse teona kannatavatele inimestele, siis ei peeta sõja-järgset ehitust ühesgi riigis vaimustavaks nähtuseks, vaid pigem eluaseme vajadusele ja kesistele võimalustele baseeruvaks ning otstarbest lähtuvaks keskkonnaks.¹³ Sellest hoolimata kujunes järgnevatel kümnenditel elamuehitus väga mahukaks ning perioodi 1961–1990 võib pidada sõjajärgse elamuehituse nii-öelda hiilgeajaks, mil kümnendis ehitati 90 000–120 000 korterit. Siinkohal võib võrdluseks tuua, et enne 1961. aastat rajati alla 30 000 korteri kümnendis ning alates 1990. aastatest on see näitaja püsinud ligikaudu 30 000 korteri juures kümnendis.¹⁴

1.2 EHITUSVALDKONNA INDUSTRIALISEERIMINE

Võimuvahetus tõi endaga kaasa ehitusprotsesside industrialiseerimise, mille keskmes oli odav ehitushind, mis saavutati tootmise automatiseerimisega.¹⁵ 1958. aastal töötati välja uued korteritüübid, mis olid projekteeritud ühepere eluasemeks. Samal ajal algas, tänu monteeritavate raudbetoonist laepaneelide kasutuselevõtule, üleminek uuele elamutüübile, mida iseloomustas üks sisemine pikikandesein. 1957. aastast hakati ehitusmaterjalina kasutama silikaalsiidist ja vahtkermiidist seinaplokke, mida esialgselt kasutati individuaal- ja madalate elamute püstitamisel, kuid nende kasutusala laienes järgnevatel aastatel märkimisväärselt.¹⁶

Eesti nõukogudeaegseid kortermaju ehitati nii silikaatkivist, silikaalsiidist ja mullbetoonist. Elamupindade ehitus muutus veelgi tööstuslikumaks suurpaneelide kasutusele võtmisega. Läänest inspireeritud läbimurde taga oli prantslase Raymond Camuse raudbetoonist suurpaneelide tootmissüsteem. Suurpaneeliks võib pidada ühe toa suuruseid paneele, mis on valmistatud kas gaasbetoonist ühe- või kolmekihilisena ja koosnevad soojustusest, kandvast raudbetoonist ja betoonviimistlusest. Eestis hakati betoonist suurpaneele tootma (ill 1) 1961. aastal, Tallinna elamuehituskombinaadi valmides, millele hiljem lisandus ka Tartu tehas.¹⁷ Selline tootmisbaas võimaldas luua ainuüksi Tallinnas kuni 50 000m² elamispinda ühes aastas.¹⁸ Raudbetoonpaneelide tulek võimaldas ehitada varasemast kiiremini, odavamalt, suuremas mahus ja kasutada selleks kvalifikatsioonita tööjõudu.¹⁹

Illustratsioon 1. ENSV Ehitusministeeriumi Majaehituskombinaat Mustamäel: betoonpaneelide viimistlemine. Autor: teadmata. Eesti Arhitektuurimuuseum Fk 12505.49.

20 M. Sild, Modernistlikud linnaplaanid ja nende tähendus täna-paneelilamurajoonide planeerimine Nõukogude perioodil Lasnamäe ja Annelinna näitel. Magistr töö. Tartu: Tartu Ülikool, 2014, lk 56. Kättesaadav: DSpace – University of Tartu Library, <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/8fc9b2c9-75d5-432b-83f9-c6592bbb3c1f/content> (vaadatud 7. I 2026).

21 Samas, lk 56.

Elamute masstootmine lahendas küll efektiivselt eluaseme puudust, kuid muutis samaaegselt arhitektuuri ja sellega kaasnevad planeeringulised protsessid jäigaks. Elamuehituskombinaatide peamiseks eesmärgiks oli riikliku plaani täitmine ruutmeetrites, mis muutis tootmisprotsessi äärmiselt paindumatuks. Arhitektuursete lahenduste mitmekesistamine nõudis tehasehinnade ümberseadistamist, mis oleks aeglustanud tootmistempot ja ohustanud plaani elluviimist. Seetõttu eelistasid kombinaadid toota massiliselt ühesuguseid detaile.²⁰

Selle tagajärjel tekkis olukord, kus puhtpraktilised tootmisvajadused sõitsid üle arhitektuurset visioonist. Marju Silla magistr töö intervjuudest nõukogudeaegsete tegevplaneerijatega selgus, et isegi kui planeeringutes kinnitati algselt erilahendus või püüti elurajoone liigendada, lükkasid elamuehituskombinaadid need tagasi. Lõpptulemusena asendati unikaalsemad ideed ikkagi standardsete tüüpelamutega, sest kombinaatide eitav vastus oli otsustav. Nii mõjutas Eesti uusrajoonide ilmet, lisaks arhitektidele, suurel määral betoonitehaste tootmisloogika.²¹

1.3 TOOTMISLOOGIKA STANDARDISEERIMINE LÄBI TÜÜPPROJEKTIDE

Eestis levinud nõukogudeaegsete tüüpprojektide kataloog on pungil põnevaid näiteid, millest toon esile kaks märgilisemat. Seeria 1–317 (ill 2), mis viitab elamismudeli pöördepunktile, kui ühiskorteris elamine asendus väikekortoriga, millest kujunes uus ruumiline norm. Teise tüüpprojektina uurin seeriat 1–464 (ill 3), mis sümboliseerib elamuehituse täielikku industrialiseerimist, suurpaneelide kasutuselevõttu, tootmisloogika standardiseerimist ja süsteemi jäigastumist ning masstootmise kannakinnitust Eesti arhitektuuripärandis.

Illustratsioon 2. Hruštšovka tüüpi korterelamud Tallinnas Pelguranna tänaval. Autor: teadmata. Eesti Arhitektuurimuuseum Fk 27633.

Illustratsioon 3. 1–464 tüüpi korterelamu Tallinnas Akadeemia teel. Autor: teadmata. Eesti Arhitektuurimuuseum Fk 4407.

Sõjajärgsel ajaperioodil võimaldas tehnoloogiline areng kiiresti eluasemekriisi leevendamiseks rajada uusi linnaosi, mille hoonestus tugines tüüpprojektidele.²² Tüüpprojektiks peetakse standardiseeritud ehituslahendust, mis on kavandatud korduvaks kasutamiseks samalaadsete hoonete projekteerimisel ja ehitamisel.²³ Selline lähenemine muutis ehitusprotsessi efektiivsemaks ning mõjutas oluliselt elukeskkonna ruumilist ja sotsiaalset kujunemist.

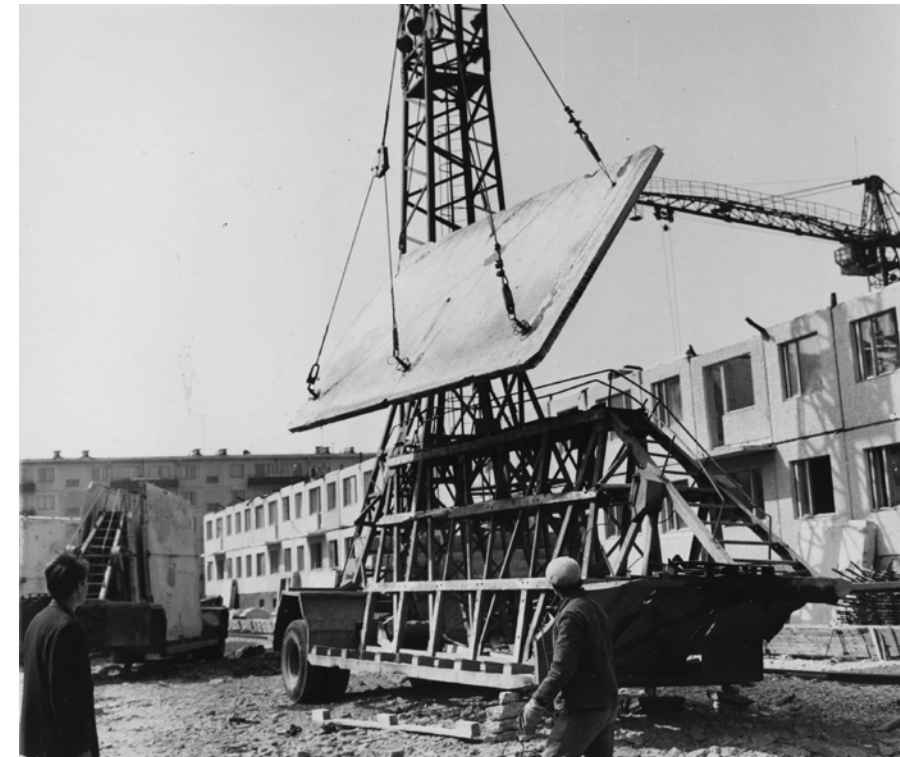
1950. aastatel sai korteris elamine enda jaoks uue tähenduse. Senisest ühiskorterite vormist, kus jagati mitme pere vahel abipindasid nagu köök, vannituba ja esik, otsustati liikuda edasi ökonoomsemate väikekorterite suunas. Sooviti luua väikekorteriteid, mille ruutmeetri hind oleks senisest odavam, mis tähendas, et edaspidi hoiti ruumi kokku varasemalt avaratena ehitatud abipindatelt. Väiksemaks tehti ka tube, näiteks varasemalt 22–25m² elutuba oli nüüd 14–19 m² ja magamistoad said 12–15m² asemel 8–12m² pinda. Lagede kõrgus, mida Stalini ajal oli üle kolme meetri ja millele tänapäeval eluaseme valikul innukalt tähelepanu pööratakse, taandus kahe poole meetrini. 1957. aastal oli Eestis keskmiselt ühe inimese kohta elamispinda 7m², mis peegeldas sõjajärgset eluasemekriisi ja vajadust kiirete ning ökonoomsete lahenduste järele.²⁴

1950. aastate lõpul alustati esimeste suuremahuliste elamuehitus programmidega. 1960. aastatest alates muutus valdavaks industriaalne elamuehitus, milleks kasutati tehases toodetud monteeritavaid raudbetoonpaneele, mis kraanaga kohapeal paika tõsteti (ill 4). Tallinnasse ehitatud suurimad paneel elamurajooni näited on Lasnamäe 47 000, Mustamäe 30 500 ja Väike-Õismäe 14 500 korteriga.²⁵

22 K. Paulus, 101 Eesti nõukogude aja ehitist. Toim E. Kõrge. Tallinn: Varrak, 2019, lk 68.

23 Tüüpprojekt.– Sõnaveeb, <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/eki/t%C3%BC%C3%BCpprojekt/1/est> (vaadatud 24. I 2026).

24 M. Kalm, Eesti 20. sajandi..., lk 329.

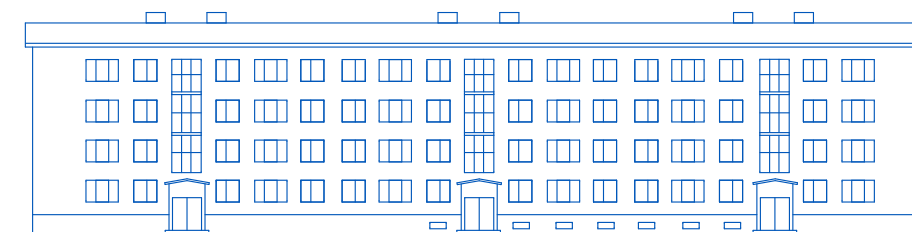

Illustratsioon 4. Mustamäe kortermaja paneeli monteerimine. Autor: teadmata. Eesti Arhitektuurimuuseum Fk 1250528.

Eesti nõukogudeaegse elamuehituse võib tinglikult jaotada kolmeks osaks. Enim kerkis tüüpprojektide järgi ehitatud paneel elamuid uusrajoonidena tühjadele linna äärealadele.²⁶ Teisena, kavandati unikaalprojekte, mida sageli teostasid elamuühistud ehk kooperatiivid, sobitades hooned linnakeskkonda, arvestades olemasoleva struktuuri ja hoonestusega. Kolmandana, ehitati individuaalelamuid originaal- ja tüüpprojektide järgi, kuid mass elamuehituse taustal piirati nende ehitust linnades kõvasti.²⁷

Hruštšovka

Eesti oma enda väikekorteritega elamu tüüp 1–317 (ill 5) loodi 1956. aastal Eesti Projekti arhitektide Mart Pordi, Roman Urbi, Reginald Liibergi ja Ülo Ellandi ning insener Olav Sambla poolt.²⁸ Eesti Projekt ehk Riiklik Projekteerimise Instituut (RPI) oli tollase nõukogude Eesti suurima arhitektide arvuga büroo, mis kavandas mahuka osa tollasest projekteerimisest.²⁹ Tüüpprojekti niiöelda põhjaks võeti 1956. aasta Moskvast toimunud üleliidulise väikemõõtmeliste korterite võistlustööde tüüpseksioonid.³⁰

Illustratsioon 5. Tüüpprojekt 1–317 ehk Hruštšovka eestvaade. Skaala 1:500. Autor: Gert Christjanson.

31 K. Paulus jt, Unistuste Mustamäe, lk 45.

32 S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval, lk 17.

33 M. Kalm, Eesti 20. sajandi..., lk 331.

34 S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval, lk 51.

35 M. Kalm, Eesti 20. sajandi..., lk 322-323.

Aastate jooksul rahva seas „hruštšovkadena“ tuntuks saanud elamud on tüüpprojektide järgi ehitatud kahe- kuni viiekorruselised hooned, mille korteriplaneeringud koosnevad peamiselt kahe- ja kolmetoalistest 18–42 ruutmeetri suurustest korteritest.³¹ Hoonete ehitamisel kasutati materjalidena silikaattellist või silikaltsiidist ja mullbetoonist koosnevaid suurplokke,³² hoone tööstuslikku tootmist toetasid monteeritavad detailid nagu vahelaepaneelid ja trepimarsid.³³

Eesti arhitektide edasiarendusena kujunes 1–317 elamu Moskva eeskujuprojektist veidi erinevaks. Kui algvariant taotles dekoratiivsust, siis kohalikus versioonis nihkus rõhk funktsionaalsele ja põhjamaisele vormikeelele. Hoone kompaktne maht ja tellisfassaadi vaoshoitud käsitus annavad hoonele selgelt teistsuguse ning rahulikuma ilme.³⁴ Arhitektuuriajaloolane Mart Kalm on pidanud kahetsusväärseks asjaolu, et rahvasuu nimetab seda hoonetüüpi venepäraselt „hruštšovkaks“, ehkki selle disainikeel vastandub teadlikult nõukogude esteetikale ja taotleb pigem skandinaavialikku olemust (ill 6).³⁵

Illustratsioon 6. Tüüpprojekt 1–317 kortermajad Pelguranna tänaval. Leonid Volkovi käsikirja Eesti arhitektuur 1940–1988 II osa illustratsioonid. Eesti Arhitektuurimuuseum, EAM Ar 6.4.7:107.

Korterite ruumilises ülesehituses võib märgata sõjajärgse ühiskonna ideoloogilist ja sotsiaalset muutust. Enne Teist maailmasõda oli korteri planeeringute puhul tavaline esindusruume, saal, sögituba, kabinet ja teenindusruumide, üksteisest eraldada. Sõjajärgsel perioodil prooviti antud lähenemist murda ja liiguti kollektiivsema elukorraldusega ruumimudelile suunas. Köök, mis oli eelnevalt teistest ruumidest eemal teenijate käsutuses, liideti elutoaga ja seda asus kasutama perenaine ise, selline muudatus tegi elutoast pere igapäevaelu keskse ruumi.³⁶

Nõukogude elamuehitust kujundasid rangelt normeeritud ruuminõuded, mille kohaselt oli ühe elaniku kohta ette nähtud vaid 9,5 m² elamispinda, jättes kõrvale abiruumid.³⁷ Sellest tulenes ka tüüpprojekti 1–317 korterite äärmiselt napp planeering, mille ruumiline struktuur keskendus maksimaalsele kokkuhoidule. Esiku suurus viidi miinimumini, kööki pääses elutoa

36 T. Ojari, Elamispind. Modernistlik elamuehitusideoloogia ja Mustamäe. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2004, nr 2, lk 50, https://ktu.artun.ee/articles/2004_2/ojari_042-070.pdf (vaadatud 6. I 2026). (artikkel 42-65)

37 M. Kalm, Eesti 20. sajandi..., lk 329.

38 M. Kalm, Eesti 20. sajandi..., lk 331.

39 K. Paulus, Hruštšovka–sulaaja moeikoon.–Eesti Korteriühistute Liit, 16. VII 2020, <https://www.ekyl.ee/2020/07/16/hrustsovka-sulaaja-moeikoon/> (vaadatud 6. I 2026).

40 K. Paulus, Hruštšovka – sulaaja moeikoon...

41 T. Ojari, Elamispind..., lk 50.

42 K. Paulus jt, Unistuste Mustamäe, lk 45.

43 N. Khrushchev, Industrialised Building Speech, 1954. – Archis 1. III 2009, <https://archis.org/volume/industrialised-building-speech-1954/> (vaadatud 8. I 2026).

44 P. Meuser, D. Zadorin, Towards a Typology of Soviet Mass Housing Prefabrication in the USSR 1955-1991. Berlin: DOM publishers, 2015, lk 193.

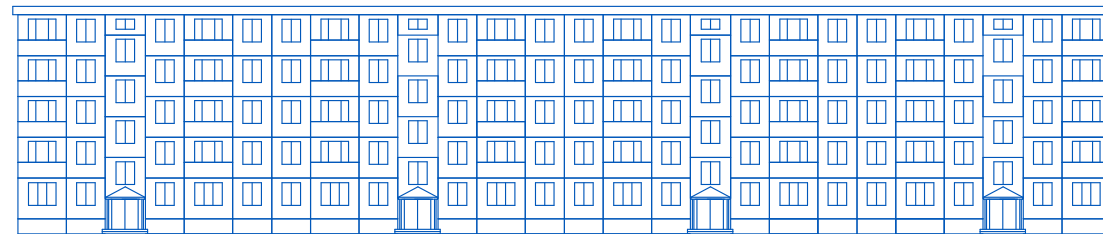
küljeseinas paiknevast orvast, mis sageli kinni ehitati³⁸ ning magamistuppa sai samuti elutoa kaudu. Ruumide kompaktsust ilmestavad hästi nende mõõtmed – köök oli ligikaudu 4,5 m² ja üheks liidetud wc koos vannitoaga pidi ära mahtuma vaid 1,7 m² peale.³⁹

Äsja ühiskorteritest, aja rüppe jäänud või kannatada saanud elupindadelt sisse kolinud elanikud olid rahul siledate dekoorivabade lagede, krohvi alla peidetud juhtmete, avarate akende, tsentraalse soojaveearustuse, gaasi ja muude mugavustega. Küll aga häiris neid toona veidrana mõjunud avatud ja läbikäidava elutoa lahendus ning pisikeste ruumide sisustamine osutus keeruliseks.⁴⁰ Oluline on mõista et, hruštšovkadesse koliti suurtest jagatud elumudeliga korteritest või väga kehvaoludest, seega elanikke võlus just eluks vajalike mugavuste olemasolu ning ruumi puudus jäi äsja saabunud privaatsuse säras tahaplaanile.

Eluruumide väiksus ei olnud juhuslik, vaid täitis suuremat tolleaegset eesmärki, mille järgi linn pidi soodustama niiõelda kollektiivset identiteeti mitte omakeskis veedetavat elulaadi. Eluruumi eesmärgiks oli täita nõukogude inimese esmased vajadused ja vaba aja veetmine suunati elamukvartalite lähiumbrusesse kavandatud teenindusvõrku, mis toimis ühtlasi paremini kontrollitava sotsiaalse keskkonnana.⁴¹ Tüüpprojekt 1–317 andis oma panuse elukeskkonda, mille keskmeks oli idee kõigile sobivast ja sotsiaalset võrdsust rõhutavast ruumilisest lahendusest, mida iseloomustas vormiline vaoshoitus ja teadlik ühetaolisus.⁴²

1-464

Nikita Hruštšov toonitas 1954. aasta üleriigilisel ehitiskonverentsil peetud kõnes vajadust kiirendada ehitusprotsesse, parandada kvaliteeti ja samal ajal vähendada ehituskulusid, märkides, et nende eesmärkide saavutamine on võimalik üksnes ehituse täieliku industrialiseerimise kaudu.⁴³ Juba 1957. aastal toimus üleliiduline konkurss kuhu projekteerimisinstituudid esitasid oma nägemuse uuest ökonoomsest suurelamu tüübist. Esitatud projektide seast osutus valituks Giprostroindustria arhitekti Nikolay Petrovich Rozanovi juhtimisel koostatud lahendus, millest arenes välja 1–464 seeria (ill 7), üks kõige laiemalt levinud tööstuslik elamuseeria Nõukogude masselamuehituses.⁴⁴

Illustratsioon 7. Tüüpprojekt 1–464 eestvaade. Skaala 1:500. Autor: G. Christjanson.

⁴⁵ P. Meuser, D. Zadorin, Towards a Typology of..., lk 193.
⁴⁶ S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval, lk 57.

Aastaks 1958 oli suurpaneelehitus kujunenud Nõukogude elamupoliitika keskseks suunaks ning seeria 1–464 levis kiiresti kogu liidu ulatuses. 1960. aastate keskpaigaks toodeti selle elemente juba umbes kaheksas tehases, moodustades enam kui poole kogu elamuehituse mahust.⁴⁵ Eesti elamuehitusse jõudis 1–464 tüüp 1961. aastal (ill 8).⁴⁶

Illustratsioon 8. Elamurajoon Mustamäel Akadeemia teel, tüüpprojekt 1–464. Autor: ETA fotokroonika. Tallinna Linnamuseum, TLM F 6799:13.

Giprostroindustria pakutud tüüpprojekti edulugu põhines ehitustööstuslikul ratsionaliseerimisel. Lahenduse peamisteks tugevusteks olid materjalide kokkuhoid ja monteeritavate elementide piiratud arv, kogu hoone ülesehitamiseks piisas vaid 62 standardelemendist. Tehasest välja läinud detailid olid suurel määral juba lõppviimistletud, mis vähendas oluliselt töömahtu ehitusplatsil. Lisaks olid elemendid suhteliselt kerge ja ühtlase kaaluga, mis lihtsustas monteerimist ning kiirendas kogu ehitusprotsessi.⁴⁷

Tüüpprojekti 1–464 elamuid iseloomustab modernistlik arhitektuurikeel. Enamasti on tegemist viiekorruseliste hoone-tega, millel on kolm kuni kaheksa trepikoda.⁴⁸ Hoone üldmulje on lihtne ja ratsionaalne, mille toob esile selle lamekatus ning väljendusrikkalt kujundatud, kergelt ülespoole kaarduvad sissepääsude varikatused. Vormikeelt toetab paneelfassaadi peenelt töödeldud viimistlus, avade ja detailide vaos hoitud kuid läbimõeldud käsitus ja rütm (ill 9).

⁴⁷ P. Meuser, D. Zadorin, Towards a Typology of..., lk 193.

⁴⁸ S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval, lk 57.

Illustratsioon 9. Mustamäe elamud, tüüpprojekt 1–464. Autor: teadmata. Eesti Arhitektuurimuuseum, Fk 3611.

Kuna antud tüüpprojekt kujunes üleliiduliseks fenomeniks, mõisteti peagi, et elukeskkond võib vaid ühte elamutüüpi kasutades muutuda näotuks ja monotoonseks. Olukorra parendamiseks andis Gosstroj 1962. aastal välja juhendid seeria välisviimistluse kujundamiseks, lubades fassade muuta eriilmelisemaks läbi dekoratiivsete viimistluste, rõdupiirete ja sissepääsude varikatuste. Välisviimistlusteks nähti ette mitmeid lahendusi alates töödeldud või värvitud betoonpinnast kuni loodusliku kivi ja keraamilise plaadini.⁴⁹ Väiksemad elemendid, nagu rõdupiirded, omandavad arhitektuurse tähenduse,⁵⁰ pakkudes võimalust hoone üldilmet oluliselt muuta ja seeläbi massist eristuda. Ka Eestis püüti tüüpprojekti 1–464 visuaalset ühetaolisust leevendada erinevate pinnatöötluste ja materjalidega, kasutades muu hulgas marmorkillustikku, graniiti, purustatud tellist ning värvitud ja erilahenduslikke paneele.⁵¹

Lisaks erinevatele pinnatöötlustele ja materjalidele püüti tüüpelamute ühetaolisust vähendada ka kujutava kunsti abil. Üheks selliseks lahenduseks oli hoonete otsaseinte kujundamine dekoratiivpaneelidega (ill 10), mille autorite hulka kuulusid Valli Lember-Bogatkina, Margarethe Fuks ja Enn Põldroos. Ühiselt loodi ajastule omaseid geomeetrilisi ning tulevikuoptimismi kujutavaid monumentaaldekoratiivseid kunstiteoseid. Taieste valmistamine (ill 11) oli ajamahukas ning kuna Nõukogude elamuehituse peamiseks eesmärgiks oli massiline ja kiire ehitustegevus, arvati dekoratiivpaneelide valmistamine liialt ajakulukaks ega peetud seda jätkusuutlikuks lahenduseks. Seetõttu piirdus otsaseinte kaunistamine üksikute hoonetega Mustamäel ja Põhja-Tallinnas ning tänaseks on enamik neist renoveerimistööde käigus mattunud soojustuskihi alla.⁵²

⁴⁹ P. Meuser, D. Zadorin, Towards a Typology of..., lk 195.

⁵⁰ K. Paulus, 101 Eesti Nõukogude..., lk 69.

⁵¹ S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval, lk 19.

⁵² Kortermajade otsaseinad Akadeemia teel Mustamäel.–Tallinna linnaruumi kunstikaart, <https://kunstikaart.tallinn.ee/works/108-korterelamute-dekoratiivsed-otsaseinad> (vaadatud 21. III 2026).

Illustratsioon 10. Dekoratiivpaneelidest otsaseina ladumine Mustamäel, Akadeemia tee 6.
Foto autor: S. Rosenfeld, 1962. Eesti Filmiarhiiv, EFA.357.0.90209.

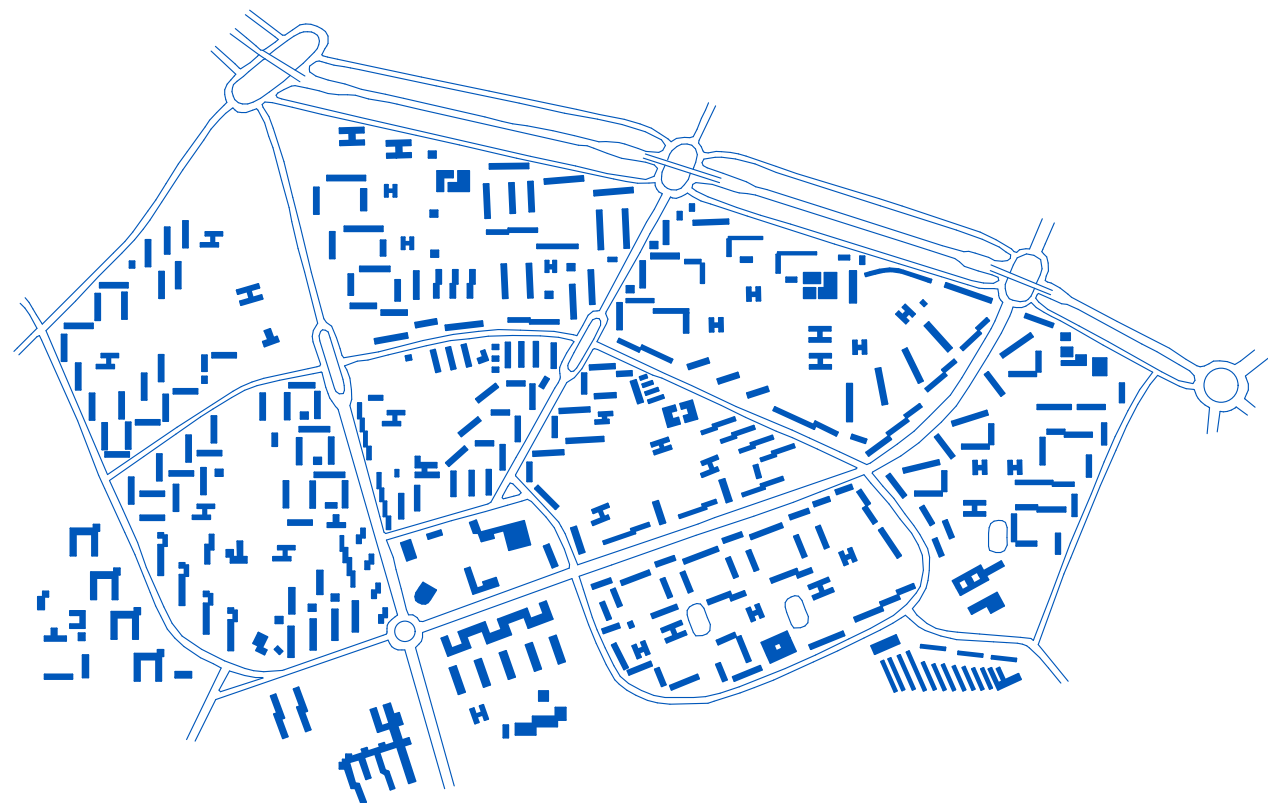

Illustratsioon 11. Kunstnik V. Lember-Bogatkina koos abilisega monumentaalpannood valmistamas. Foto autor: S. Rosenfeld, 1962. Eesti Filmiarhiiv, EFA.357.0.90205.

Kõige ulatuslikumalt leidis 1–464 kasutust Mustamäe elamurajoonis, mis rajati endisele aiamaale ja madalate väikeelamute piirkonda. Mustamäe, ligikaudu 60 000 elanikule kavandatud satelliitlinn (ill 12), planeeriti 1958. aasta arhitektuurivõistluse alusel, mille autoriteks olid Mart Port, Voldemar Toppel ja Toivo Kallas, kelle meeskonnaga liitusid projekteerimisprotsessi käigus Liidia Pettai, Tiiu Argus ja Malle Meelak.⁵³ Mustamäe kujundamisel lähtuti Teise maailmasõja järgsest Euroopa elamumuehituse praktikast, eeskätt 1950. aastatel ja hiljem rajatud uuselamurajoonidest põhjamaades. Hoonete paigutusel eelistati vabaplaneeringut, asetades need justkui orgaaniliselt maastikuga ühte, mitte ranget tänavaruumi skeemi järgides.⁵⁴

⁵³ K. Paulus jt, Unistuste Mustamäe, lk 16

⁵⁴ Samas, lk 16.

Illustratsioon 12. Mustamäe elurajooni planeeringu skeem. Skaala 1:20 000. Koostatud Eesti Arhitektuurimuuseumi materjalide põhjal (Fk 13330). Autor: G. Christjanson.

1.4 KOOPERATIIVNE ELAMUEHITUS KUI PAINDLIK ALTERNATIIV MASSEHITUSELE

Kui suurem osa Nõukogude elamuehitusest realiseerus riiklikul tasandil tüüpprojektide kaudu, siis paralleelselt eksisteeris ka kooperatiivne elamuehitus, mis võimaldas paindlikumaid ja sageli arhitektuurselt ambitsioonikamaid lahendusi. Kooperaatiiviks võib pidada ühistegevuslikku organisatsiooni, tänapäeval eelistatakse kasutada terminit ühistu, kuna kooperatiiv seostub tugevalt 20. sajandi käsumajandus perioodi sõnakasutusega.⁵⁵ Samas ei ole kooperatiiv kui omandivorm nõukogude aja leiutus, vaid kujunes välja Euroopas juba 18. – 19. sajandil ning levis siis edasi erinevatesse majandus- ja ühiskondlikesse süsteemidesse.⁵⁶

Nõukogude liidus kujunes kooperatiivne elamuehitus vastusena süvenevale eluaseme puudusele,⁵⁷ mille leevendamiseks loodud ambitsioonikad riiklikud programmid ei suutnud kasvavale vajadusele piisava kiirusega vastata. Elamispinna saamiseks tuli võtta järjekorda, mille eelduseks oli vähem kui 3 m² elamispinda ühe elaniku kohta.⁵⁸ Kui varasemalt pidi uus elamispind tulema tasuta riigi kaudu „ülevalt alla“ süsteemi järgides, siis kooperatiivne mudel lõi kodanikele paralleelse võimaluse tegutseda „alt üles“, moodustades ise kooperatiive, panustades rahaliselt või tööjõuga ning alगतades seeläbi elamu projekte.⁵⁹

1963. aastal ilmunud käsiraamatus „Kooperatiiv-, Kollektiiv- või Individuaalelamu?“ defineeritakse kooperatiivseid organisatsioone kui töötajate koondisi, mis on asutatud vabatahtliku liikmelisuse ja demokraatlike põhimõtete alusel ning mille iga liige osaleb kooperatiivi vara ja tegevuse juhtimises.⁶⁰ Samas rõhutatakse, et kooperatiivsed organisatsioonid allusid riiklikule juhtimisele ning nende tegevuse eesmärgid määras Nõukogude riik.⁶¹ Kooperatiivi poolt ehitatava hoone püstitamist toetas riik 60% ulatuses laenuna, mis tuli tagasi maksta 10–15 aasta jooksul pärast maja valmimist, ülejäänud 40% pidid tulevased elanikud tasuma enne ehituse algust.⁶² Käsiraamatust kumab läbi tõsiasi, et kooperatiiv andis inimestele teatud vabaduse ja võimaluse ise panustada, põigelda mööda pikkadest ootejärjekordadest, kuna panustati kas ise raha või tööga ning kiirendada oluliselt ehitusele kuluvat aega.⁶³ Siiski säilis riigi normeeriv roll nii ehitusmahtude, korteri suuruse kui ka laenu tingimuste määramisel ehk kõik toimus riigi mehhanismide valvsa pilgu all.⁶⁴

Kooperatiivse elamuehituse praktilist poolt kirjeldab Karin Bachmann ajakirjas MAJA avaldatud artiklis „Autoklaavse Silikaatbetooni Teadusliku Uurimise ja Projekteerimise Riikliku Instituudi elanike kooperatiivse elamuprotsessi kaudu“. Kooperaatiivi liikmete nimekiri koostati nende oskuste põhjal, mida nad said maja ehitamisel rakendada – kollektiivi kuulusid arhitekt, keevitaja, insener, elektrik jt. Kooperatiivi moodustamiseks maksid kõik 18 korteri tulevast omanikku panka 1300 rubla. Ehitustöid tehti vabal ajal pärast tööpäeva ja puhkepäevadel ning maja valmimisel loositi korterid välja vastavalt panustatud tööajale.⁶⁵

Just selline omaalgatuslik ehitusprotsess võimaldas teatud paindlikkust ka ruumiplaneeringus: majja rajati saun, töökojad, 70 m² suurune peoruum, fotopimik, keldriboksid ja jalgrattaruum.⁶⁶ Need ühiskasutatavad ruumid eristasid kooperatiivmaju tüüpilisest normeeritud paneelelamust ning näitavad, et kooperatiivne mudel ei tähendanud üksnes teistsugust finantseerimist, vaid võimaldas ka ruumiliselt mitmekesisemat lahendust.

⁵⁵ Kooperatiiv.–Sõnaveeb, <https://sonaveeb.ee/search/unif/est/eki,esterm/kooperatiiv/1/est> (vaadatud 23. II 2026).

⁵⁶ History of the Co-operative Movement.–International Cooperative Alliance, <https://ica.coop/en/history-co-operative-movement> (vaadatud 23. II 2026).

⁵⁷ M. Drémaitė, Co-operative Housing in Lithuania as a Field of Architectural Experimentation (1960s–1980s).–ABE Journal 2022, no. 20, <http://journals.openedition.org/abe/13188> (vaadatud 23. II 2026).

⁵⁸ K. Bachmann, Kui naaber on sõber. –Maja 2019 (Talv: Triiv), <https://ajakiri-maja.ee/karin-bachmann-kui-naaber-on-sober/> (vaadatud 23. II 2026).

⁵⁹ N. Erofeev, Late-Soviet Collective Housing: Self-Help Construction and Self-Management in Youth Residential Complex Housing Movement. –Journal of Urban History 2025, vol. 51, no. 5, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00961442231226327> (vaadatud 23. II 2026).

⁶⁰ K. Plutus, H. Roopalu, Kooperatiiv-, kollektiiv- või individuaalelamu? Toim A. Lukas. Tartu: Hand Heidemanni nimeline trükkikoda, 1963, lk 5.

⁶¹ Samas, lk 6.

⁶² Samas, lk 13-14.

⁶³ Samas, lk 30.

⁶⁴ Samas, lk 30-34.

⁶⁵ K. Bachmann, Kui naaber on sõber.

⁶⁶ Samas.

Korterelamu kihistused täna: era-, ühis- ja varjumisruum

⁶⁷ M.Unt, Sügisball. Tallinn: Eesti

Raamat 1979, lk 14.

⁶⁸ Samas, lk 17.

⁶⁹ Samas, lk 14.

⁷⁰ Samas, lk 15.

⁷¹ Korteriomandi- ja korteriühistuseadus, § 4–5. Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/12769852> (vaadatud 25. II 2026).

⁷² Samas, § 2.

⁷³ E.Herman (koost.), Tarmo Jüristo: Era, avalik ja ühine. Intervjuu 1. XII 21. –Ehituskunst 61/62. Väikelinnad: Mitte Kasvavad, 2022, lk 210.

2.1 ÜHINE JA ERA

Mati Unt kirjeldab romaanis „Sügisball“ paneelmaju kui monumentaalseid nelinurkseid kehi lagendikel,⁶⁷ mille vahel laiuvad muruplatsid ja kohal taevas (ill 13).⁶⁸ Nende sees on korterid, mis üksteise peale laotuna, moodustavad omamoodi vertikaalse elumaastiku.⁶⁹ Need majad on täis saladusi, mille ühisaladel toimetavad majavaimud. Trepikoda ja koridor ei ole tema jaoks päriselt sees ega päriselt väljas, vaid argimaailm, ebapüha territoorium, kus piirid hägustuvad.⁷⁰

Illustratsioon 13. Vaated mustamäe korterelamutele. M.Unt, Sügisball. Tallinn: Eesti Raamat 1979, lk 6–7 (autori skaneering).

Mida peame kortermaja puhul ühiseks? Eestis kehtiv korteriomandi- ja korteriühistuseadus sätestab korterelamu toimimise kahekihilise omandistruktuurina. Ühelt poolt eksisteerib eraomand, näiteks konkreetne korter, milles toimuva eest vastutab selle omanik. Samas ei ole korter üksnes eraldiseisev ruum, vaid sellega kaasneb alati mõtteline osa hoone ja kinnistu kaasomandist.⁷¹ See tähendab, et lisaks isiklikule eluruumile, on iga korteriomani ühtlasi hoone konstruktsiooni, tehnosüsteemide ja ühisruumide kaasomanik ning vastutab koos teiste elanikega selle heakorra eest.

Kortermaja ühisomandisse kuuluvate osade, ehitiste ja maatüki haldamise ning elanike huvide esindamisega tegeleb asunike poolt loodud mittetulundusühistu ehk korteriühistu.⁷² Järelikult põimuvad paratamatult korterelamus era- ja ühisruum omavahel, sest üks ei saa eksisteerida ilma teiseta. Korterelamu eripära seisneb selles, et kuigi elamine toimub eraruumis, sõltub ruumi kvaliteet suuresti ühisest ruumist – trepikojast, keldrist, hoovist ja kogu hoone seisukorrast. Seetõttu ei saa korterelamut käsitleda ainult eraldi korterite kogumina, vaid ühise elukeskkonnana.

Kui korter on eraruum ja tänav avalik ruum, siis kuhu paigutub trepikoda? Kodanikuaktivist ja kolumnist Tarmo Jüristo pakub, et see võiks olla midagi vahepealset – ühine ruum, mis ei kuulu ei riigile ega üksikisikule, vaid tekib jagatud vastutusest ja kokkuleppest.⁷³ Samu paralleele saab tõmmata nii pööningutele kui ka keldritele. Ühistunne sünnib maast madalast ning kui see on juba tekkinud, saab sellele ruumiliselt kaasa aidata. Mõnikord polegi rohkem tarvis, kui jätta hingamisruumi ja mõni uks isegi avatuks,

- 74 Samas, lk 213.
- 75 L. Linsi, Laura Linsi arutab Keiti Lige, Elina Liiva ja Helena Männaga, kas renoveerimis maratoni nurgakivi on betoonpaneel või hoopis tugevad inimsuhted.–Maja 2025, nr 120 (Betoon), lk 64.
- 76 Renoveerimislane.–Kliimaministeerium, <https://kliimaministeerium.ee/renoveerimislane> (vaadatud 3. IV 2026).
- 77 L. Linsi, Laura Linsi arutab Keiti Lige..., lk 63.
- 78 Samas, lk 64.
- 79 K. Lige, E. Liiva, H. Männa, Let Me Warm You. Estonian National Pavilion at the Biennale Architettura 2025. Tallinn: Estonian Ministry of Culture, Estonian Museum of Architecture, 2025, lk 12.
- 80 L. Linsi, Laura Linsi arutab Keiti Lige..., lk 64.

et soovi korral saaks sisse piiluda.⁷⁴ Just sellised vahepealsed ruumid, nagu trepikojad, keldrid ja pööningud, on korterelamu kõige muutlikumad kohad. Nende kasutus ei ole kunagi täielikult määratletud, mistõttu peegeldavad need kõige paremini elanike omavahelisi suhteid, kokkuleppeid ja ühistunnet.

Tagasihoidlikke kortermaja elanikke, kelle jaoks kodu algab uksepiidast⁷⁵ toob omavahel suhtlema erinevad arutlused maja tuleviku teemadel. Eestis on korterelamute renoveerimisest saanud viimaste aastate üks olulisemaid ühiseid otsuseid, millega korteriühistud peavad tegelema. Euroopa Liidu kliimaeesmärkidest lähtuvalt tuleb suur osa Eesti elamufondist lähikümneanditel renoveerida ning eesmärgiks on viia olemasolevad hooned vähemalt energiatõhususe klassini C. See tähendab 100 000 üksikelamut, 14 000 korterelamut ja 27 000 mitteeluhoonet.⁷⁶ Kuna üle poole Eesti elamufondist on ehitatud nõukogude perioodil, on paljude hoonete planeeritud 50 aastane eluiga tänaseks lõppemas ehk renoveerimine on muutunud paratamatuks.⁷⁷ Seetõttu ei ole renoveerimine üksnes tehniline küsimus, vaid ka sotsiaalne protsess, mis nõuab korteriomanike vahelist koostööd ja ühiste otsuste langetamist.

Enamik Eesti korterelamutest on eraomandis – ühel renoveeritaval hoonel võib olla kümneid või isegi sadu omanikke, kes peavad ühiselt otsustama hoone tuleviku üle. Praktikas tähendab see sageli keerulisi ühistu koosolekuid ja pikki arutelusid ning suurte rahaliste ja ruumiliste otsuste langetamist.⁷⁸ 2025. aasta Veneetsia arhitektuuribiennaali Eesti paviljoni näitus „Las ma soojendan sind“ (ill 14) toob esile iseärasused suurte kliima eesmärkide ja kortermaja elaniku igapäevareaalsuse vahel. Renoveerimisotsused sünnivad sageli exceli tabelite kulude põhjal, kuid hoone ruumiline ja sotsiaalne kvaliteet jääb seejuures muutmata.⁷⁹ Nii muutub renoveerimine kohustuseks, mis toob inimesed küll ühise laua taha, kuid mida tajutakse pigem probleemi kui võimalusena.⁸⁰

Illustratsioon 14. Veneetsia arhitektuuribiennaali Eesti väljapanek „Las ma soojendan sind“. Autorid: K. Lige, H. Männa, E. Liiva. Foto: J. Kivimäe.

Teisalt võib renoveerimine aidata näha korterelamut, koos ühiskasutuses olevate ruumide ja hoonetevahelise alaga, tervikuna. Renoveerimine ei peaks tähendama üksnes soojustuse ja ventilatsiooni paigaldamist, vaid ka elukeskkonna ruumilise kvaliteedi parandamist ning ühiste kasutusvõimaluste loomist.⁸¹ Selline lähenemine eeldab, et korterelamut käsitletakse ühise keskkonnana, mitte ainult eraldiseisvate korterite kogumina.

Viimastel aastatel on korteriühistute lauale lisandunud varjumiskohtade rajamise vajadus, mille parima võimaliku asukohana nähakse just keldrikorruseid. Kui renoveerimist ja varjumiskohtade loomist käsitletakse justkui tehnilise protsessina, jäävad muutmata tegelikult kasutatavad hoone alad. Siinkohal nõustun näituse kuraatoritega, et renoveerimise protsesside ümbermõtestamine on vajalik. Näen seda kui võimalust, et läheneda hoonete kasutusele teise nurga alt, sealhulgas keldrikorrusele, millele on lisandumas uus varjumiskoha funktsioon.

81 K. Lige, E. Liiva, H. Männa, Let Me Warm You, lk 31.

2.2 ÜHISRUUMIDE POTENTSIAAL

C. Alexander, S. Ishikawa ja M. Silverstein rõhutavad teoses „A Pattern Language“, et ühisruumide teke ja kasutus on tihedalt seotud ühistunde kujunemisega. Nende käsitle järgi peaks iga hoone, mis majutab mingit sotsiaalset gruppi, sisaldama ka ühisruume – alasid, mis toetavad inimestevahelist suhtlust ja kuuluvustunnet.⁸² Autorid toovad esile, et ühisruumi toimimise seisukohalt on määrava tähtsusega selle paiknemine nõnda, et see asub igapäevasest liikumisteest veidi kõrval, kuid samas on sellest möödumine vältimatu. Selline paiknemine loob võimaluse peatumiseks kui ka edasi liikumiseks. Hästi toimiv ühisala ei tohiks asuda ka tupikus, mis vajab eraldi ligipääsu ja tagasi saab vaid tulnud tee kaudu. Lisaks võiks ruum sisaldada elemente, mis toetavad koosolemist, näiteks kööki või söögiala, kuna söömist võib pidada üheks universaalsemaks sotsiaalseks tegevuseks.⁸³

Sarnaseid põhimõtteid võib täheldada ka kaasaegses elamuarhitektuuris. Barcelonas asuv, Lacoli projekteeritud, La Borda kooperatiivlamu on hea näide 20. sajandi arhitektuuriteoorias kirjeldatud ideede realiseerumisest. Hoone keskel paiknev ühisala on erinevatelt tasanditelt pidevalt nähtav ning toimib elanike igapäevase keskkonna osana, luues võimalusi juhuslikeks kohtumisteks ja suhtluseks. Ühisruum (ill 15) ei ole eraldiseisev koht, kuhu minnakse alati teadliku otsusega, vaid pidevalt tajutav osa elukeskkonnast, mis toetab kogukonnatunde kujunemist.⁸⁴

Illustratsioon 15. Korterelamu La Borda sisevaade ühisalale, Barcelona. Arhitektuur: Lacol. Foto: Barcelona linna eluaseme- ja rehabilitatsiooni instituut.

Sellest vaatepunktist lähtudes tekib küsimus, kas nõukogudeaegsetes korterelamutes paiknevate ühisruumide vähene kasutus võib olla seotud nende igapäevasest liikumistrajektooriga eemal paiknemisega? Kui trepikoda on paratamatu läbimisruum, siis kelder või pööning nõuab teadlikku otsustust ja pingutust. Või peitub probleem sootuks milleski muus näiteks kehvast päevavalgusest või ühissfääri alakasutuses, näiteks meelitab põhjanaaber Soome elanikud keldrisse saunade ja igapäevase pesupesemise võimalusega.

82 C. Alexander, S. Ishikawa, M. Silverstein, A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction. New York: Oxford University Press, 1977, lk 618.

83 Samas, lk 620.

84 F. Kaltenbach, La Borda in Barcelona by Lacol. Affordable cooperative living. – Detail 1. III 2022, https://www.detail.de/de_en/la-borda-in-barcelona-von-lacol (vaadatud 8. IV 2026).

Siiski näitab isiklik kogemus, et ühisruumide paiknemine hoones ei pruugi olla määrav. Elades Põhjala tehases, 2025. aastal Eesti Arhitektide Liidu aastapreemia pälvinud Ankru 8 korterelamus (ill 16),⁸⁵ märkasin, et erilist tähelepanu oli pööratud just ühisruumidele.

Illustratsioon 16. Ankru 8 kortermaja Põhjala Tallinnas. Arhitektuur: K. Luik, jt. Sisearhitektuur: A. Grigorjev K. Laur. Foto: T. Tunnel.

Majja sisenedes peitub koridoris, malbe puitseina taga, tõukerataste ja lapsevankrite hoiuruum. Teisel korrusel paikneb ühine kontori- ja pesuruum tööstuslike masinatega, mis tagab väikese kuumaksega pesuvõimaluse ilma isikliku pesumasina olemiseta. Kuuendale korrusele suundudes, võib leida suure, merevaatega ühisköögi, mis on avatud kõigile majaanikele igapäevaselt vaba aja sisustamiseks. Soovi korral saab ruumi eraärituse korraldamiseks välja rentida (ill 17). Ühisköögist pääseb katuse-terrassile, kus suvel jumet koguda või erinevate taimekastide saadusi nautida.

Illustratsioon 17. Sünnipäev Ankru tn 8 kortermaja ühisköögis. Autor: K. Reinart.

Vaatamata Eesti postsovetlikule kultuuriruumile, kus sõnad nagu „ühis“ ja „kommunaal“ tekitavad kananaha ihule, on hoone arhitektidel õnnestunud üle võtta Kesk- ja Lääne-Euroopa elamu-arhitektuuri plusspooled, mis omakorda tugevdab sidemeid erineva taustaga elanike vahel.⁸⁶ Ankru 8 ühisruum ei paikne elanike igapäevasel liikumisteel, kuid leiab sellest hoolimata aktiivset kasutust. Sarnane ruumiline loogika esines ka nõukogudeaegsetes korterelamutes, kus ühisruumid paiknesid sageli keldri- või pööningukorrusel. See viitab, et ühisruumi kasutust ei määra üksnes asukoht, vaid eelkõige ruumi kvaliteet, eesmärk ja pakutav väärtus. Toodud näidete põhjal ilmneb, et läbimõeldud ühisruum võib väikeste korteritega elamutes toimida eluruumi laiendusena, toetada elanikevahelist suhtlust ning pakkuda lisa-väärtust olemasolevale nõukogudeaegsele elumuarhitektuurile.

⁸⁶ A. Abner & V. Saar, Läbikäimist soosiv arhitektuur võtab võimust. – Sirp, 24. I 2025, <https://www.sirp.ee/labikaimist-soosiv-arhitektuur-votab-voimust/> (vaadatud 25. II 2026).

2.3 VARJUMINE KELDRIKORRUSTEL

Arhitektuuri üheks algseks funktsiooniks on olnud inimese kaitsmine keskkonna eest. Prantsuse arhitektuuriteoreetik Marc-Antoine Laugier kirjeldab oma 18. sajandi arhitektuuriteoreetilises essees „An Essay on Architecture“ arhitektuuri algvormi nn primitiivse onnina (*primitive hut*), kus lihtne konstruktsioon, neli püstist tokki, nendele toetuv talastik ja katus, pakub inimesele varju loodusnähtuste eest.⁸⁷ Varjualusest on ajapikku kujunenud keerukam ja mugavam elamu, mille põhi-funktsioon on siiski jäänud samaks: pakkuda kaitset vaenuliku keskkonna eest. Ka tänapäeva hooned täidavad seda ülesannet seni, kuni keskkonnatingimused jäävad tavapäraseks. Küsimus tekib aga olukorras, kus keskkond muutub tahtlikult ohtlikuks, näiteks sõjalise konflikti korral.⁸⁸

Viimaste aastate geopoliitilised arengud, nagu Venemaa täiemahuline sõda Ukrainas, on näidanud, et rünnakud ei piirdu üksnes sõjaliste objektidega, vaid tabavad otseselt ka eluhooneid ja -piirkondi. Samal ajal leiab aset Iisraeli ja Iraani vaheline konflikt Lähis-Idas, kuhu on sekkunud ka Ameerika Ühendriigid ehk julgeolekuolukord on ebastabiilne ja kiiresti muutuv.

Paratamatult tekitab selline olukord ärevust ning seab kahtluse alla ka meie endi turvatunde maailmas, kus suurriikide juhid kasutavad retoorikat, mis viitab võimalikele kiiretele ja ulatuslikele rünnakutele.⁸⁹ Ka Eestis on avalikkuse tähelepanu pälvinud droonide ilmumine meie õhuruumi,⁹⁰ millele järgnenud ohusõnum soovitab drooni nähes koheselt varjuda (ill 18). See omakorda muudab sõjalise ohu tajutavamaks, mistõttu muutub varjumise temaatika üha olulisemaks ja liigub teooria tasandilt igapäevaelu.

Tue, 31. Mar at 04:49

Kaitsevägi: 31.03 Võimalik uus õhuohut Rapla-, Pärnu- ja Harjumaal. Drooni nähes varjuge. Olge valvsad. Lisainfo kriis.ee ja 1247

Illustratsioon 18. Kuvatõmmis kaitseväge poolt saadetud ohuteavitusest. Autor: G. Christjanson

Viimased 30 aastat on Eesti riik seadnud julgeolekuaruutelude ja nendega seotud investeeringute fookusesse sõjalise riigikaitse, mis on jätnud elanikkonnakaitse tahaplaanile. Ukraina on näidanud, et tugeva vastupanu, võitlusvõime ja tahte oma riiki kaitsta tagab see, kui elanikkond ja riigi toimimine on tagalas kaitstud.⁹¹ Riskihinnangutele tuginedes on Eesti elanikkonnale üks kõige reaalsemaid ohte Venemaa sõjaline rünnak.⁹²

2025. aasta septembrikuu seisuga on Eestis 286 avalikku varjumiskohta, mis pakuvad kaitset vaid 17% meie elanikkonnast ehk 236 059 inimesele. Pärast Eesti riigi taasiseseisvumist pole rajatud mitte ühtegi uut varjendit. Paljude 1950.–60. aastatel rajatud kortermajade keldrid projekteeriti algselt varjenditeks, kuid Päästeameti hinnangul on need praegu halvas seisukorras ja vajavad kohandamist ning korrastamist.⁹³

⁸⁷ M.-A. Laugier, An Essay on Architecture. Transl. W. Herrmann, A. Herrmann. Los Angeles: Hennessey & Ingalls, 1977, lk 12, <https://hawkegihm.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/12/laugier-an-essay-on-architecture.pdf> (vaadatud 5. III 2026).

⁸⁸ I. Saarepera, Kas meie majad kaitsevad meid? – Sirp, 5. I 2024, <https://www.sirp.ee/kas-meie-majad-kaitsevad-meid/> (vaadatud 4. III 2026).

⁸⁹ J. Alvin (toim), Trumpi sõnul võidakse kogu Iraan teisipäeval hävitada. – ERR 6. IV 2026, <https://www.err.ee/1609988247/trumpi-sonul-voidakse-kogu-iraan-teisipaeval-havitada> (vaadatud 8. IV 2026).

⁹⁰ V. Väino (toim), Eesti õhuruumis viibis alla 10 drooni, PPA kontrollib kolme asukohta. – ERR 31. III 2026, <https://www.err.ee/1609982697/eesti-ohuruumis-viibis-alla-10-drooni-ppa-kontrollib-kolme-asukohta> (vaadatud 8. IV 2026).

⁹¹ J. L. Läänemets, Vastulause – Varjumiskohad ja varjendid. – Sirp, 26. I 2024, <https://www.sirp.ee/vastulause-varjumiskohad-ja-varjendid/> (vaadatud 31. XII 2025).

⁹² Samas.

⁹³ Varjumine. – Päästeamet, <https://www.rescue.ee/et/juhend/varjumine/> (vaadatud 4. III 2026).

94 B. T. Wieleński, If war were to break out, Finland has shelter space for 85 percent of its population. – Eastern Frontier 29. VIII 2025, <https://easternfrontier.eu/eastern-frontier/7,193611,32213606,if-war-were-to-break-out-finland-has-shelter-space-for-85-percent.html> (vaadatud 8. IV 2026).

95 L. Läänemets, Vastulause – Varjumiskohad...

96 Samas.

97 A. Hondia, suuline vestlus Ukrainas elava tudengiga, 20. I 2025. Märkmed autori valduses.

98 What is a shelter? – Dovidka.info, <https://dovidka.info/en/what-is-shelter/#shelter> (vaadatud 30. IV 2026).

99 Samas.

100 A. Hondia, suuline vestlus Ukrainas elava tudengiga, 20. I 2025. Märkmed autori valduses.

Võrdlusena võib tuua esile Soome, kus elanikkonnakaitse on olnud järjepidev osa riiklikust kaitsepoliitikast. Soomes on hinnanguliselt üle 50 000 varjendi, mis mahutavad varjuma kuni 85% elanikkonnast. Aktiivses sõjalises konfliktis olev Ukraina suudab kaitsta poolt oma elanikkonnast ehk 17 miljonit inimest 60 000 varjumiskohas ja varjendis.⁹⁴

Maailmas toimuvaga on selgeks saanud, et varjumiskohtade loomine peaks olema meie tsiviilkaitse peamised prioriteete. Venemaa sõjategevuses kasutatavad meetodid Ukraina vastu on kujunenud kurnamist järgivaks, eesmärgiga väsitada, nõrgestada ja murda tsiviilelanikkonda ning seeläbi ka Ukraina vastupanuvõimet.⁹⁵ Eesti endine siseminister Lauri Läänemets arvab, et viimaste sõjaliste arengute taustal tuleks elanikkonnakaitse planeerimisel lähtuda pigem Ukraina kogemustest, mitte seada eesmärgiks luua Soomega võrreldavat varjendisüsteemi, mis on arenenud Teise maailmasõja taustal tuumasõjaks ettevalmistudes. Eesti riskihinnanguid arvestades on varjumisvajadus teistsugune, mida mõjutavad ka varjendite rajamiseks ebasoodsamad geoloogilised tingimused. Eesti maapind koosneb peamiselt poorsest paekivist, savist ja liivast, samas kui Soome aluspõhjaks on valdavalt tugev graniitkivim.⁹⁶

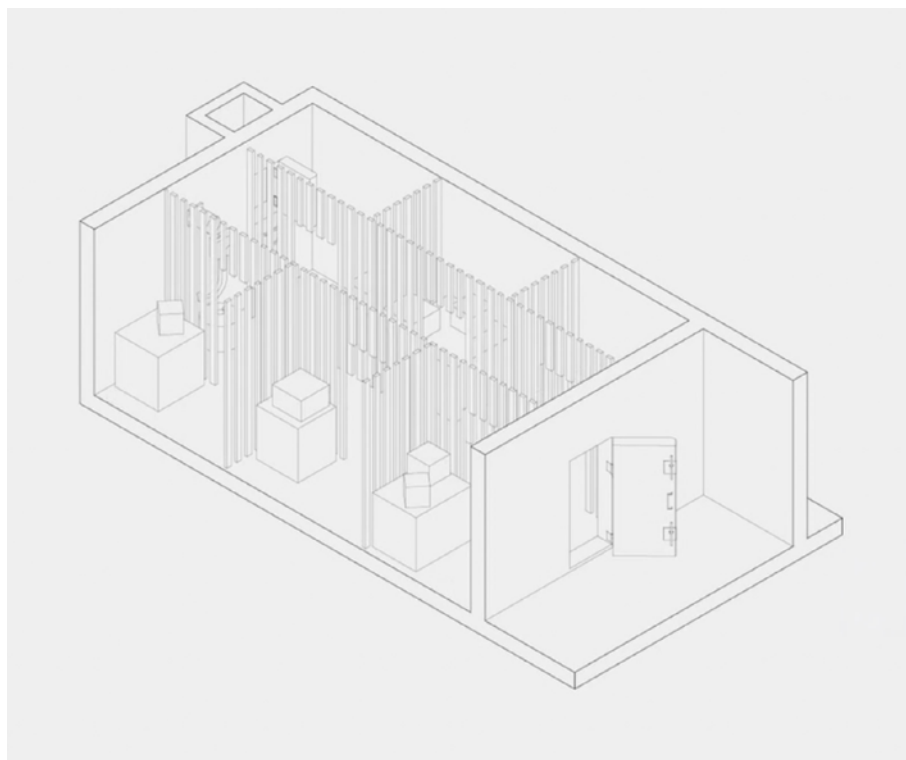
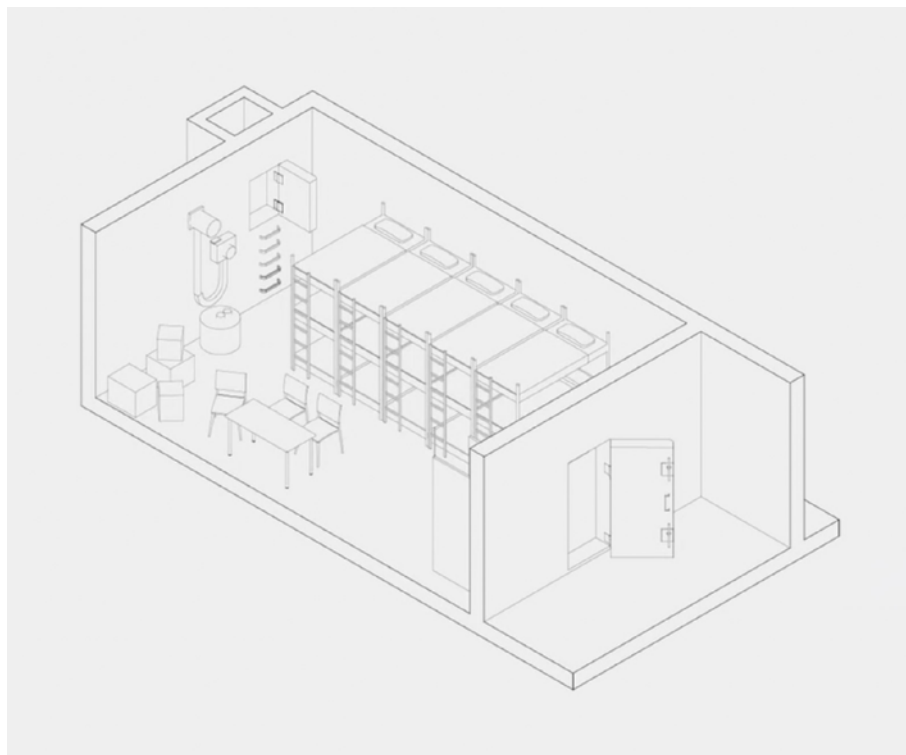
Ukraina kogemus annab olulise lähtekoha mõistmaks, milline on varjumise tegelik ruumiline ja psühholoogiline tähendus sõjalise konflikti tingimustes. 2026. aasta jaanuaris vestlesin Ukraina tudengi Anna Hondiaga, kes kirjeldas, kuidas inimesed on aja jooksul õppinud eristama ohtlikke ja vähem ohtlikke rünnakuid ning kohandama oma käitumist vastavalt. Tema sõnul ei suunduta enam iga õhuhäire peale automaatselt varjuma, vaid tehakse valikuid väsimuse ja riskitunnetuse põhjal. Ta tunnistab, et pidev varjumine on kurnav ning sageli eelistatakse koju jäämist lootuses, et oht seekord ei realiseeru.⁹⁷ See näitab, et varjumiskoha olemasolu üksi ei taga selle kasutamist. Sama kinnitavad ka Ukraina varjumiskohad, milleks olukorra sunnil on kiirelt kohandatud keldrid, või muud maa-alused ruumid.⁹⁸ Ukraina kortermajade varjumiskohtadesse soovitatakse varuda vett, esmaabi, tulekustuteid, hügieenitarbeid ning akuga voolulahendusi. Samuti tuleb tagada üldine elanike turvalisus kahe väljapääsuga, sulgeda aknad ja ukSED ning varuda igale inimesele 0,6 m² pinda.⁹⁹ Pikema varjumise perioodi ajal kujunevad neist ajutised eluruumid, kus tehakse kõiki igapäevatoiminguid kuniks oht möödub (ill 19). Sellegipoolest on mitmed sellised ruumid niisked, halva ventilatsiooniga, valgustusega ning ebamugavad, mistõttu ei ole inimesed motiveeritud seal pikaajaliselt viibima, ega öisel ajal voodist tõusma.¹⁰⁰

Illustratsioon 19. Elu Ukrainas, kortermaja keldrikorrusel. Autor: A. Garcia

Samal ajal tegeletakse Ukrainas aktiivselt ka varjendite ja varjumiskohtade kvaliteedi parandamisega. Näiteks Re:Ukraine liikumise ühe väljundina korraldatakse Shelterscape konkurssi, kus arhitektuuritüdengid ja bürood pakuvad välja kohandatavaid kaitselahendusi nii varjendite kui varjumiskohtade arendamiseks, kaasates projektidesse kiiresti rajatavaid varjumisstruktuure ning ristikasutust taotlemaid lahendusi, mis seovad varjumise igapäevase ruumikasutusega (ill 20).¹⁰¹ Leian, et saame Eesti kontekstis samuti mõelda sammu võrra kaugemale ja õppida Ukraina kogemustest. Juba ennetavalt võiks mõelda ning proovida integreerida keldrikorruste varjumiskohtadesse ristikasutusvõimalusi ja luua sinna inimsõbralikke keskkondi.

101 RE:Ukraine Shelters. – Re:Ukraine System, <https://www.reukraine.org/shelters-eng> (vaadatud 30. IV 2026).

Illustratsioon 20. Re:Ukraine Shelters projekti raames välja pakutud varjumiskoha kontseptsioon.
Autor: balbek bureau. Kuvatõmmis reukrainesystem Instagrami postitusest (@reukrainesystem), 24.10.2025.

102 Päästeamet, Varjumine. – Olevalmis. ee, <https://www.olevalmis.ee/varjumine> (vaadatud 31. XII.2025).

103 Samas.

Siinkohal on oluline mõista, et varjumine on iga inimese õigus ja kohustus, mille kaudu on võimalik oluliselt vähendada kehavigastuste ja surma tõenäosust. Päästeameti käsitle kohaselt tähendab varjumine ajutise kaitse otsimist olukorras, kus inimese elu või tervis on otseses ohus ning ohtlikust piirkonnast ei ole võimalik piisavalt kiiresti lahkuda. Sellisel juhul tuleb enda kaitseks minna varju sobivasse ruumi või hoonesse.¹⁰²

Ohuolukordades inimese kaitsmiseks on vaja selleks sobivat ruumi või ehitist. Praktikas eristatakse kahte mõistet, varjumiskoht ja varjend. Kuigi mõlemad täidavad inimese kaitsmise eesmärgi, erinevad need oma rajamise eesmärgi ja pakutava kaitsetaseme poolest. Varjumiskoht (ill 21) tähistab olemasolevat hoonet või selle osa, mis on kohandatud ajutiseks varjumiseks ning mille konstruktsioon pakub kaitset vähemalt plahvatuse ajal lendavate esemete eest. Sellised ruumid võivad olla nii avalikud kui ka mitteavalikud ning nende peamine eesmärk on pakkuda kiiresti kättesaadavat esmast kaitset.¹⁰³

Illustratsioon 21. Päästeameti, Kaitseliidu ja Tartu linnavalitsuse koostöös valminud näidisvarjumiskoht kortermaja keldrikorruisel. Foto: Päästeamet.

Varjend (ill 22) seevastu on spetsiaalselt varjumiseks rajatud hoone või selle osa, mille konstruktsioon peaks tagama märkimisväärselt kõrgema kaitsetaseme. Lisaks lenduvate esemete eest kaitsmisele, pakub varjend kaitset ka plahvatusesega kaasneva lööklaine, saastunud õhu ning kiirguse eest.¹⁰⁴

Illustratsioon 22. Varjendi sissekäik Soomes, Luola spordihoones. Autor: G. Christjanson

Varjumine ning varjumislahenduste süsteemne arendamine on muutunud Eesti elanikkonnakaitse keskseks küsimuseks. Muutunud julgeolekuolukord ning Ukraina kogemus on viinud selleni, et varjumislahendused ei ole enam üksnes soovituslik meede, vaid riiklikult reguleeritud ja kohustuslik osa tsiviilkaitsest. Sellest tulenevalt on viimastel aastatel kujundatud ka vastav õiguslik raamistik, mis sätestab nii varjendite rajamise kohustused, varjumislahenduste liigid kui ka nende rakendamise ajakava.

Aastal 2025 vastu võetud Hädaolukorra seaduse muudatused kehtestasid Eestis esmakordselt nõuded varjumislahenduste rajamiseks ning nende rakendamise ajakava. Seaduse muudatused jõustuvad 1. juulil 2026 ja täpsustavad, millistele hoonetele laienevad varjendi rajamise kohustused ning millal tuleb kavandatud meetmed ellu viia.

Avaliku varjendi rajamine muutus kohustuslikuks hoonetele, mille kasutusotstarbe tõttu viibib hoones suur hulk inimesi või mille suletud netopind ületab 10 000 m². Mitme hoonetüübi, sealhulgas elamute, majutus-, toitlustus-, büroo-, kaubandus-, teenindus-, haridus-, tervisehoiu- ja meelelahutushoonete puhul tekib varjendi rajamise kohustus alates 1200 m² suurusest suletud netopinnast, tööstus- ja laohoonete puhul alates 1500 m².¹⁰⁵ Samas ei laiene varjendi rajamise nõue hoonetele, mis on püs-

¹⁰⁵ Hädaolukorra seadus, § 16² lg 3–4. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/102102025002> (vaadatud 1. I 2026).

¹⁰⁶ Hädaolukorra seadus, § 17¹ lg 22–24.

¹⁰⁷ Hädaolukorra seadus, § 16² lg 7.

¹⁰⁸ K. Kukk, Eestis kehtestatakse ühtsed reeglid varjendite rajamiseks. – Siseministeerium, 17. II 2026, <https://www.siseministeerium.ee/uudised/eestis-kehtestatakse-uhised-reeglid-varjendite-rajamiseks> (vaadatud 4. III 2026).

¹⁰⁹ Nõuded varjendile ja varjumisplaanile, varjumiskoha kohandamise põhimõtted ning varjumisplaani koostamise kord. Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu, 11. II 2026. – Eelnõude infosüsteem, <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/dfdc138c-34f7-4149-b481-acfec3d392b4> (vaadatud 4. III 2026).

¹¹⁰ K. Männik, Arhitekt: Eesti varjendiplaan on ohtlikult kallis. Arme unista paleedest, mis kunagi ei valmi. – Delfi, 26. II 2026, <https://arvamus.delfi.ee/artikkel/120438742/arhitekt-eesti-varjendiplaan-on-ohtlikult-kallis-arme-unista-paleedest-mis-kunagi-ei-valmi> (vaadatud 5. III 2026).

¹¹¹ Samas.

¹¹² M. Tikan, Kui eesmärk on aastaks 2034 tagada varjumisvõimalus, vajame hirmu asemel arutelu. – Delfi, 27. II 2026, <https://arvamus.delfi.ee/artikkel/120439166/mari-tikan-kui-eesmark-on-aastaks-2034-tagada-varjumisvoimalus-vajame-hirmu-ase- mel-arutelu> (vaadatud 5. III 2026).

titatud või mille ehitusloa taotlus või ehitusteatis on esitatud enne 1. juulit 2026. Varjumisplaani tuleb nimetatud hoonetele koostada hiljemalt 1. juuliks 2027 ning olemasolevatesse hoonetesse tuleb võimaluse korral varjumiskohad luua hiljemalt 1. juuliks 2028.¹⁰⁶ Seadus sätestab ühtlasi, et varjendi kasutuselevõtt peab toimuma 72 tunni jooksul Vabariigi Valitsuse vastava otsuse tegemisest. Järelevalve varjumislahenduste nõuete täitmise üle on usaldatud Päästeametile.¹⁰⁷

Siseministeerium on seadnud eesmärgiks, et 2034. aastaks oleks vähemalt pooltele Eesti elanikele olemas varjumiskoht ja kolmveerand inimestest teaks kuidas ohuolukorras käituda ning kuhu varjuda. See plaan hõlmab endas varjendite ja varjumiskohade rajamist vähemalt pooltesse korterelamutesse ja büroo- ning äripindadele.¹⁰⁸ Selle eesmärgi saavutamiseks on koostatud määruse eelnõu „Nõuded varjendile ja varjumisplaanile, varjumiskoha kohandamise põhimõtted ning varjumisplaani koostamise kord“.¹⁰⁹

Eelnõu on avalikes aruteludes tekitanud erinevaid seisukohti. Arhitekt Katrin Männik leiab oma arvamuseartiklis, et liiga ambitsioonikad ja kulukad nõuded võivad muuta varjendite rajamise praktikaks keeruliseks ning aeglustada tegeliku varjumisvõimekuse loomist. Tema hinnangul peaks süsteem olema lihtsam ja paremini kooskõlas ehitusturu võimalustega. Ta toob näiteks välja, et eelarve koosneb arvudest ja nõuetest, mille jaoks ei ole standardtooteid.¹¹⁰

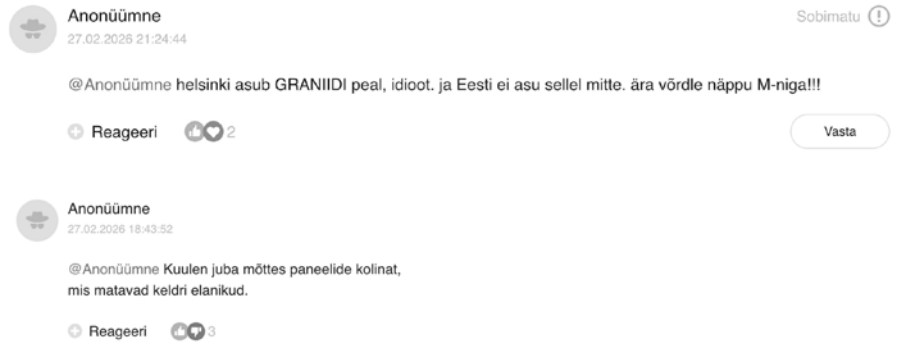
Lisaks tõstatab ta küsimuse põhimõtte üle, et kõik hoone kasutajad peavad varjendisse ära mahtuma ning illustreerib seda näitega, kus koolimaja projekteeritakse 536 inimesele ja kõigile peaks varjendis olema 0,75 m² pinda, mis teeks varjumiskoha suuruseks 402 m². Tema sõnul tekiks murekohaks koolimaja lisakorrus, millele funktsiooni andmine on keeruline, sest kõik koolid ei vaja niivõrd suurt laoruumi, mille tühjalt seismise korral hooldamine on ressursikulukas.¹¹¹

Katrin Männiku arvamus võib pidada üpris kriitiliseks, kus arvude taga peitub aus kriitika, kuid oluline on märkida, et varjend ei pea olema üks suur ruum hoone keldrikorral, vaid võimalik on moodustada ka justkui varjendikobaraid ehk üksteisest eraldi seisvaid ruume. See kergendaks võimalust anda ruumidele eri funktsioone rahuajal, vältimaks nende tühjalt seismist.

Mari Tikan, elanikkonna kaitse osakonna nõunik, vastab kriitikale seisukohaga, et artiklis esitatud väited on liialt üldised ning eelnõu on koostatud laiapõhjalise ekspertide tööühma poolt, tuginedes suures osas Soome varjendipraktikale. Määruse eesmärk on tagada toimiv varjumisvõimekus ning sätestada varjendite rajamise põhimõtted, sealhulgas nõue vähemalt 0,75 m² varjumispinda inimese kohta. Mari Tikan lisab, et kui seame eesmärgiks tagada varjumisvõimalus elanikele aastaks 2034, siis vajame hirmu asemel arutelu.¹¹²

Selleks, et saada aimu, mida kodanikud varjumisest arvavad, heitsin pilgu arvamuseartikli kommentaariumisse (ill 23). Kõlama jääb kurb alla andnud meeoleolu, milles peidab ennast hirm ja vastuhakk ning napp usk varjumiskohade ja varjendite kasutegurisse. Samuti jääb mulje, et laiem enamus ei ole eelnõu ja varjumisteedega piisavalt kursis, millest tekkinud segadus soosib ja käivitab meeleheidet külvavate kommentaaride kirjutamist.

- 113 Varjumiskohad ja nende rajamise korraldus. – Päästeamet, <https://www.rescue.ee/et/juhend/varjumine/varjumiskohad-ja-nende-rajamise-korraldus> (vaadatud 8. IV 2026).
- 114 Ehituslehe toimetuse Tallinnas avati näidisvarjumiskoht. – Ehitusleht, 28. III 2025, <https://ehitusleht.ee/tallinnas-avati-naidisvarjumiskoht/> (vaadatud 8. IV 2026).
- 115 Nõuded varjendile ja varjumisplaanile...
- 116 Päästeamet, Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel, 2025, lk 31, <https://www.olevalmis.ee/assets/files/s--AW6wB0D3--/v1/olevalmis-payload-live/j24i6ysat4jvlzy3l-scc/Detailsemad%20soovitused,%20kuidas%20keldrid%20varjumiskohaks%20kohandada%20leid%20siit%20juhendist.pdf> (vaadatud 22. IV 2026)
- 117 Ehituslehe toimetuse Tallinnas avati näidisvarjumiskoht. – Ehitusleht 28. III 2025, <https://ehitusleht.ee/tallinnas-avati-naidisvarjumiskoht/> (vaadatud 8. IV 2026).

Illustratsioon 23. Kuvatõmmis lugejate kommentaaridest artikli „Kui eesmärk on aastaks 2034 tagada varjumisvõimalus...” all. – Delfi, 27. II 2026.

Varjumise vajadusest lähtuvalt keskendun magistritöös juba olemasolevat elamuarhitektuuri puudutavale küsimusele ehk nõudmisele tagada hoonete elanikele varjumiskoht keldrikorrusel. Eestis on hetkel registreeritud ligikaudu 24 000 korteriühistut, milles elab üle poole meie riigi elanikkonnast.¹¹³ Ainuüksi Tallinnas pesitseb korterelamutes 374 000 inimest.¹¹⁴ Ühtäkki on korteriühistute õlule langenud vastutus ja kohustus tagada oma maja elanikele kriisiolukorra puhul kaitset ning luua selleks sobiv keskkond.

Korteriühistuid toetab keldrikorrusele varjumiskoha loomisel Päästeamet, kes on selleks koostanud vastava juhendi. Varasemalt mainitud määruse eelnõu § 18 kohaselt peaks varjumiskoha loomisel lähtuma Päästeameti juhendmaterjalidest, mis kinnitab juhendi keskset rolli varjumiskohtade kavandamisel keldrikorrustele.¹¹⁵ Juhendist lähtuvalt peaks varjumiskohad olemasolevates hoonetes valmima hiljemalt aastaks 2028.¹¹⁶ Ühtlasi on loodud mitmeid pilootprojekte ja näidisvarjumiskohti (ill 24), mida ühistutel on võimalik külastada ning mille põhjal oma keldriruume kohandada.¹¹⁷ Sellest tulenevalt analüüsin järgmises peatükis Päästeameti juhendit, et mõista, milliseid ruumilisi ja funktsionaalseid tingimusi varjumiskoha loomine keldrikorrusel eeldab ja millisesse positsiooni pannakse korter-maja elanikud ning nende huve esindavad ühistud.

Illustratsioon 24. Varjumiskoha õppeklass, Kivila 3a kortermaja keldrikorrusel, Lasnamäel. Autor: teadmata.

2.4 PÄÄSTEAMETI JUHENDMATERJALI ANALÜÜS

Sisearhitektina pean oluliseks magistritöö käigus analüüsida Päästeameti poolt koostatud juhendmaterjali (ill 25) „Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel“, sest see on suunatud korteriühistutele ning käsitleb olemasolevate korterelamute keldriruumide ümber kohandamist varjumiskohtadeks. See mõjutab otseselt ühisalade kasutust, väärtust ja tähendust elanike jaoks, millest tulenevalt muutub oluliseks küsimus, kuidas esitatud nõuded on ruumiliselt mõistetavad ja rakendatavad ning mil määral toetavad need ruumide kasutatavust ja kvaliteeti. Sisearhitekti perspektiivist võimaldab juhendi analüüs hinnata ka varjumiskohtade potentsiaali toimida lisaks kriisiolukorrale osana elanike igapäevasest elukeskkonnast.

Illustratsioon 25. Päästeameti juhendi esileht. Allikas: Päästeamet, Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel, 2025, lk 1 (autori skanneering).

Päästeameti juhise sisaldab eelkõige soovitusi hoonete varjumiskindluse parandamiseks, lähtudes sõjalisest ohust. Juhend jaotub kaheks osaks – esmalt selgitatakse, mis on varjumine, kuidas ohuolukorras käituda ning millised ohud meid varitsevad.¹¹⁸ Primaarseteks ohtudeks peetakse näiteks plahvatuse vahetul tagajärjel tekkivaid lenduvaid kilde, ülerõhku, radioaktiivsust, valguskiirgust jms. Sekundaarseteks ohtudeks loetakse konstruktsioonide purunemist, akendest lenduvaid kilde, vibratsiooni, tulekahju, ehitusprahti jms.¹¹⁹ Samuti sõnastatakse varjumiskoha baastingimused ja lisatingimused. Teises osas käsitletakse kõike detailsemalt ning jagatakse soovitusi kõigi nimetatud

118 Päästeamet, Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel, lk 3.

119 Samas, lk 8.

120 Samas, lk 3.

tingimuste kohta.¹²⁰

Varjumiskoha asukoha planeerimise punktis (ill 26) tuuakse välja, et varjumiskohad luuakse olemasolevatesse ruumidesse ning tavaolukorras võivad need olla näiteks maa-alused garaažid, trepikojad või tavalised keldrid. Samuti mainitakse, et igapäevaselt toimub ruumides riskasutus.¹²¹ Magistritöö käigus teostatud vaatluste põhjal Vindi tn 9, Kari tn 26 ja Kirsi tn 3 pilootprojektide raames valminud varjumiskohtades ei olnud näha, et ruumid oleks igapäevaselt riskasutuses. Kõigi kolme pilootprojekti puhul olid varjumiseks kohandatud ruumid majaelanike jaoks igapäevaselt lukustatud.

121 Samas, lk 9.

2.3 Varjumiskoha asukoha planeerimine

Varjumiskohtade olemasolu on kriitiliselt oluline tihedamates asustustes väiksematest küladest suuremate linnadeni. Samuti on see oluline hajusalt paiknevates hoonetes, sest isegi kui otsetabamuse võimalus tundub väike, võivad ohtlikuks saada juhuslikud tabamused või õhutõrje tegevuse tagajärjel langevad rusud.

Varjumiskohad tuleks tagada kõigisse hoonetesse, kus viibivad inimesed, sh kus inimesed elavad, töötavad, õpivad, käivad poes, teenuseid saamas.

Kui varjumiskohti hoones pole, peab läbi mõtlema, kas sõjalises konfliktis saab selliseid hooned eesmärgipäraselt kasutada.

Varjumiskohta ei ehitata üldjuhul eraldi, vaid selleks kasutatakse ära olemasolevad ruumid. Need kohandatakse varjumise tingimustele vastavaks. Tavaolukorras võivad need jätkuvalt olla laod, hoiupaigad, koosolekuruumid, maa-alused garaažid, tavalised keldrid, trepikojad vms. Seega toimub riskasutus. Vaid kõrgendatud ohu korral tuleb need paari ööpäeva jooksul puhastada varjumiseks mittevajalikest asjadest ja teha muud vajalikud ettevalmistused. Siiski on võimalus rajada eraldiseisvad varjumiskohad hoone territooriumile. Tänapäeval on müügil ka kiiresti teisaldatavaid varjumiskohti, mis tõstetakse kohapeal kraanaga paika.

Üldjuhul soovitatakse varjumiskoht planeerida hoones maa-alusele korrusele, sest seal on hoone kõige tugevamad konstruktsioonid, maa-pind ise pakub lisakaitset ja otsetabamuse oht nendele ruumidele on kõige väiksem.

Kui hoonel maa-alust korrust ei ole, tuleb hinnata hoone esimesel korrusel paiknevaid ruume. Esimesel korrusel on otsetabamuse võimalus ja varingurisk väiksemad ning võimalused väljapääsudeks kõige paremad. Üldjuhul ei soovitata varjumiskohti rajada esimesest korrusele korrustele just otsetabamuse, varingute ja tulekahjude riski

Jah, aga
seda ju piloot-
projektide
põhjal ei toimu

Samas, tn 23

Ennen dokumendi on
nt kinnis-
us eestkõlvad
mõeldud ruum
võib olla sein
aga n tohu
kõrgetaala
alaeasus
vibrab ruum
tohu
sõjaväeüksuse
välisosa
kinnisruumid
põhjal.

Illustratsioon 26. Riskasutuse käsitlus juhendis. Samas, lk 9 (autori skanneering).

Varjumiskoha suuruse osas (ill 27) peetakse oluliseks tagada võimalusel varjumine kõigile hoones viibivatele inimestele. Sätestatakse igale inimesele mõeldud pind, mis tagab talle võimaluse istuda või seista, milleks on 0,75 m². Varjumiskoht võiks olla alla 150 m², kuid kui hoones on palju inimesi ja selleks on võimalus, tasuks luua varjumiseks mitu ruumi. Avalik varjumiskoht võiks jääda 1000 m² piiridesse.¹²²

122 Samas, lk 11.

Suhtisid peosnal
on ca 132 m²

2.4 Varjumiskoha suurus

Võimaluse korral tuleb tagada varjumine kõigile hoonet kasutavatele inimestele. Üldjuhul ei planeerita ühe varjumiskoha suuruseks rohkem kui 60 m². Kui varjujaid on rohkem, tuleks hoonesse planeerida juba mitu eraldi paiknevat varjumiskohta. Avalikus varjumiskohas arvestatakse olukorraga, kus peale hoone enda kasutajate saavad ka tänavalt või naaberhoonetest inimesed liituda kuni mahutavuse täitumiseni. Avalikud varjumiskohad pigem ei tohiks ületada 1000 m² piiri.

Kui hoones ei ole kuidagi võimalik tagada varjumiskohta kõigile seal viibivatele inimestele, siis on ka väiksemad varjumiskohad olulised. Sellisel juhul tuleb hoone omanikul sellega arvestada, et ta varakult informeerib hoone kasutajaid varjumiskohtade olemasolust ja mahutavuse piirangutest või pakub muid alternatiive (nt naaberhooned, hoone kasutuspiirangud).

Kuna varjumine on üldjuhul lühiajaline tegevus, võiks ühele inimesele olla planeeritud minimaalselt 0,75 m² ruumi. See tagab vajaliku ruumi seismiseks või istumiseks.

Kui hoones tuleb tagada pind lamajatele (liikumispuudega inimestele, vigastatutele, magamiseks), arvestada 2-3 korda suurema pinnaga. Ruumi saab kasutada kasutada narisid kasutades.

Varjumise pinna alla ei loeta näiteks:

- ruumi, mille kõrgus on alla 1,6 m;
- seinas paiknevate seadmete aluseid ja üliväikesed ruume;
- uste liikumise ala (projektsioon põrandal);
- tehnoruume, kus paiknevad surveseadmed, soojussõlmed, elektri peakilbid, seadmed, mis tekitavad ebamõistlikult kõrva müra vms;
- ruume, kus hoistatakse ohtlikke aineid (nt kütust);
- ruume, kus on seadmed (nt ventilatsiooniseadmed, generaatorid).

Illustratsioon 27. Varjumiskoha suurus. Samas, lk 11 (autori skanneering).

Baastingimusi peetakse kohustuslikuks igale varjumiskohale ning need peavad olema täidetud ilma mõõndusteta, tagades seeläbi suurema ellujäämisvõimaluse võrreldes õues või tavaruumis viibimisega.¹²³

Baastingimused on:

1. tugevad piirdekonstruktsioonid;
2. värske õhk;
3. vähemalt kaks väljapääsu õue;
4. puhtad ja kuivad ruumid inimeste viibimiseks;
5. käimlate kasutamise võimalus;
6. varjumiskoha vastutava isiku olemasolu.

Tugevate piirdekonstruktsioonidena mõistetakse seinu, lage, põrandat, aknaid ja uksi. Seinte puhul on oluline, et need oleksid vähemalt 200 mm paksusest raudbetoonist või sellega võrreldava tugevusega materjalist.¹²⁴ Turvaliseks peetakse lagesid, mis on valatud raudbetoonplaadist, samuti paneellagede lahen-dusi, kus kandvate seinte vahe ei ületa 2 meetrit. Kui keldriruumi lagi on raudbetoonpaneelidest või kandvate seinte vahe on suurem, tuleb lagi toestada puittalade abil (ill 28).¹²⁵

123 Samas, lk 5.

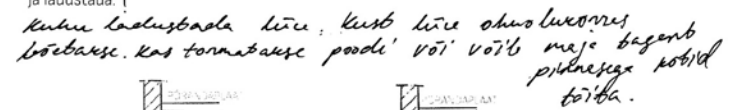
124 Samas, lk 12.

125 Samas, lk 13.

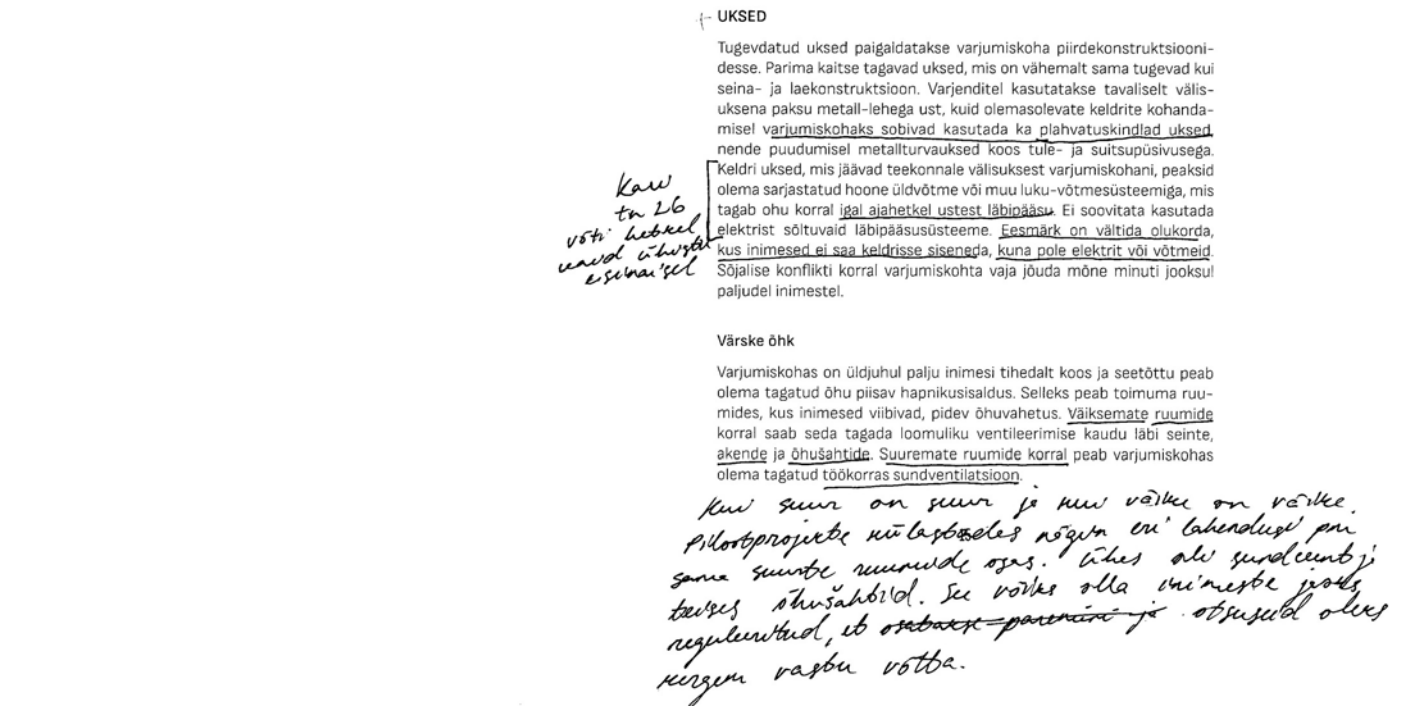
126 Samas, lk 14.

127 Samas, lk 23.

128 Samas, lk 15.

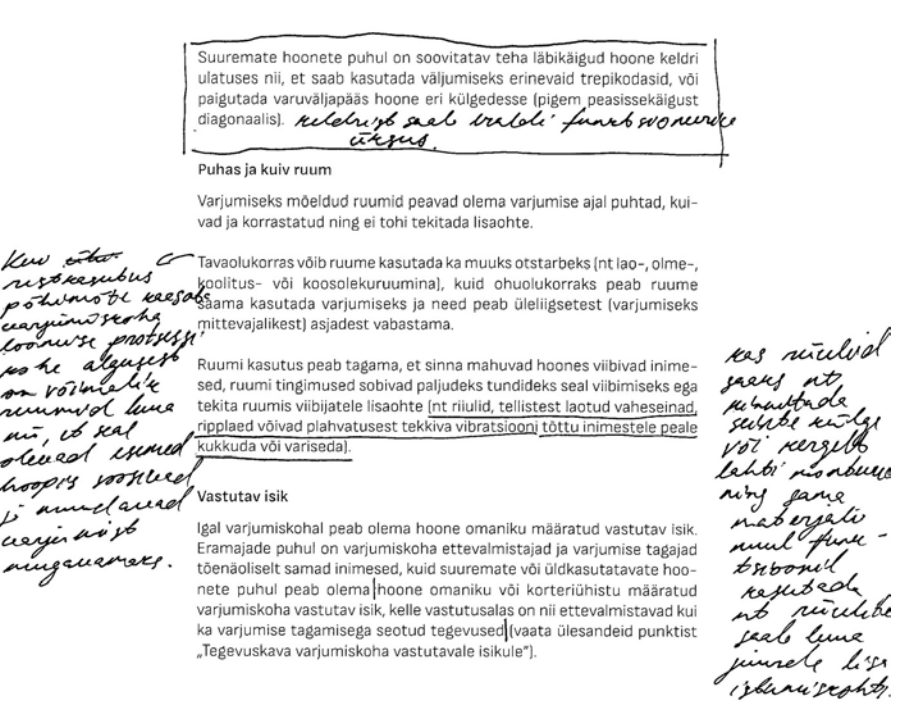
129 L. Lemsalu, suuline vestlus juhatuse liikmega, 9. XII 2025. Märkmed autori valduses.

Illustratsioon 30. Lukus ukSED ja värSke õhk. Samas, lk 15 (autori skanneering).

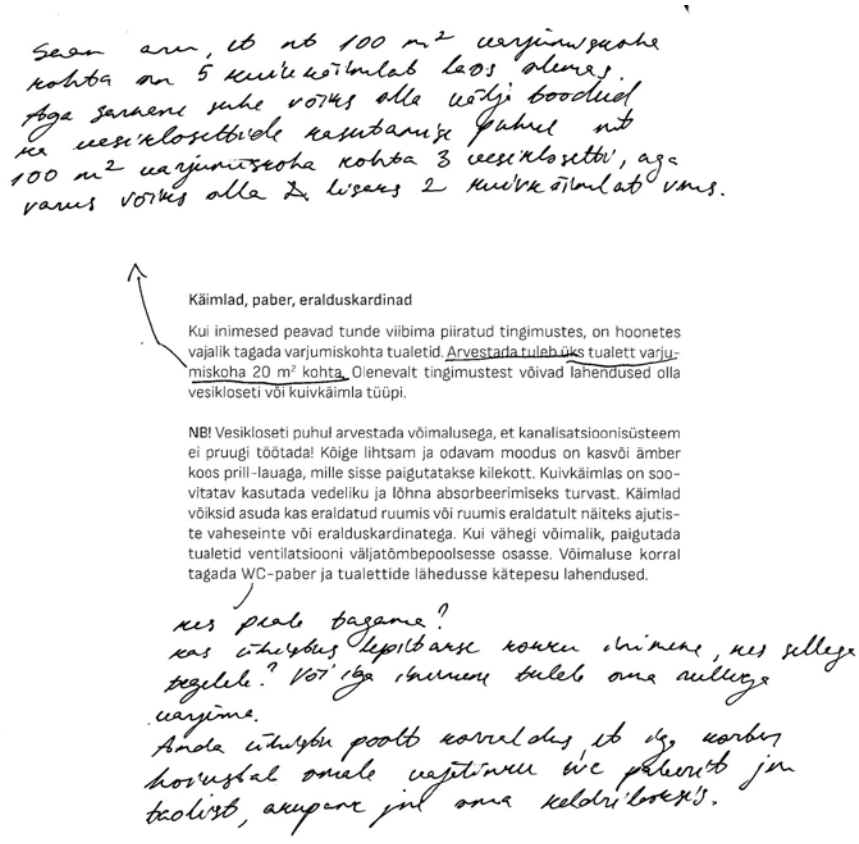
VärSke õhu tagamiseks on juhendis välja toodud erinevad lahendused. Väiksemate ruumide puhul piisab loomulikust õhuvahetusest, akende või õhušahtidega, suuremate ruumide puhul tuleks kasutada sundventilatsiooni.¹³⁰ Siinkohal jääb aga ebaselgeks, millist ruumi käsitletakse „suuremana“ (ill 30). Pilotprojektide põhjal võib täheldada, et sarnaste mõõtmetega varjumiseks kohandatud ruume on lahendatud erinevalt: Vindi tn 9 ja Kari tn 26 majade keldriruumid olid suuruselt võrreldavad, kuid ühes kasutati sundventilatsiooni, teises õhušah-tidel põhinevat lahendust. Täpsustamine aitaks vältida korteri-ühistutega vestlustest selgunud segadust, kas nende keldrikorrus vajab sundventilatsiooni või mitte, sest ventilatsioonisüsteemi paigaldus võib varjumiskoha loomisel osutada kortermaja jaoks üheks kulukaimaks protsessiks.¹³¹ Üheks oluliseks varjumiskoha tingimuseks on varuväljapääsu olemasolu, mis tagab varingu korral evakuatsiooni võimaluse. Varuväljapääsuna võib kasutada ka akent, mis on kohandatud nii, et sellest mahuksid läbi eri suu-ruses inimesed. Soovituslik on muuta hoone kogu keldrikorrus läbitavaks, mis võimaldab liikuda hoone eri osade vahel ilma õue minemata (ill 31).¹³²

Varjumise ajal peavad ruumid olema puhtad, kuivad ja kor-rastatud ning ebavajalikud esemed eemaldatud, et need ei tekitaks lisaohte. Juhendis tuuakse esile, et ruum võib olla ristkasutuses näiteks lao-, olme-, koolitus- või koosolekuruumina, kuid ohuolu-korras peab seda saama kasutada varjumiseks (ill 31).¹³³ Selleks, et muuta ristkasutus korteriühistute jaoks atraktiivsemaks, tuleks tuua rohkem praktilisi näiteid, et neid saaks, näiteks Soome ees-kujul, realselt ette kujutada. Pelgalt soovitus ei pruugi olla piisav, et ületada keldrikorruusega seotud hoiakuid, kus ruumi nähakse peamiselt panipaigana.

Illustratsioon 31. Kelder iseseisvaks üksuseks ja ristkasutus. Samas, lk 17 (autori skanneering).

Baastingimustes on määratletud ka tualettide olemasolu: iga 20 m² varjumiskoha pinna kohta peab olema üks kuivkäimla. Kui mõelda ristkasutusele juba ruumi kavandamisel, võiks kaa-luda vesikloseti paigaldamist. Näiteks 100 m² suuruse varju-miskoha puhul näeb juhend ette viite kuivkäimlat, mis eraldatakse üksteisest vaheseinte või kardinatega abil.¹³⁴ Alternatiivina võiks ruumis olla kaks vesiklosetti ning ohuolukorra jaoks varutud kolm lisa kuivkäimlat. Selliste näidete lisamine juhendisse aitaks luua mitmekesisema kasutusega ruume ning seeläbi luua eeltingimusi ristkasutusele (ill 32).

Illustratsioon 32. Käimlad, paber ja eralduskardinad. Samas, lk 18 (autori skanneering).

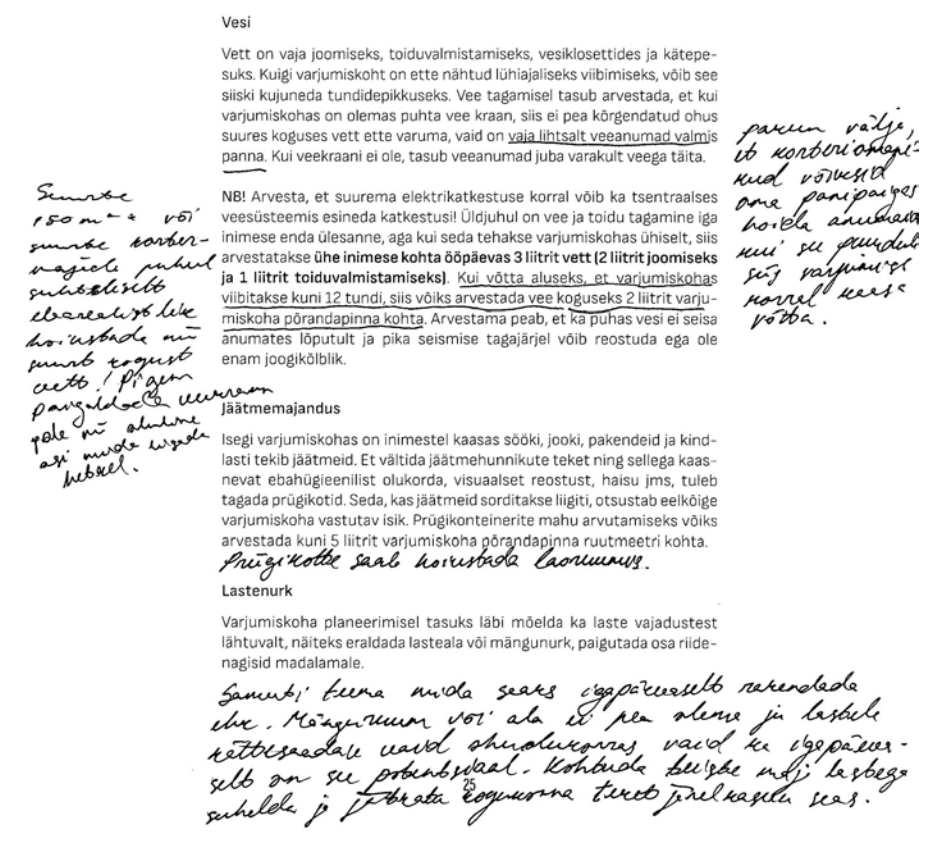
Päästeamet on toonud juhises välja nimekirja lisatingimustest, mille eesmärgiks on elanike viibimist varjumiskohas mugavamaks ja turvalisemaks muuta ning seeläbi tagada inimväärsmaid tingimusi.¹³⁵

- Lisatingimused on:
1. varuelektritoite tagamine seadmete ja valgustuse jaoks;
 2. sobilik temperatuur;
 3. istumiskohad;
 4. lae toestamise materjalid;
 5. meditsiinivahendid;
 6. kandraam või lohisti/lohistuslina;
 7. liivakotid ja labidas;
 8. varjumiskoha märgistus;
 9. tehnosüsteemide ajutise sulgemise võimalused;
 10. siseruumi sobilike materjalide kasutamine;
 11. toiduvalmistamise võimalused;
 12. vesi;
 13. jäätmemajandus;
 14. lastega tegelemise võimalused;
 15. personaalsed kaitsevahendid;
 16. esmased tulekustutusvahendid;
 17. CO₂ ja suitsuandur;
 18. teabekandjad;
 19. sidevahendid;
 20. varjumist korraldavate isikute rollijaotus;
 21. muu vajalik.

135 Samas, lk 6.

136 Samas, lk 25.

Lisatingimuste puhul tooksin esile võimaluse korraldada väiksemate tarvikute ja esemete hoiustamise majaüleselt. Näiteks võiks iga korteriomanik hoida oma keldriboksis varjumiseks vajaminevaid vahendeid: veeanumad (3 l vett inimese kohta ööpäevas),¹³⁶ personaalsed kaitsevahendid, prügikotid, taskulamp, madrats, akupank jms. Sama loogika võimaldaks lahendada ka tualettpaberi varumise küsimuse. Kui keldribokse hoones ei ole, toimib sarnane süsteem korteris hoiustatava hädaabikoti või -kasti abil, mille saab varjumisel kaasa võtta (ill 33).

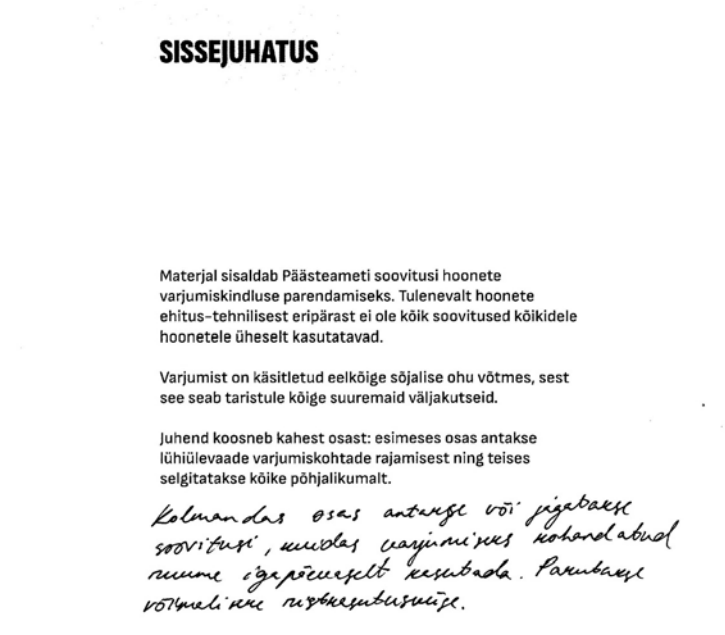
Illustratsioon 33. Ettepanekud varude hoiustamiseks. Samas, lk 25 (autori skanneering).

Olulise punktina juhendist tooksin välja ka lastega tegelemise võimalused.¹³⁷ Kaaluda võiks statsionaarse lasteala loomist keldrikorrusele, mida lisaks ohuolukorrale saaks kasutada igapäevaselt. See annaks varjumiskohale selge lisaväärtuse ja toetaks riskasutust. Siseviimistluses taotletakse varjumiskohale arusaadavalt vaoshoitust: eelistatud on mittepõlevad viimistlusmaterjalid, näiteks tolmu vastase vahendiga immutatud betoon. Sisustus peab taluma vibratsiooni ega tohi ohustada seal viibijaid.¹³⁸ Samas võiks kaaluda mööbli kinnitamist seintele ning mitmeots-tarbeliste lahenduste kasutamist. Näiteks võiks igapäevaselt riulitena kasutatavaid elemente ohu korral ümber paigutada pinkideks, pakkudes varjujatele istumisvõimalust.

137 Samas, lk 25.

138 Samas, lk 24.

Kokkuvõtteks on Päästeameti keldrite varjumiskohtadeks kohandamise juhised eelkõige minimaalsed ning lähtuvad ennekõike inimese turvalisusest, mis on antud kontekstis igati arusaadav ja põhjendatud. Sisearhitektina ei näe ma vajadust juhiseid ilmtingimata muuta, küll aga täiendada. Kui hetkel koosneb juhend kahest osast, siis näen potentsiaali kolmandale osale (ill 34), kus käsitletakse varjumiseks kohandatud ruumide igapäevast kasutust ning pakutakse välja võimalikke riskasutusviise. Keldrikorrustel on kasutatmata potentsiaal – need võiksid toimida inimeste elupinna laiendusena ehk alana, kus on võimalik kohutada naabritega, suhelda, remontida jalgratast, käia saunas või mängida teiste lastega. Usun, et keldrikorruksed võivad üheaegselt pakkuda meile nii kaitset kui ka igapäevast lisaväärtust vaba aja veetmiseks.

Illustratsioon 34. Ettepanek lisada juhendisse kolmas peatükk varjumiskohtade riskasutuse võimalustest. Samas, lk 3 (autori skanneering).

Välitööd ehk objektikülastused

3.1 ÜHISALAD NÕUKOGUDEAEGSETES KORTERELAMUTES

Magistritöö välitööde käigus külastasin Tallinna piires kaheksat nõukogude ajal ehitatud korterelamut ja nende ühisalasid, keskendudes eelkõige keldrikorrustele. Aegade jooksul on ühisaladel olnud erinevaid kasutusviise: peosaalid, töökojad, saunad ja nende eesruumid, pesu pesemine ja kuivatamine, ühistu laopinad, arhiivid ja kontorid. Samuti leidub erinevaid hoiuruume ning nn nullruume ehk funktsioonita alasid, mis on ajapikku täitunud elanike esemetega.

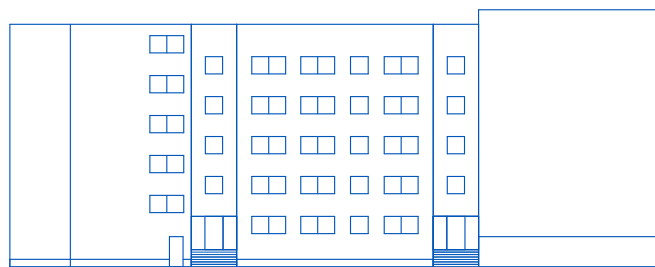
Eesmärgiks on leida keldrikorrustele kavandatavatele varjumiskohtadele võimalikke igapäevaseid riskikasutusviise ammutades teadmisi ja inspiratsiooni juba olemasolevast. Toon esile levinud ühisruumide tüüpe nõukogudeaegses arhitektuuripärandis. Valik põhineb nii Päästeameti juhendmaterjali analüüsiga omandatud teadmistel kui ka külastatud ruumide omadustel, mille kasutust saaks varjumiskohtadega kombineerituna. Käsitlen ühisruumide ja varjumiskohtade kasutusviise, pöörates tähelepanu esemete kuhjumisele, olemasolevale keskkonnale ning ruumide igapäevasele avatusele. Kogu töö vältel külastasin 20 erinevat teemakohast asukohta, mille põhjal olen lisana koostanud kataloogi.

Kaheksast külastatud elamust kuues oli kas kasutuskõlblik, osaliselt säilinud või amortiseerunud saun. Kortermaja keldrikorruks rajatud saun täitis seega olulist rolli majaelanike ajaveetmise kohana. Seal käidi enne pulmi ja pidustusi ning iga töönädala viimasel päeval, millega tähistati üleminekut tööajalt puhkeajale.¹³⁹ Saun ei olnud pelgalt pesemisruum, vaid oluline osa elanike ühis- kasutatavast alast ja ühisest elurütmist. Saunaruumide rajamist korterelamutesse võib pidada ka kooperatiivse ehitusmudeli üheks paindlikkuse märgiks, sest tüüpprojektidega elamutes esines selliseid lahendusi harvemini, kuid leidub ka erandeid, näiteks Trummi tn 4 korterelamu.

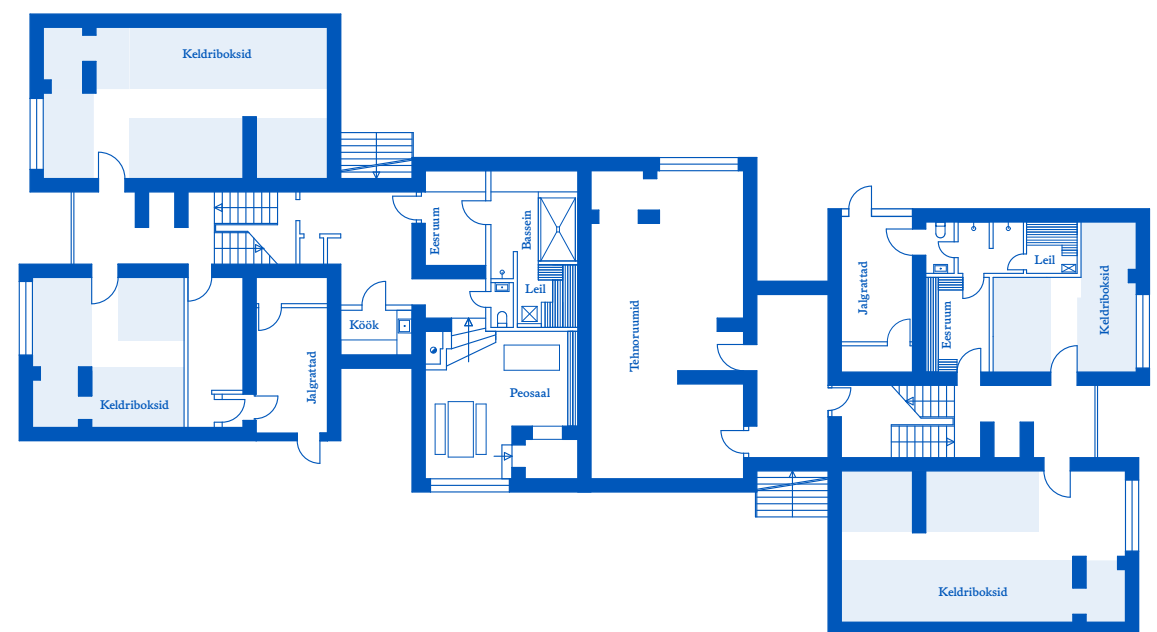
Nõmme linnaosas Trummi tänaval asuv 1980. aastal ehitatud ja arhitekt Mia Masso poolt projekteeritud viiekorruseline sili- kaattellistest tüüpprojekt G-II-2-6-77 korterelamu (ill 35) näitab, kuidas ühisruumide rajamine võis sõltuda trepikojapõhisest initsiatiivist. Trummi tn 4 kortermaja puhul on oluline mainida, et hoone kolm osa on omavahel nihkes ja moodustavad pool- korruseid, mille tulemusel on maja keskel osaliselt maa- alune keldrikorrus ja maapinnaga tasa olevad korrused (edaspidi nullkorrus) hoone kahes tiivas (ill 36). Majja said korterid Tea- duse akadeemia töötajad. Huvitavaks võib pidada seda, et hoone üks trepikoda ehitati Nõukogude liidu täielikul rahastusel ja kortereid jagati nimekirja alusel, teine trepikoda moodustas kooperatiivi ehk sinna korteri saamiseks pidid elanikud andma oma rahalise panuse. Maja elanik Malle Jürgenson usub, et see on ka üks põhjuseid, miks kooperatiivi poolt ehitatud ühisruu- mid on suuremad ja uhkemad¹⁴⁰ – basseini, kööki, sauna ja ühine peoruum koos baariletiga (ill 37). Täna on teise trepikoda saun torutööde tõttu osaliselt lammutatud ja amortiseerunud. Esimese trepikoda all olev saun, koos tualeti ja eesruumiga, on veidi tagasi- hoidlikum nii ruumilt kui olemuselt, kuid heas seisukorras ja kasutusvalmis. (ill 38).

¹³⁹ E. Leito (koost), Tänapäeva saun. Tallinn: Valgus, 1977, lk 5.

¹⁴⁰ M. Jürgenson, suuline vestlus juha- tuse liikmega, 14. I 2026. Märkmed autori valduses.

Illustratsioon 35. Trummi tn 4 korterelamu eestvaade. Skaala 1:500. Autor: G. Christjanson.

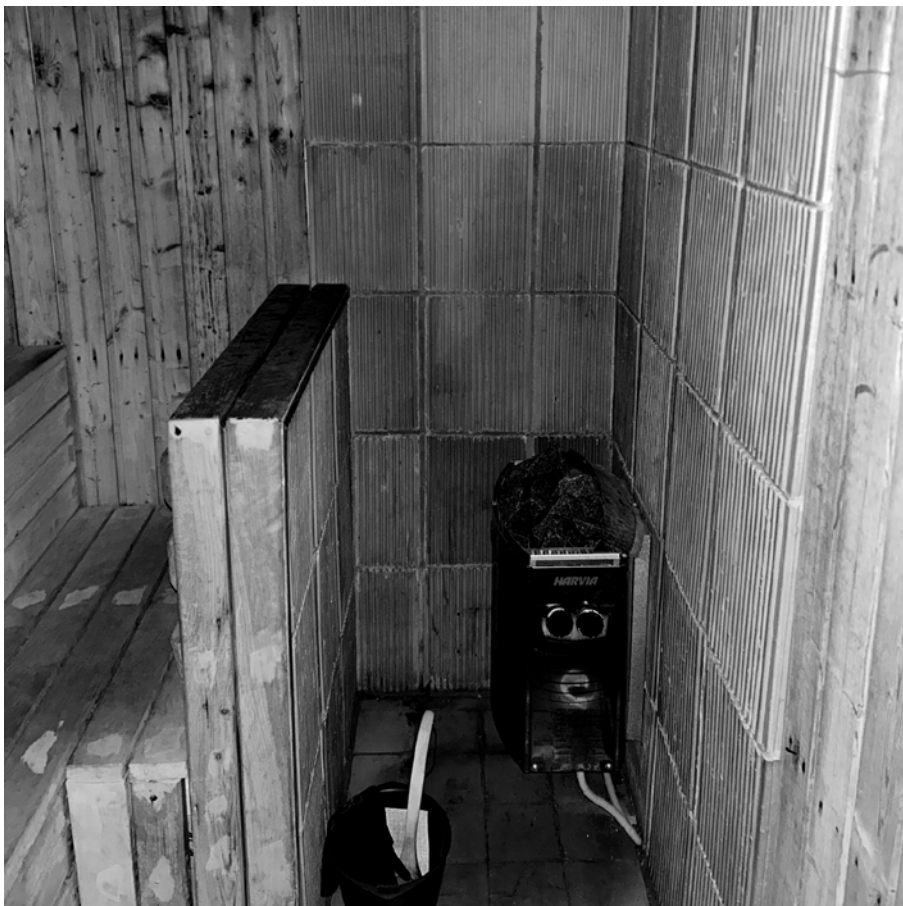
Illustratsioon 36. Trummi tn 4 kortermaja keldri ja nullkorruse plaan. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 37. Trummi tn 4 korterelamu teise trepikoja saun ja bassein.
Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 37. Trummi tn 4 korterelamu teise trepikoja peosaal.
Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 38. Trummi tn 4 korterelamu esimese trepikoja saun ja eesruum.
Autor: G. Christjanson.

141 L. Linsi, Laura Linsi arutab Keiti Lige..., lk 64

142 H. Papp (toim.), Elamuehituse küsimusi Eesti NSV-s. Artiklite kogumik. Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehitus- ja Arhitektuuri Komitee, 1963, lk 26.

143 R. O. Frost, G. Steketee, Stuff: Compulsive Hoarding and the Meaning of Things. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2010, lk 15.

Vestlustest kortermajade elanikega võib järeldada, et saun on üks levinumaid tollaseid ühisruumi vorme, mis tõi inimesi kokku ning soodustas suhtlust ja arutelusid. Täna, mil korteriühistu koosolekud on sageli ainus koht, kus majaelanikud ühiselt kogunevad ja otsuseid vastu võtavad,¹⁴¹ võib ühine saun toimida vähem formaalse kohtumisaigana, mis aitab kaasa omavahelise usalduse ja kogukonnatunde tekkimisele. Seega võiks sauna käsitleda kui ühte võimalikku viisi, kuidas korterelamu ühisalasi taas aktiivsemalt kasutusele võtta. Varjumiskoha loomise aspektist lähtuvalt mõjuks sauna olemasolu täiendina varjumiskoha inimväärsetele tingimustele, võimaldades varjumiskohas pikemalt viibides käia pesemas. Kui saunaruum on eraldiseisev osa varjumiskohast, saab ohuolukorras sellele anda ka muu lisa otstarbe, näiteks meditsiinilise toe pakkumiseks või väike- lastega tegelemise alana.

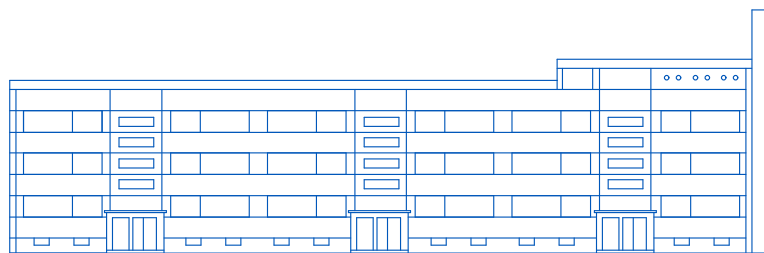
1963. aastal ilmunud artiklite kogumikus „Elamuehituse küsimusi Eesti NSV-s“ arutleti teemal, kas panipaikasad ja keldrikorrusel olevaid ruume on üldse elanikele vaja. Küsitleti 247 korteriomaniku, kellest vaid üks inimene oli nõus panipaigast loobuma, kuid kõik ülejäänud keeldusid kategooriliselt. Keldrikorrustel paiknesid inimeste panipaigad, kus hoiti talviseid hoidiseid, kartuleid, puid pesuköögi kütteks, jalgrattaid, lastevankreid, sporditarvikuid ja muid esemeid, mis on aja jooksul armsaks saanud, kuid ära visata ei raatsita.¹⁴²

Nõukogude ajal ehitatud korterelamute ühisalade külastustest võib järeldada, et need on ajapikku kujunenud määratlemata aladeks, kuhu kogunevad esemed, millest elanikud pole suutnud jäädavalt loobuda. Selline esemete kuhjumine korterelamute ühisaladel ei ole juhuslik, vaid seda võib kaudselt seostada uuritud nähtusega *hoarding* (patoloogiline kogumine), mida iseloomustab tugev emotsionaalne side ja raskus esemetest loobuda.¹⁴³ Kortere lamute kontekstis avaldub raskus esemetest loobuda ennekõike isiklikes panipaikades, kuid välitööde külastustest ilmnes, et elanike esemed võivad samuti varem või hiljem kuhjuda ähmase funktsiooniga ruumidesse. Eelnevalt kirjeldatud Ankru 8 korterelamu ühisköögi näite põhjal võib öelda, et kui ühisalale on määratud kindel funktsioon ning sellel on kasutamiseks kindlad reeglid, siis ei kipu sinna kuhjuma ka elanike isiklikke esemeid. Ühisaladele esemete kogunemine on seotud eelkõige ruumi algse funktsiooni kadumisega, mis võib tuleneda interjööri lagunemise või algse kogukonna vananemisest.

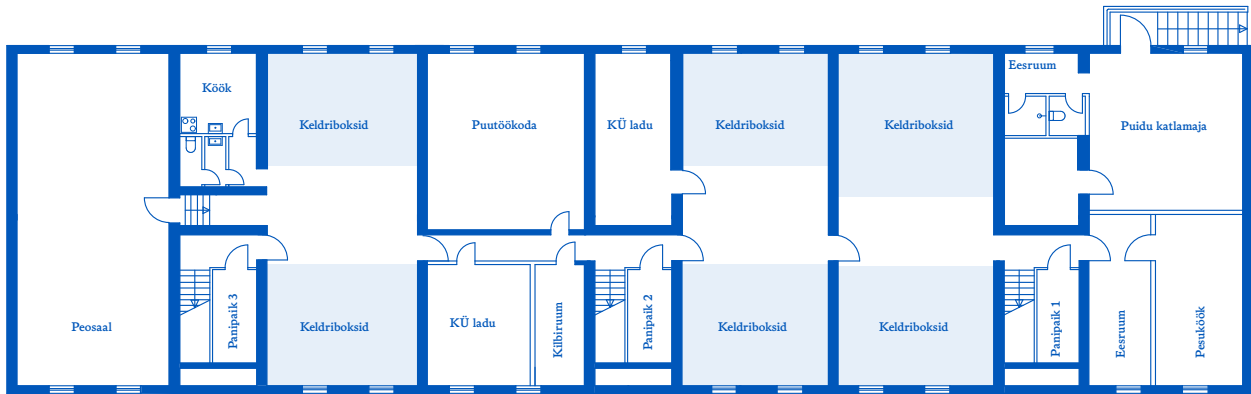
Samas ei pea kogutud esemeid ja nõukogudeaegset interjööri nägema üksnes probleemina, vaid neid võib näha ka potentsiaalina. Keldritesse kogunenud esemed peegeldavad ühelt poolt otsustamatust ja ruumikasutuse hajumist, kuid teisalt võib nende seast leida materjale ja vahendeid, millele saab anda uued kasutusviisid. Seetõttu ei seisne varjumise kontekstis keldrikorrusete korrastamise küsimus üksnes üleliigse ära viskamises, vaid pigem olemasoleva teadlikumas hindamises ja ümbermõtestamises.

Olukorda illustreerib edukalt Pihlaka tn 32 korterelamu (ill 39), kus keldris paiknevad ühisruumid on aastate vältel täitunud elanike isiklike esemetega. Tollane kooperative ehitusmudel võimaldas elanikel maja ruumiprogrammi teatud määral ise kujundada mis väljendub ühisruumide rohkuses ja mitmekesisuses. Pihlaka kortermaja valmis 1968. aastal tulevaste elanike endi eestvedamisel. Keldrikorruselt (ill 40) võib leida puutöökoja,

suure peosaali koos köögiga, kunagise pesuruumi ja mitmeid laopindu ning neljandalt korruselt ühistu kontori, pesukuivatusruumi ja sauna (ill 41).

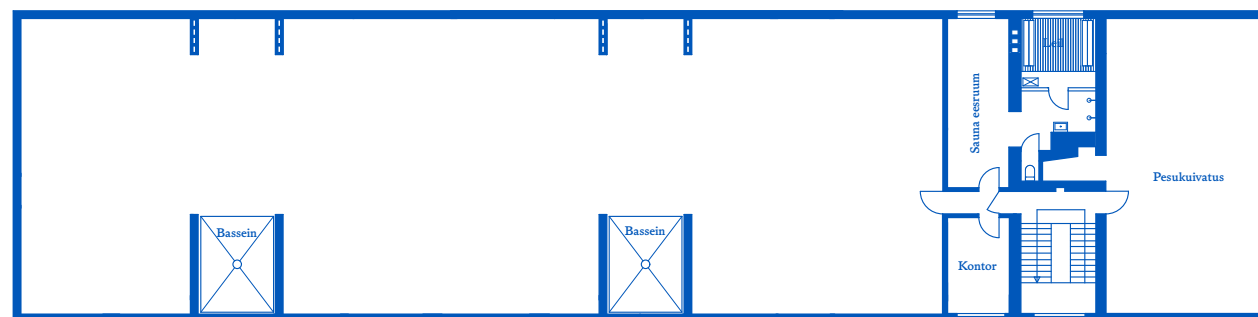
Illustratsioon 39. Pihlaka tn 32 kortermaja eestvaade. Skaala 1:500. Autor: G. Christjanson.

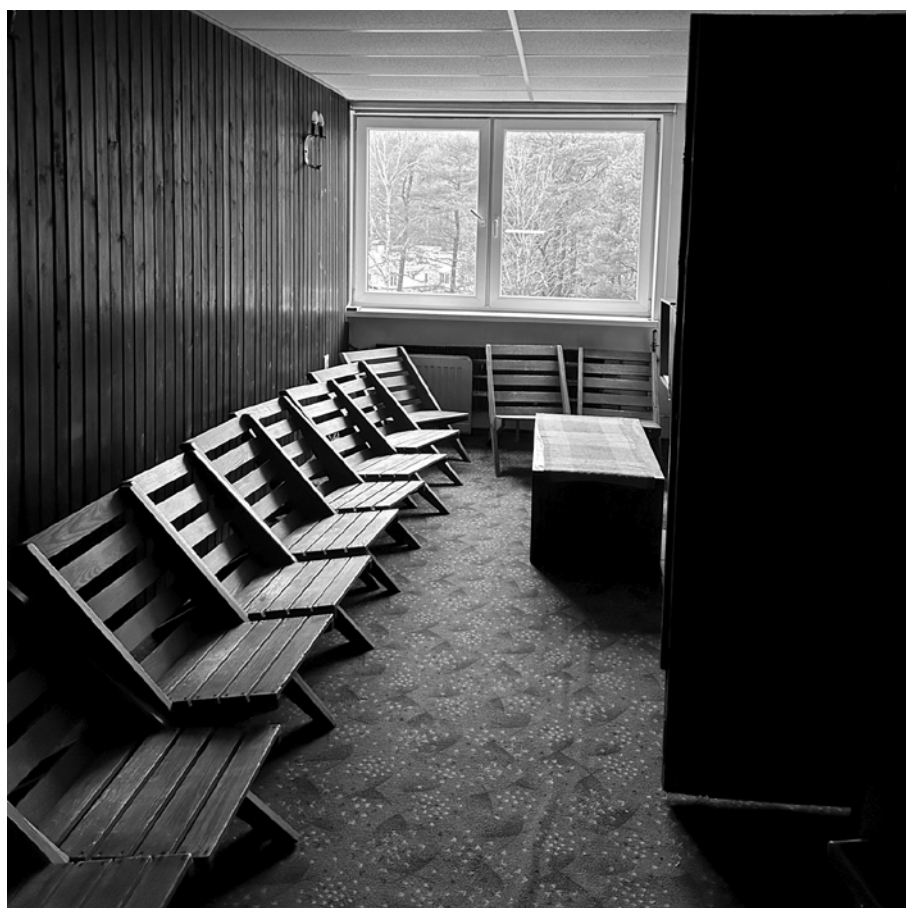
Illustratsioon 40. Pihlaka tn 32 kortermaja keldrikorruse ühisruumid. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

¹⁴⁴ Malle, suuline vestlus maja elanikuga, 28. XI 2025. Märkmed autori valduses.

Pihlaka 32 saun on eriline oma asukoha poolest, paiknedes hoone neljandal korrusel, mitte keldris nagu enamikes välitööde käigus külastatud korterelamutes. Sauna juurde kuulub eesruum ja pesemisruum (ill 42) ning pääs katuseterrassile, kus paiknevad kaks välibasseini (ill 43). Varasemalt oli majaelanikel traditsioon korraldada igal reedel ühine majasaun, toimides regulaarselt majarahvast kokku toova üritusena.¹⁴⁴ Tänapäeval kasutatakse sauna harvemini, kuid korteriühistu koosolekud toimuvad endiselt sauna eesruumis, mis näitab, et ruum on säilitanud oma rolli majarahva kogunemiskohana.

Illustratsioon 41. Pihlaka tn 32 kortermaja neljanda korruse ühisruumid. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 42. Pihlaka tn 32 kortermaja saun ja eesruum.
Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 43. Pihlaka tn 32 kortermaja basseini katuseel.
Skaneering raamatust „tänapäeva SAUN“. Autor: G. German jt.

Kuigi selline ruumide rohkus loob eeldused aktiivseks ja mitmekülseks kasutamiseks, võib nende algsete funktsioonide hääbumine siiski soodustada esemete kuhjumist. Pihlaka korterelamu illustreerib, kuidas just määratlemata või vähekasutatud ruumid muutuvad kergesti ladustamist soosivateks pindadeks. Samas sisaldavad need ruumid ka märkimisväärset potentsiaali. Näiteks peosaal, kus maja algusaastatel peeti sünnipäevapid ja mängiti koroonat, on tänaseks täitunud ühe elaniku kokku kogutud mööbli ja esemetega (ill 44). Peosaali algne funktsioon on ajas osaliselt taandunud, kuid tänu piiramatutele ruumi omadustele võimaldaks see mitmesugust riskasutust ja mahutaks samaaegselt varjuma kõik majaelanikud. Sarnaselt võib ka puu- või remonditöökoda toetada igapäevaseid tegevusi ja varjumiskoha ettevalmistamist. Keldrikorruse laoruumides ja töökojas leidub ehitus- ja puitmaterjale (ill 45), mida oleks võimalik sorteerimise järel taaskasutada peosaali loodava varjumiskoha sisustamisel. Läbimõeldult kokku pandud mööbel võimaldaks ruumi kasutada igapäevaselt andes sellele taas peosaali ja vabaaja veetmise funktsiooni.

Illustratsioon 44. Peosaali kasutuse katkedes on ruumist saanud ühe elaniku laopind.
Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 45. Ühistu laoruumi kogunenud puit- ja ehitusmaterjal.
Autor: G. Christjanson.

Käesoleva töö kontekstis, kus keldrikorrustele kavandatakse varjumiskohti, tähendab, et vältimatut ruumide korrastamise protsessi võib käsitleda mitte üksnes probleemina, vaid ka võimalusena. Esemete sorteerimine aitab eristada kasutuskõlblikku materjali jäätmetest ning kasutada olemasolevat nii varjumiskohade rajamisel kui ka teiste ühisruumide funktsioonide toetamisel. Selline lähenemine on ressursitõhus ning vähendab varjumiskoha loomise kulusid. Esemete kogunemine ei viita tingimata ruumilise kvaliteedi langusele, vaid võib läbimõeldult kujuneda lähtepunktiks uute kihistuste tekkeks. Kasuliku algatusena on käivitatud 2026 aasta Teeme Ära talgupäev teemal „Keldrid korda“, mis suunab inimesi mõtlema ja tegutsema keldrikorruste korrastamise suunal.¹⁴⁵

Välitööde käigus külastasin Tallinnas Vase tänaval asuvat kortermaja, kus positiivse nähtusena peegeldavad ühisruumide kasutus ja lukustamata ukseid elanike teadlikke valikuid ja hoiakuid. Vase tn 11 kortermaja on 1972. Aastal arhitekti Laur Saksakulmu projekteeritud kooperatiivne elamu, mille olemuses on tunda toonase Soome elamuehituse eeskujut.¹⁴⁶ Tegemist on

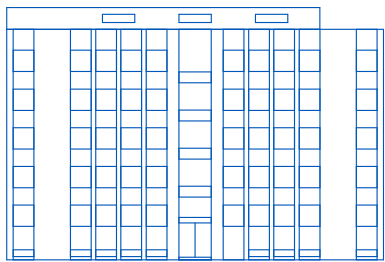
¹⁴⁵ Keldrite korrastamine varjumiskohadeks. – Teeme Ära talgupäev, <https://www.teemeara.ee/arhiiv/2023/tahelepau-all/keldrid-korda> (vaadatud 26. IV 2026).

¹⁴⁶ K. Taul, suuline vestlus maja elanikuga, 6. II 2025. Märkmed autori valduses.

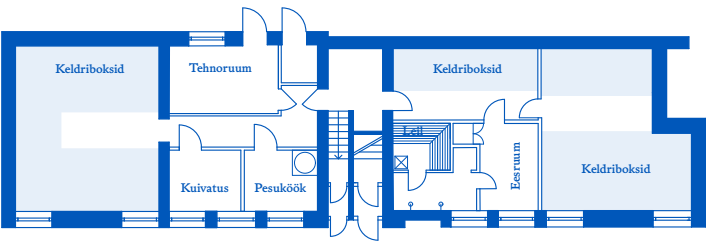
kitsa 5-korruselise kortermajaga (ill 46), mille ühes ainsas trepikojas paikneb kokku 10 korterit. Vase elamu illustreerib elanike soovi ja katseid kogukonda taaselustada ruumidele uute funktsioonide andmise ning uste avamise kaudu.

147 Samas.

Hoone keldrikorrusel (ill 47) paiknevad elanike keldriboksid, pesuköök, lagunenud saun leiliruumi, pesemise ja puhkeruumiga (ill 48), remonditöökoda ja kütteruum. Kortermaja vahetus läheduses asub avalik Raua saun, mistõttu ei näe majaanikud põhjust sauna keldrikorrusel enam pidada. Pööningule (ill 49) oli algselt projekteeritud ruumid pesukuivatamiseks, laste mänguruum ja katuseterrass hoone lõunaossa. Täna on pööningu, pesukuivatusruum kasutuses olnud elanik Karli poolt, kes korraldab seal aeg-ajalt kinoõhtuid (ill 50).¹⁴⁷ Teisel pool koridori asub ühisruum, kunagine mänguruum (ill 51), sealt kaudu pääseb ka katuseterrassile (ill 52), mida kasutavad valdavalt nooremad elanikud ja suitsetajad.

Illustratsioon 46. Vase tn 11 hoone eestvaate. Skaala 1:500. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 47. Visand Vase tänav 11 kortermaja keldri korrusest. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

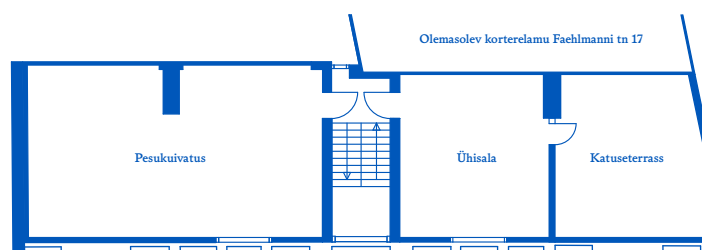
Illustratsioon 48. Sauna eesruum. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 50. Kino pööningul. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 51. Ühisruum pööningul. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 49. Vase tänav 11 kortermaja pööning. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 52. Katuseterrass. Autor: G. Christjanson.

Vase tänava kortermaja on külastatud hoonete seas eriline, sest kõik ühisruumid on lukustamata ning elanikele igapäevaselt ligipääsetavad. See on elanike teadlik otsus, mille eesmärk on vältida usaldamatuse tekkimist. Karl kirjeldab, et pidev uste lukustamine loob elanike vahel näilise üksteist kahtlustava õhkkonna. Kui midagi kaob, tekivad koheselt süüdistused ja otsitakse vastutajat. Lukustamata ukseid seevastu sümboliseerivad avatust ja usaldust.¹⁴⁸ Tarmo Jüristo on öelnud „Ehituskunstis“ avaldatud intervjuus, et ühisomand vajab vaikimisi usaldust ning juba mõte sellest tekitab usaldust juurde. Seda illustreerib tema näide koristustalgutest, kus inimest valdav emotsioon koostegemisest on kardinaalselt erinev üksi metsa koristamisest. Tekib ühisosa tunne, mis loob omavahelise usalduse olukordades, kus seda varem ei oleks ette kujutatud.¹⁴⁹ Ühisalade toimimise puhul võib oluliseks pidada julgust hoida uksi lukust lahti ja avatuna, et saada üle hirmust oma naabri või kaaslinlase ees. Usaldus on samm edasi toimivama ning parema elukeskkonna suunas.

148 Samas.

149 E. Herman, Tarmo Jüristo: Era, avalik ja ühine, lk 213.

3.2 VARJUMISKOHTADE PILOOTPROJEKTID TALLINNAS

Olulise osa väitöö raames tehtud külastustest moodustasid 2023. aastal Päästeameti toetuse saanud varjumiskohtade pilootprojektid kortermajade keldrites. Külastustega soovisin näha esimesi valminud pilootprojekte ning kuidas korteriühistud nendega seotud kohustustega toime tulevad. Käisin kokku kolmes Tallinna varjumiskohas: Kirsi, Vindi ja Kari tänaval. Iga objekti puhul analüüsisin varjumiskoha ruumilist lahendust, tehnilist teostust ja selle igapäevast kasutust hoones. Keskendusin korteriühistutele langenud vastutusele ja uurisin nende peamisi kogemusi ning murekohti.

Kirsi tänav 3, Kristiine, Tallinn

Kirsi tänaval asuv 9-korruseline kortermaja valmis 1974. aastal kooperatiivi tellimisel, elanike rahalise panuse toel. Hoone ehitati üleliidulise tüüpprojekti 111–121 järgi, mille kohandasid Eesti Projekti arhitektid vastavalt kohalikele tingimustele. Tüüpprojekti tunnuseks on trepikoja hoone üldmahust taanduv positsioon ja väikesed ruudukujulised koridoriaknad. Tallinnas võib seda tüüpprojekti kohata Lasnamäel, Õismäel, Mustamäel ja Keldrimäel, näiteks üksiku hoone, kvartali või ka lookleva müürina nagu Väike-Õismäel.¹⁵⁰ Samuti on Kirsi tänavale moodustunud 111–112 tüüpprojektist L-kujuline hoonestus (ill 53), kus igal trepikojal on oma korteriühistu.

Illustratsioon 53. Vaade Kirsi tänav 3 kortermajale. Kuvatõmmis Google Earth, (vaadatud 5. III 2026).

2023. aastal sai korteriühistu Päästeametilt 95 448 eurot toetust, et rajada hoonesse pilootprojektina varjumiskoht.¹⁵¹ Ühistu esinase sõnul muutis varjumiskoha loomise hõlpsaks asjaolu, et hoone on 9-korruseline, mistõttu ei ole keldri-korrusel keldribokse. Tänu sellele ei tekkinud varjumiskoha rajamisel elanike poolset vastuseisu.¹⁵² Seniks oli keldri-korrus välja ehitamata ja kasutusel osaliselt tehnoruumina (ill 54).

150 S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval, lk 59.

151 Tallinn, Kirsi tn 3 / 5 korteriühistu. – Teatmik.ee, <https://www.teatmik.ee/et/personlegal/80067550-Tallinn,-Kirsi-tn-3-5-korteri%C3%BChistu> (vaadatud 30. IV 2026).

152 K. Kivirand, suuline vestlus juhatuse liikmega, 9. XII 2025. Märkmed autori valduses.

Illustratsioon 54. Varasem olukord Kirsi tn 3 kortermaja keldris. G. Christjanson.

Korterelamute varjumiskohtade käsitlemisel ei saa mainimata jätta omandivorme (avalik või mitteavalik), mis võivad tekitada ärevust. Antud korterelamuga tõusis arutelu käigus esile tõsiasi, et juhatuse liikmed ei soovi levitada infot, et nende keldris on varjumiskoht. Põhjuseks on hirm, et lähiümbrusest naaber soovib nende keldrisse varjuda, kuid kõigile ruumi ei jagu.¹⁵³ Fakt on see, et kõik varjendid või varjumiskohad elamuhoonete all, mille netopind on vähemalt 1200 m², on mitteavalikud ja mõeldud esmaselt vaid kortermaja elanikele.¹⁵⁴ Hirmust tuleks üle olla, sootuks näidata eeskujut, toetada ja motiveerida naabruskonna elanikke looma enda varjumiskohta. Kui me seda ei tee süvendame nii endis hirmutunnet, et teistel on soov tulla meie varjumiskohta ning teadmatust teistes, kuidas üks protsess keldrikorruse kohandamisest varjumiskohaks välja näeb.

Kirsi tänava kortermaja varjumiskoha loomisel on järgitud hoolikalt kõiki Päästeameti juhendis välja toodud baastingimusi, tagatud on kuivad ja puhtad ruumid, värske õhk ventilatsiooniga, varuväljapääs läbi suurendatud aknaava ja lisatud on kolm kuivkäimlat. Osaliselt on mõeldud ka lisatingimustele: vesi, lae tugikonstruktsioon, generaator, pistikud, sobilik temperatuur

ning toidu valmistamiseks on lisatud ruumi mikrolaineahi. Siiski on hetkel tegu ruumiga, mis pakub olulise funktsioonina kaitset kortermaja elanikele, kuid igapäevaselt kasutust ei leia. Edasi saaks mõelda elanike vajadustele ning sellest lähtuvalt varjumiskoha igapäevasele lisafunktsioonile, kas sinna saaks näiteks luua ajutise ruumi jalgrataste või lastekäru hoiustamiseks, mille ohuolukorras saab eest ära viia.

Varjumiskoha tehnilised lahendused vastavad üldjoontes Päästeameti juhendis toodud nõuetele, kuid ruumi atmosfäär ja kujunduslikud valikud mõjutavad samuti kasutajakogemust. Varjumiskohta sisenedes tervitas mind erk neonroheline värvilahendus (ill 55), mis esialgsest üllatusest hoolimata muutus ruumis viibides üha ebamugavamaks ning tekitas äreva ruumikogemuse. Keskkonnapsühholoogilised uuringud on näidanud, et värvi visuaalne intensiivsus on seotud emotsionaalse reaktsiooniga. Mida küllastunum värv, seda tugevam on selle mõju inimese meeleolule.¹⁵⁵ Varjumisruumi kontekstis võib selline mõju olla problemaatiline, kuna kriisiolukorras peaks ruum toetama pigem rahunemist, mitte võimendama ärevat meeleolu. Seetõttu oleks varjumisruumide kujundamisel mõistlik eelistada neutraalseid ja jahedamaid toone, mis ei tekita liigset visuaalset stimulatsiooni.

Illustratsioon 55. Kirsi tn 3 kortermaja varjumiskoha värvivalik. Väriline pilt kataloogis lk 31. Autor: G. Christjanson.

¹⁵³ K. Kivirand, suuline vestlus, 9. XII 2025.

¹⁵⁴ Päästeamet, Varjumine. – <https://www.rescue.ee/et/juhend/varjumine> (vaadatud 6. V 2026).

¹⁵⁵ P. Valdez, A. Mehrabian, Effects of Color on Emotions. Journal of Experimental Psychology: General 123, nr 4 (1994), lk 406, https://www.academia.edu/40623320/Effects_of_Color_on_Emotions (vaadatud 6. III 2026).

Vindi tn 9, Kristiine, Tallinn

Teise pilootprojektina külastasin Tallinnas Kristiine linnaosas Vindi tänaval asuvat 1970. aastal valminud viiekorruselist, tellistest korterelamut (ill 56). Sarnaselt Kirsi tänava kortermajaga taotles ka Vindi tn 9 korteriühistu Päästeameti pilootprojekti raames toetust varjumiskoha rajamiseks. Hoone oli varasemalt läbinud renoveerimisprotsessi ning korteriühistul oli juba märkimisväärne laenukoormus. Kortermaja juhatuse liikme, Päästeameti varjumise eksperdi Leho Lemsalu sõnul poleks varjumiskohta tõenäoliselt rajatud ilma riikliku toetusega, kuna täiendav investeering oleks muutunud elanikele liiga koormavaks.¹⁵⁶

156 L. Lemsalu, suuline vestlus juhatuse liikmega, 9. XII 2025. Märkmed autori valduses.

Illustratsioon 56. Vaade Vindi tn 9 korterelamule. Kuvatõmmis Google Earth, (vaadatud 5. III 2026).

Varjumiskoht (ill 57) rajati keldrikorrusel paiknevasse pimedasse, niiskesse, muldpõrandaga välja ehitamata hoone ossa. Kuna renoveerimistööde käigus tuli kelder paratamatult ajutiselt ehitajatele torustiku vahetamiseks tühjaks teha, kasutati seda võimalusena, et korrastada keldriruumid ja kohandada üks ruumidest varjumiskohaks. Tööde käigus valati uued betoonpõrandad, vahetati küttrassi torud ning rajati vajalik tehniline taristu, sealhulgas sundventilatsioon, generaator, akutoitel avariivalgustus, pistikupesad jpm. Varjumiskohta läbivate kütte transiittorude ümber ehitati vineerist konstruktsioon, mis täidab positiivselt kahte funktsiooni, kattes torustikku ning on samaaegselt istumis- ja lamamispind. Varjumiskohta rajati elanikele ka köögi- ja söögiala (ill 58).

Illustratsioon 57. Vindi tn 9 kortermaja varjumiskoht. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 58. Söögiala. Autor: G. Christjanson.

157 Samas.

Lemsalu sõnul on varjumiskohtade puhul oluline mõelda riskasutusele. Suurte investeeringute tegemine ruumidesse, mis jäävad igapäevaelus kasutuseta ja ootavad määramata ajani kriisiolukorda, ei ole tema hinnangul mõistlik. Ta lisas, et soome kolleegide sõnul on igapäevaselt kasutuses olevates ruumides inimestel hiljem kriisiolukorras psühholoogiliselt lihtsam viibida, sest nad on sealse keskkonnaga harjunud.¹⁵⁷ Samas ilmnes vestluses teatud vastuolu. Lemsalu pooldas riskasutuse ideed, kuid oma maja puhul ei pidanud realistlikuks varjumiskoha kasutamist näiteks ürituste või koosviibimiste korraldamiseks, viidates võimalikule müratasemele. Tema hinnangul ei pruugi hoone konstruktsioon heli piisavalt hästi summutada ning selline kasutus võib häirida teisi elanikke ehk varjumiskoht on igapäevaselt elanikele suletud. Usun seevastu, et riskasutus ei pea siiski tähendama lärmakate ürituste korraldamist. Ruumi võib kasutada ka vaiksemate tegevuste jaoks, näiteks lugemisruumi või ühiskontorina. Seal viibimist saab reguleerida ajaliselt, et vältida öörahu ajal ruumis olemist ja teiste elanike häirimist.

Kari tänav 26, Pelguranna, Tallinn

Kolmanda pilootprojektina külastasin Pelgurannas Kari tänaval asuvat neljakorruselist 1–317 tüüpprojekti järgi 1963. aastal projekteeritud korterelamut (ill 59). Varjumiskoha loomiseks saadi toetust 77 790 eurot, millele lisandus kortermaja elanike omaosalus ligikaudu 12 000 eurot.¹⁵⁸

Illustratsioon 59. Vaade Vindi tn 9 korterelamule. Kuvatõmmis Google Earth, (vaadatud 5. III 2026)

Algse plaani kohaselt sooviti maja esimese ja neljanda trepikoja all olevatesse ruumidesse rajada kaks eraldiseisvat varjumiskohta. Valiku põhjuseks oli ruumide halb seisukord ja võimalus need paremal eesmärgil kasutusse võtta. Plaan jäi realiseerimata, kuna valitud ruumid paiknesid hoone otstes ja varuväljapääsude tagamiseks oleks pidanud tegema väljalõiked hoone mõlemasse otsaseina, mis oleks märkimisväärselt muutnud hoone algset arhitektuurset ilmet.¹⁵⁹

Varjumiseks sobilikuks osutus hoone keskel olev kolmas suurem ruum, kuhu varuväljapääsude loomine oli oluliselt lihtsam. Ruum tühjendati prahist, valati betoonpõrand, korrastati ligipääsud ning freesiti seintesse avad, et varjumiskohta oleks võimalik jõuda maja siseselt igast trepikojast. Ühe suurima investeeringuga vahetati välja kõik välisukused, mis tegelikult varjumise aspektist ei osutu kõige olulisemaks. Tähtsam on, et varjumiskohal endal oleks vähemalt tule- ja suitsupüsivusega metall turvauks.¹⁶⁰

159 Samas.

160 Päästeamet, Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel, lk 15.

161 M. Suls, suuline vestlus, 25. I 2026.

Korteriomanike omaosalusega koostati ka elektriprojekt, mille abil vahetati välja kogu vananenud elektrisüsteem.¹⁶¹ Baastingimustest jäi täitmata tualeti kasutamise võimalus. Värske õhu tagamine on on lahendatud värskeõhuklappide kaudu, mis on käsitletav ühe võimaliku lahendusena väiksemate varjumiskohtade puhul. Samuti ei olnud realiseeritud mitmed lisatingimused, mis aitaksid muuta varjumise elanikele mugavamaks, sealhulgas istumis- ja toiduvalmistamise võimalused ning puudusid ka lae toestamiseks vajalikud materjalid (ill 60).

Illustratsioon 60. Varjumiskoht Kari tänava kortermajas. Autor: G. Christjanson.

Paneb mõtlema, kas saadud toetust oleks olnud võimalik paremini kasutada. Võrdlusena suudeti Vindi tn 9 korterelamus luua täismahus varjumiskoht kõigi võimalike lisadega, nagu köögiala, istumisvõimalused, generaator ning sundventilatsioon, mida tehti kõigest ligikaudu 45 000 euroga.¹⁶²

Kari tn 26 kortermaja keldris on nüüd küll kuiv ja puhas ruum, kuhu kriisi korral varjuda, mis on kahtlemata parem kui mitte midagi. Samas on tegemist nullruumiga, mis on elanikele igapäevaselt lukus. Hetkel on võti vaid korteriühistu juhatuse esinaise käes, plaan on teha võtmed veel nelja trepikoja esindajatele. Plaanis on olnud ka purustatava klaasiga hädaabi võtmekapp ukse kõrval, kuid sellesse suhtutakse skeptiliselt. Majaelanike vahel puudub usaldus, kardetakse, et klaas lõhutakse niisama ja võti läheb kaduma.¹⁶³ Ruumi igapäevase avatuse ja kasutamise idee pakkumisele sain vastuse, et ruum täituks selle tulemusel koheselt elanike esemetega ning nende omanikke on hiljem keeruline uuesti leida. Murekohana toob esinaine välja, et noored ei soovi majja kortereid osta, sest ruumiplaneeringud on väikesed

162 L. Lemsalu, suuline vestlus, 9. XII 2025.

163 M. Suls, suuline vestlus, 25. I 2026.

ning elukeskkond ei ole piisavalt atraktiivne. Samaaegu hoitakse keldrikorruse varjumisruumi igapäevaselt lukustatuna ja kasutamata. See ruum võiks kujuneda ühisalaks, parandada hoone elukeskkonna kvaliteeti ja pakkuda lisa pinda vabaaja veetmiseks ning muuta seeläbi kortermaja atraktiivsemaks ka noorte seas.

Analüüsides kolme külastatud pilootprojekti selgub, et varjumiskohtade peamine probleem ei seisne niivõrd tehnilistes lahendustes, vaid nende ruumilises ja sotsiaalses toimimises. Projektide prioriteediks on tagada elanikele kriisiolukorras turvaline varjumisvõimalus, kuid selle tulemusel käsitletakse neid ruume eraldatud tehniliste keskkondadena, mitte igapäevase elu osana. Nii tekivad ruumid, mis on kas kasutajatele ebamugavad või rahuajal täielikult suletud.

Objektikülastused näitavad, et isegi hästi rajatud varjumiskoht ei pruugi täita oma täielikku potentsiaali, kui see jääb elanike jaoks võõraks ja kasutamata. Kui varjumiskoht on igapäevaselt lukus või elanikel puudub sellega kokkupuude, muutub see hoones passiivseks ruumiks, mis aktiveerub alles kriisiolukorras. Selline lähenemine võib pärssida ruumi tajutavat väärtust ja elanike valmisolekut seda reaalselt kasutada. Seetõttu võib varjumiskohtade kavandamisel pidada sama oluliseks tehniliste nõuetega ka küsimust, kuidas need ruumid suhestuvad hoone igapäevase eluga.

164 M. Jänkälä, suuline vestlus Soomes elava arhitektiga, 5. II 2026. Märkmed autori valduses.

165 Questions and answers about civil defence. – City of Helsinki / Pelastustoimi, <https://pelastustoimi.fi/en/helsinki/services/civil-defence-in-helsinki/questions-and-answers-about-civil-defence> (vaadatud 30. IV 2026).

3.3 KOGEMUSED MUJALT

Viibisin 2026. aasta veebruaris nädalasel õppelähetusel Soomes, Stuudio Vokal arhitekti ja 2025. aasta Veneetsia arhitektuuribiennaali Soome paviljoni kaasautori Matti Jänkälä juhendamisel. Reisi eesmärk oli kaardistada erinevaid varjendite ja varjumiskohtade riskikasutusviise ning analüüsida nende ruumilist ja sotsiaalset toimimist igapäevases kontekstis. Õppelähetuse käigus külastasin Helsingis ja Kuopios kokku kolme varjumiskohta ja kaheksat varjendit. Toon esile mind kõige rohkem kõnetanud näited, ülejäänud on koondatud kataloogi.

Soome korterelamute keldri või nullkorrustel on ühisruumidena levinumad sauna, pesu kuivatamise ja -pesemise ruumid. Igapäevaselt on varjumiskohad laialdaselt kasutusel kergseintega eraldatud panipaikadena, mis ohuolukorras koos elanike asjadega ruumist eemaldatakse. Avalikud varjendid leiavad igapäevaselt kasutust ujulate, spordisaalide, jõusaalide, loome- ja tööruumide ja isegi rulaparkidena.¹⁶⁴

Kontula Luupi siseskatepark

Helsingis Kontula linnaosas, aadressil Emännänpolku 1, asub suur avalik varjendi kompleks, millest üks osa on alates 2000ndatest igapäevaselt kasutuses rulatajate ja BMX-sõitjate poolt (ill 61). Lisaks rulapargile paiknevad kalju sees kohaliku noortekeskuse puu- ja kivitöököda (ill 62), loomeruumid ja jõusaal. Ohu korral mahutab Kontula varjend ligikaudu 10 000 inimest varjuma, olles seega üks neljast kõige suuremast varjendist Helsingis.¹⁶⁵

Illustratsioon 61. Rulapark varjendis. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 62. Noortekeskuse puu- ja kivitöökoda. Autor: G. Christjanson.

Vapaan Taiteen Tila

Helsingis Sörnäineni linnaosas, aadressil Vilhonvuorenkuja 15, asub Katri Vala avalik varjendi kompleks, mille ühes osas tegutseb Vapaan Taiteen Tila nimeline sündmus- ja loomeroom. Tegu on Helsingi Kunstiülikooli õpilasesinduse TaiYo kureeritud ruumiga, kus korraldatakse näitusi, kontserte, etendusi ja muid kultuuriüritusi. Külastades Vapaan Taiteen Tila õnnestus mul kuulata Teea Aarnio kontsertit (ill 63). Ohuolukorras mahutab kogu Katri Vala varjend hinnanguliselt 3000–6000 inimest. Vapaan Taiteen Tila illustreerib, kuidas varjumisruumi on võimalik oskuslikult igapäevaellu integreerida andes sellele kultuurilise ja sotsiaalse funktsiooni.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Info. – Vapaan Taiteen Tila, <https://vapaantaiteentila.fi/en/info/> (vaadatud 30. IV 2026).

Illustratsioon 63. Kontsert Vapaan Taiteen Tilas. Autor: G. Christjanson.

Helsingis külastasin kohaliku elaniku Kira kortermaja keldriruume ja varjumiskohta, Merisatama piirkonnas aadressil Laivanvarustajankatu 10. Kortermajade kobara keskel, hoovis, paikneb mitme elamu ühine keldriruum (ill 64). Sisustatud saunade, ühisala ja varjumiskohaga, mida igapäevaselt kasutatakse jalgrataste hoiustamiseks (ill 65).

Illustratsioon 64. Kortermajade vahel jagatud ühisala keldris. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 65. Rattahoidla varjumiskohas. Autor: G. Christjanson.

167 M. Jänkälä, suuline vestlus, 5. II 2026.

168 Oliver, suuline vestlus Kopenhaageni elanikuga, 23. X 2025. Märkmed autori valduses.

Kuopios külastasin Kaire kortermaja, aadressil Luotsitie 18. Keldriruumides paiknevad ühissaun, pesu pesemise ja -kuivatamise ning rattaruum. Varjumiseks mõeldud ruumis on kergseintega panipaigad (ill 66), mis võimaldab ohuolukorras ruumi kiirelt kohandada. Soome puhul on see levinud praktika, kui ruumipuu- duse tõttu pole otseselt eraldiseisvat varjumiskohta loodud.¹⁶⁷

Illustratsioon 66. Kergseintega panipaigad varjumiskohas. Autor: G. Christjanson.

2025. aasta sügisel veetsime kaastudengitega nädala õppe- reisil Taanis Kopenhaagenis. Võtsin väljasõitu kui võimalust, et uurida, kuidas taanlased keldriruume kasutavad, millised on nende varjumisvõimalused ja suhted ühisruumidega. Linna- tänavatel jalutades märkas, et keldrikorrustel paiknevad sageli restoranid, butiigid, baarid ja kohvikud, täites aktiivset rolli linnaruumis.

Kohalik arhitektuuriid ja linnaplaneerija Asger jagas oma sõbra Oliveri kontakti, kellel on Teise maailmasõja aegses var- jendis helistuudio, Østre Anlæg pargis (ill 67). Linnale kuuluvat varjendit rendib kaheksa dj'd ja muusikaprodutsenti. Maa- alune ruum on hubaselt sisustatud, suvel parajalt jahe, talvel tagavad soojust elektrilised soojapuhurid (ill 68). Vesi ja tua- lett asuvad varjendi kõrval maa peal pargis. Oliveri sõnul on sõja- lise kriisi korral ebaselge, kas varjend jääks nende kasutusse, kuid tõenäoliselt taaselustuks seljuhul algne varjumisfunktsioon.¹⁶⁸

Illustratsioon 67. Varjendi sissepääs pargi põõsas. Autor: G. Christjanson.

¹⁶⁹ P. McNamara, Bunker Mentality: Born Out of the British Bombardment, Prolific in the Cold War. – The Copenhagen Post 3. V 2019, <https://cphpost.dk/2019-05-03/business-education/bunker-mentality-born-out-of-the-british-bombardment-prolific-in-the-cold-war/> (vaadatud 8. XII 2025).

Illustratsioon 68. Oliveri stuudio varjendis. Autor: G. Christjanson.

See on kõnekas näide, kuidas linn saab toetada loomeinimesi, pakkudes neile taskukohast funktsionaalset ruumi. Kopenhaagenis ja ka teistes Taani linnades leidub mitmeid sarnaseid varjendeid, mida renditakse kunsti-, bändi-, klubi- kui ka peoruumidena.¹⁶⁹ Taani näitel on kunagised varjumiskohad leidnud uue, ajutise funktsiooni. Sellest saab võtta eeskuju, mõeldes Eestis ennetavalt varjumiskohtade riskasutuse võimalustele.

Disainprojekt

4.1 J. SÜTISTE TEE 34

Disainprojekt koostamiseks valisin lähteobjektiks Tallinnas Mustamäel aadressil J. Sütiste tee 34 asuva korterelamu (ill 69). Hoone valik põhines selle ühisalade rohkusel ja mitmekesisusel. J. Sütiste tee 34 kortermaja koondab ning esindab kõiki väli- tööde käigus täheldatud ühisalade kasutusviise nii keldri- kui ka pööningukorrusel. Valikut toetas ka minu pikaajaline elamine hoones, mis tagas mulle igapäevase ligipääsu ja võimaluse kohapealsetekskatsetusteks. Tegu on seitsme trepikojaga viiekorruselise hoonega (ill 70), mis projekteeriti 1967. aastal, Eesti projekti koosseisu kuu- lunud, arhitekt Tiiu Arguse poolt ning valmis 1970. aastal.

Kortermaja tellijaks oli tolleaegne Elamuehituse Kooperatiiv „TEA“ ning projekt sai šiffriks KOP–46–67. Ehitusmaterjalidena kasutati silikaattellist ja raudbetoonist vahelagesid.

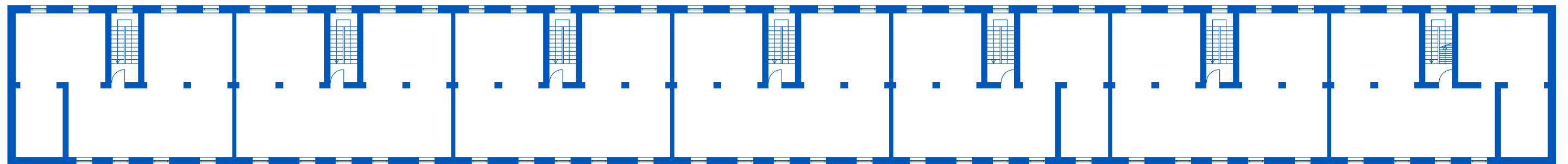

Illustratsioon 69. Vaade J.Sütiste tee 34 korterelamule. Kuvatõmmis Google Earth.

Illustratsioon 70. J. Sütiste tee 34 korterelamu eestvaade. Skaala 1:500. Autor: G. Christjanson.

Sütiste kortermajas on kokku 85 korterit, pakkudes elupinda ligikaudu 180 inimesele. Peaaegu identse arhitektuurse ilmega hooneid leidub Tallinnas veel, kuid neil puudub kuuendal korrusel asuv pööning, kus paiknevad ühiskasutatavad ruumid pesu kuivatamiseks (ill 71). Sarnaselt teistele välitöödel nähtud hoonetele leidub ka Sütistel näiteid sellest kuidas aja jooksul võib algse majarahva vananemise või elanike vahetumise tulemusel hägustada mälu ühisruumide olemasolust ja kasutusvõimalusest pööningul. Näiteks on üks pesukuivatusruum, viienda korruse korteri kohal, aastatega kujunenud ühe pere elupinna laienduseks, pakkudes ajaveetmisviise lauatenmise ja noolemängu nool ning pinda kuhjunud esemetele (ill 72). Aastate jooksul jäi pööningul pesukuivatajaid aina vähemaks ning märkamatult erastati pööningu tühjad ja küllaltki ruumirohked pinnad.

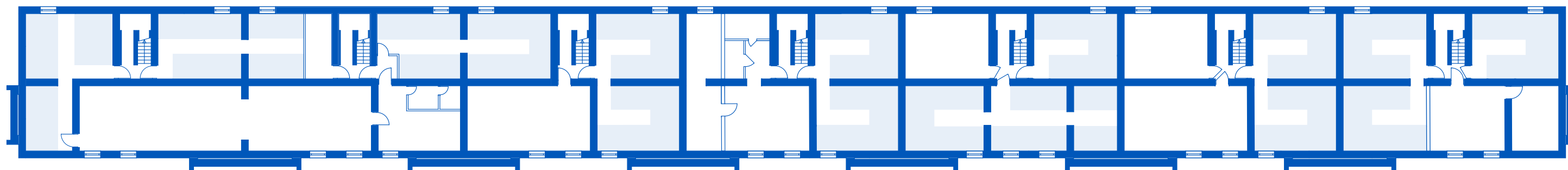

Illustratsioon 71. Pesukuivatus ruumid pööningul. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

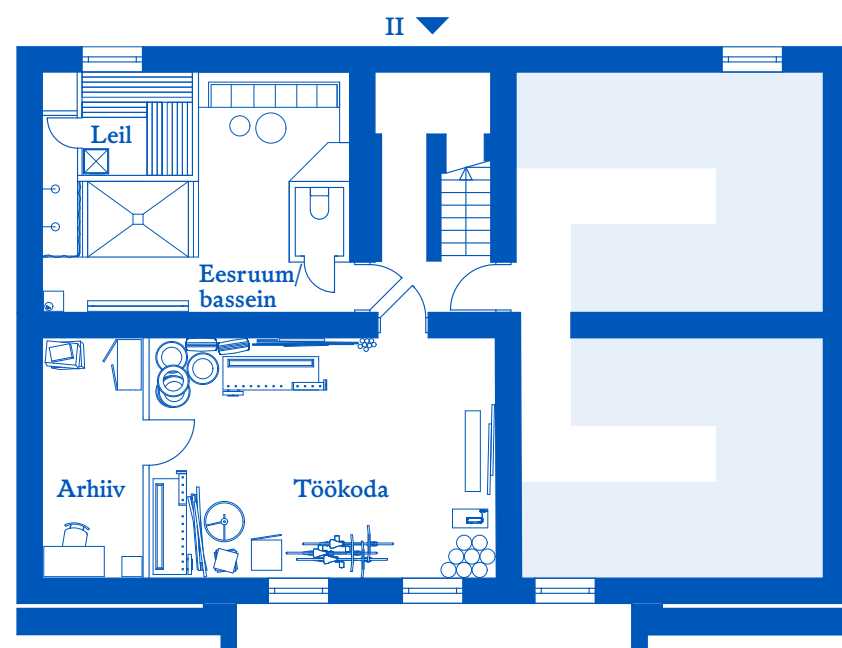
Illustratsioon 72. Lauatennise laud põõningul. Autor: G. Christjanson.

Põõningud pole ainsad ühisruumid Sütistel–keldrikorruusel on korterite keldriboksid, mis moodustavad privaatse ala suurusega 365 m². Alles jääb 585 m² ühist ala, millest omavad väikest mõttelist osa kõik korteriomanikud. Jättes kõrvale keldriboksid ja koridorid, on ühisruume 360 m² jagu (ill 73).

Illustratsioon 73. Keldrikorruse ühisalade ja keldribokside (helesinisega markeeritud alad) jagunemine. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

Kogusin keldrikorruselt fotomaterjali ja tegin märkmeid, kuidas keldrikorrus on algse plaaniga võrreldes ajas muutunud. Jäädvustatud pildipanga ja hoone originaaljooniste toel märkisin inimeste sekkumised ja aastatega kuhjunud esemed joonisele, nimetades selle *post festumiks* (ill 74, vt lisa 2 – *Post festum*). Sellisel moel ruumide dokumenteerimine aitas disainiprotsessis mõista elanike senist keldrikorruse kasutust.

Illustratsioon 74. *Post festum*, fragment lisana 2 esitatud joonisest. Skaala 1:150. Autor: G. Christjanson.

170 A. Aare, suuline vestlus juhatuse esimehega, 13. III 2026. Märkmed autori valduses.

Hoone esimesest trepikojast leiab peale elanike panipaikade tühja nullruumi, millele otsest funktsiooni pole kunagi leitud. Selle tulemusel on esimese trepikoja elanik ehitanud endale olemasolevale lisaks veel ühe panipaiga. Ühistu on nõutu, olukorras kus ruumi soovitakse kasutada võimaliku varjumiskohana, kuid hoolimata mitmest vestlusest elanikuga ei ole ruumi asjadest asjadest tühjendatud.¹⁷⁰ Peale hoone valmimist ehitasid elanikud ühiselt keldrisse kolm sauna, millest on säilinud vaid teise trepikoja alune, koos eesruumi (ill 75) ja basseiniga (ill 76). Säilinud sauna kasutati viimati koroonapandeemia ajal, kui avalikud saunad olid suletud. Hetkel vajab saun kergemaid renoveerimistöid, sest leiliruumi on hõivanud pinnapealne hallituskiht.

Illustratsioon 75. Sauna eesruum teises trepikojas. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 76. Bassein teises trepikojas. Autor: G. Christjanson.

Teise trepikoja all asuvad lisaks saunale maja arhiiv ning vana töökoda koos tööpinkide ja masinatega (ill 77). Kolmanda trepikoja alla planeeriti maja ülest pesukööki, mis rahapuuduse tõttu jäi lõpetamata.¹⁷¹ Täna on seal üks töölaud, vana mööbel ja mõned jalgrattad (ill 78). Planeeritud pesuruum on pikaajaliselt pakkunud trepikoja elanikele lisaväärtust paranduskeldri ja töökojana, mida olen ise samuti kasutanud mopeedi remontimiseks ning voodi valmistamiseks.

¹⁷¹ A. Christjanson, suuline vestlus kolmanda trepikoja elanikuga, 20. I 2026. Märkmed autori valduses.

Illustratsioon 77. Teise trepikoja töökoda ja saepuruplaadiga eraldatud maja arhiiv. Autor: G. Christjanson.

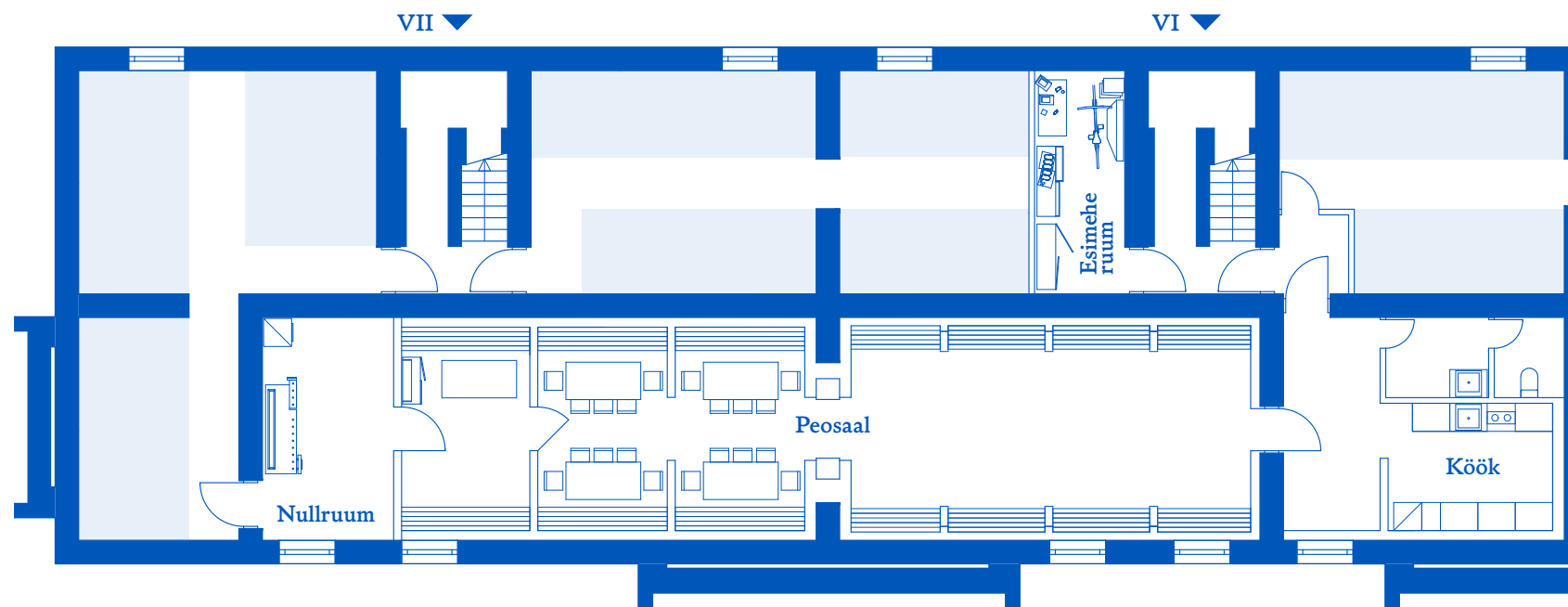
Illustratsioon 78. Kolmandasse trepikotta planeeritud pesuruum. Autor: G. Christjanson.

172 A. Aare, suuline vestlus, 13. III
2026.

Kortermaja neljandat trepikoda kutsus ühistu esimees taba-
valt hoone südameks, põhjuseks peakilp ja tehnoruumid.¹⁷² Hoone
südames on ühisruumidena esindatud sauna ala, mis lammutati
torude vahetuse käigus. Sarnaselt esimesele trepikojale on ka nel-
jandas trepikojas toimunud ühisala erastamine. Üks ühisruumi-
dest on lukustatud ja ligipääs sinna puudub ka ühistu esimehel
ehk selle funktsioon on teadmata. Viienda trepikoja keldris
eksisteeris kunagi samuti saun, kuid nüüd kasutatakse selle ees-
ruumi ratta- ja kolaruumina. Selle kõrval on väiksem ühiseks
panipaigaks kujunenud ruum, kus ühistu esimehe sõnul käiakse
kanepit suitsetamas. Viienda trepikoja ühisruumide vastu on
huvi tundnud esimese korruse elanik, kes avaldas soovi oma kor-
terit keldrikorrusele laiendada.¹⁷³

173 Samas.

Mitmete ühisruumide seast püüab enim tähelepanu kuuenda
ja seitsmenda trepikoja alune suur peosaal (ill 79). Kahe trepikoja
pikkuseks venitatud saal jaguneb kolme ossa. Esimeses sektsioo-
nis on köök, garderoob, tualettruumid. Teises osas on saal, mille
kahes küljes on laeni väljaulatuv istemööbel. Ruumi defineeriva
elemendina kordub see ka kolmandas sektsioonis kuhu oli planeeritud
neli läbikäidavat ruumi, privaatsemaks olemiseks. Neljas
ehk viimane ruum ja seal olevad istumisalad jäid välja ehitamata
ning aja jooksul võttis majaelanik vaba pinna kasutusele isikliku
töökojana.

Illustratsioon 79. Kuuenda ja seitsmenda trepikoja peosaal. Skaala 1:150. Autor: G. Christjanson.

Peosaali loomisega on arvestatud juba hoone arhitektuursest projektist saadik. Korterite suuruste ja keldribokside kavala lahendusega tekib kahe trepikoja alla parajalt ruumi peosaali loomiseks. Just kuuendas ja seitsmendas trepikojas asub ühel korrusel vaid kaks korterit, kolme- ja neljatoalised. Uurides hoonet arhiivis leiduvaid dokumente ja jooniseid ei ole konkreetselt välja toodud, kes projekteeris peosaali ja erilahendusel valminud mööbli, kuid kahtlustan, et autoriks võis samuti olla hoone arhitekt Tiiu Argus.

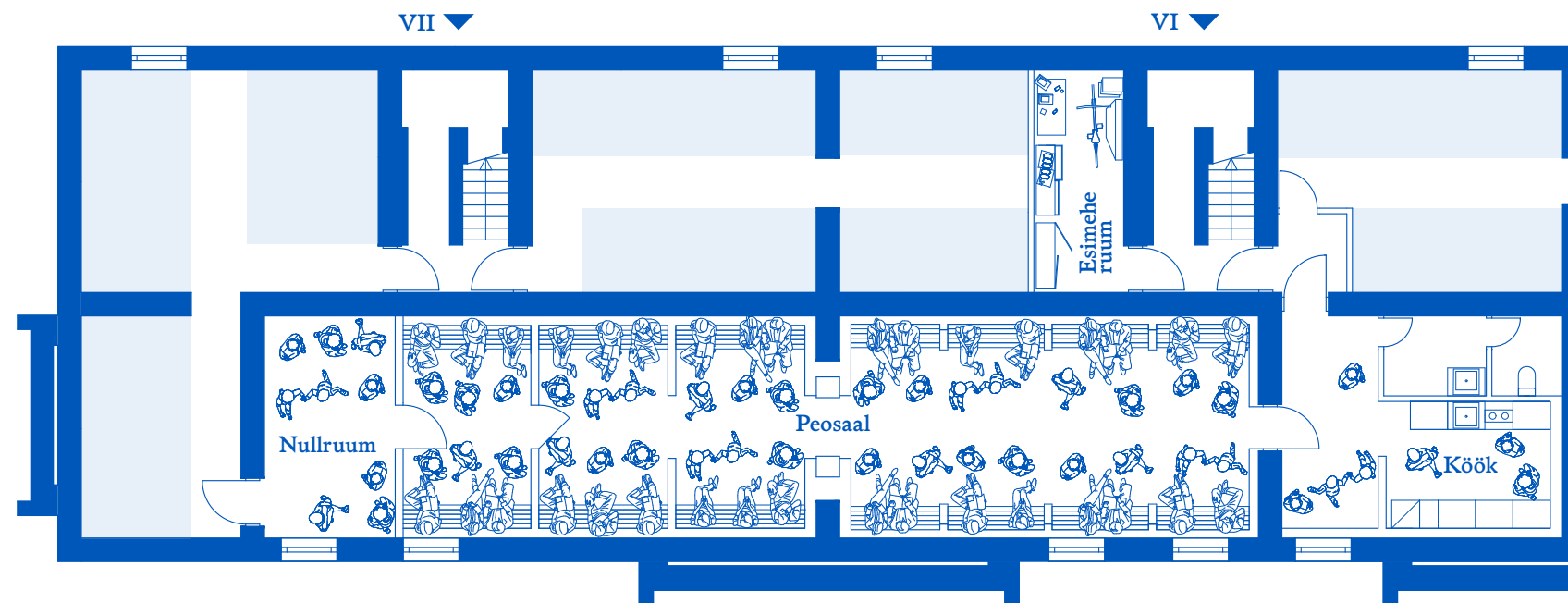

Illustratsioon 80. Peep Christjanson 60. juubel J. Sütiste peosaalis 2000. aastal. Autor: A. Talver.

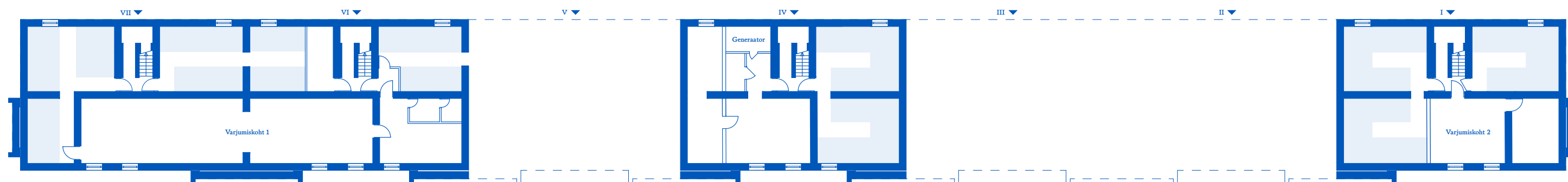
Peosaali on kasutatud erinevate sündmuste, näiteks sünnipäevad ja peied, pidamiseks (ill 80). Samuti on seal toimunud joogatunnid ning mõned aastad tagasi oli ruumis lauatenнисe laud. Täna kasutatakse ruumi pigem ühistu koosolekute pidamiseks ning muul otstarbel väga harva. Arutlesime ühistu esimehega, miks saal võrreldes varasemaga tänaseks enam nii suurt kasutust ei leia. Selgus, et maja rahva seas ei reklaamita ruumi rentimise võimalust, sest ülemised naabrid kurdavad mürataseme üle ja ta ei usu, et nõukogudeaegne interjäär on noortele meeltemööda.¹⁷⁴ Vastust kinnitas ka peosaali kohal elav üürnik Karl Perens, kes on ühtlasi Kunstiakadeemia arhitektuuri ja linnaplaneerimise eriala magistrant (ning koostab sarnasel tsiviilkaitse teemal magistritööd) ning ei ole teadlik keldrikorruse ühisruumidest. Kuna peosaali ukseid on igapäevaselt lukus, ei ole tal tekkinud ka võimalust iseseisvalt ruume avastada.

4.2 KAITSEKIHT EHK HÄDAVAJALIK MIINIMUM

Arvestades korterelamu kohta kogutud ja Päästeameti juhiste analüüsi tulemusel omandatud teadmistega, alustasin katsetega luua keldrikorrusele varjumiskoht. Uurisin juhatuses esimehelt, millised on olnud nende senised mõtted seoses varjumisega. Kõige suuremat potentsiaali nähakse peosaalis, kuid ka kõige parema tahtmise juures ei mahu kõik majaelanikud sinna varjuma. Päästeameti juhiste kohaselt tuleb igale inimesele tagada 0,75 m² pinda. Seega mahuks peosaali, ilma muudatusi tegemata, ligikaudu 85 inimest (ill 81), ruumi tuleb leida veel 95 inimesele. Korterühistu on seetõttu planeerinud kohandada lisaks peosaalile ka esimese trepikoja all paikneva nullruumi varjumiskohaks ning taotlenud Tallinna linnalt toetust generaatori soetamiseks, mis plaanitakse paigutada hoone neljanda trepikoja endisesse saunaruumi (ill 82)

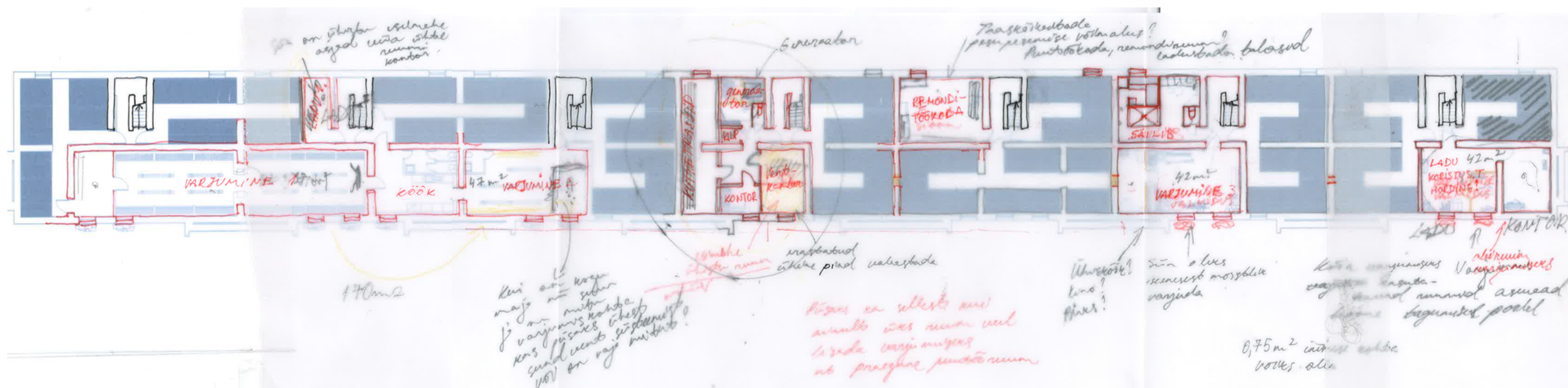

Illustratsioon 81. Järgides reeglit 0,75 m2 inimese kohta, pakub peosaal kaitset 85 inimesele. Skaala 1:150. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 82. Ühistu plaanid varjumiseks. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

Kogutud informatsioonile toetudes, alustasin olemasoleva ruumiprogrammi ümbermõtestamist (ill 83). Eesmärgiks oli luua hooneülene terviklik lahendus, mis arvestab nii varjumisvajaduse kui ka ruumide igapäevase riskasutusega. Ruumiprogrammi kohandamiseks kaardistasin mida ja millisel moel on vaja eemaldada nii konstruktiivsel kui elanike kogutud esemete tasandil (ill 84, vt lisa 3 – Ettevalmistus).

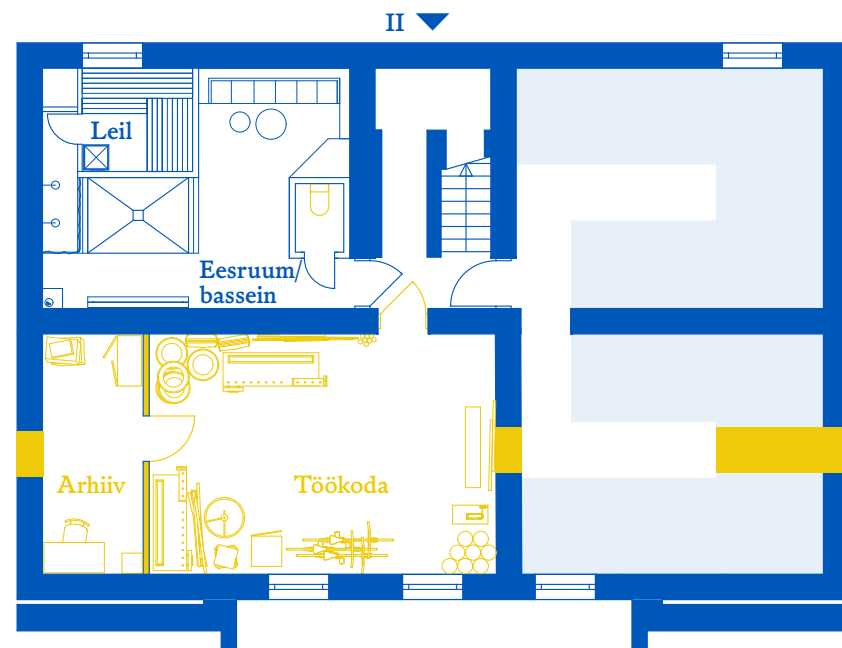

Illustratsioon 83. Ruumiprogrammi mõtestamine ja katsetused. Autor: G. Christjanson.

Päästeameti soovitudele tuginedes otsustasin muuta keldri- korruse otsast lõpuni läbitavaks, moodustades sellest autonoomse ja selgelt loetava ruumilise terviku. Selle saavutamiseks avasin seitsmes kandvas seinas läbipääsud, eesmärgiga luua võimalikult sirgjooneline lihtsasti orienteerutav liikumisteed, mis võimaldab ohuolukorras korterist otse varjumiskohta jõuda ilma majast väljumatta. Samuti kergendab see varjumise hetkel erinevate maja osade vahel liikumist (vt lisa 4 – Evakuatsioonitee).

Olemasolevaid funktsioone kaardistades selgus, et hoones esineb mitmeid korduva kasutusviise, näiteks kolm sauna koos eesruumidega. Tühjendades need elanike esemetest, tekkis võimalus anda ruumidele uus funktsioon varjumiskoha ja generaatori ruumina. Säilitasin ühe, kõige paremas seisus oleva sauna teises trepikojas, kuna see toetab potentsiaalselt elanike igapäevast suhtlust ning pakub ohuolukorras lisaväärtust, tagades vee olemasolul pesemisvõimalused. Saunaruumi saab ohuolukorras vajadusel kasutada ka esmaabi osutamiseks. Siiski tuleks säilinud saunaruumid enne kasutust korrastada, vahetada leiliruumi laudis ja uuendada pesemisvõimalusi. Teise trepikoja all oleva töökoja tõstsin kolmanda trepikoja nullruumi, vabastades seeläbi ruumi varjumiskohaks. Samuti mõtlesin juba ennatlikult sellele, et ruumi hakatakse igapäevaselt kasutama, mis võimaldas tulevase ühisala luua saunaruumi kõrvale. Selle tulemusel asetsevad kõik varjumiskohad ühel pool maja kesktelge ja hoonet läbival evakuatsiooniteel.

Korrastasin ühistu kasutuses olevate ruumide killustatuse. Senised maja peal laiali olevad arhiivi-, kontori- ja esimehe laoruumi koondasin neljandasse trepikotta, luues seeläbi tervikliku maja haldusega seotud tsooni. See võimaldas anda ruumi juurde peosaali varjumiskohale ning tagada vajalik laopind laetoetusmaterjalide, liivakottide, esmaabivahendite, käimlate ja muu varjumiseks vajaliku inventari hoiustamiseks. Neljandas trepikojas vabastasin varasemalt erastatud ruumi, paigutades sinna sundventilatsiooni seadmed, ning kohandasin lammutatud sauna generaatori ruumiks. Pärast ruumiprogrammi ümberkorraldamist alustasin hoone varjumiskohtades Päästeameti juhendist lähtuval baastingimuste rakendamist (ill 85, vt lisa 5 – Baastingimused). Ruumiliste sekkumiste eesmärk oli tagada varjumiseks vajalik turvalisus, sidudes tehnilised nõuded hoone olemasoleva struktuuriga.

Illustratsioon 84. Keldri ettevalmistus, fragment lisana 3 esitatud joonisest. Skaala 1:150. Autor: G. Christjanson.

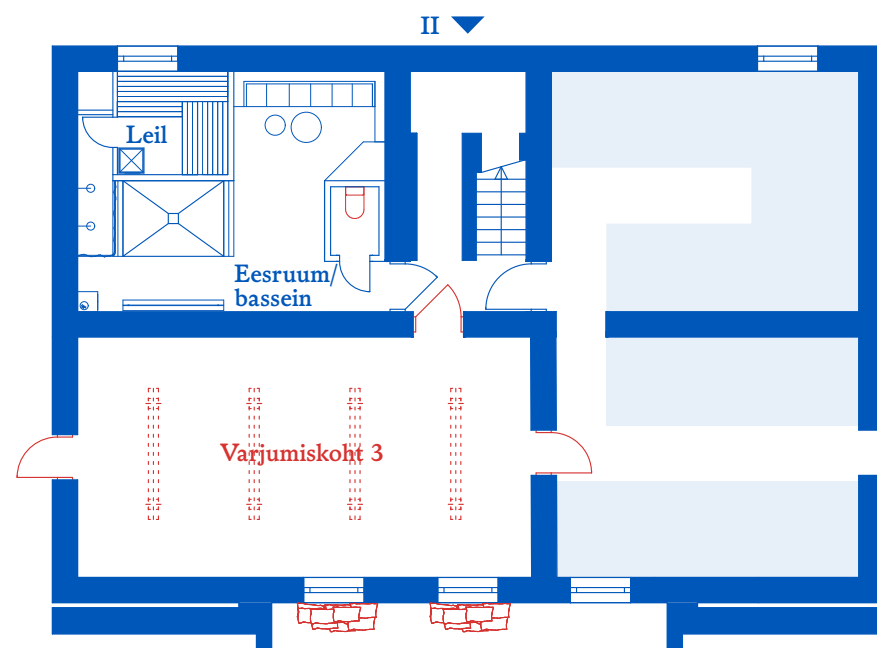
Tugevate piirdekonstruktsioonide tagamiseks paigutasin varjumiskohtadesse lagede tugikonstruktsioonid ning katsin aknaavad liivakottidega. Samuti markeerisin ukse, mis tuli asendada plahvatuskindlate lahendustega, ning nägin ette välisuksest varjumiskohtadeni jäävate uste lukustuse ühtlustamise, et tagada igapäevane ligipääs ühe sarjastatud võtmega kõigile elanikele.

Värske õhu tagamiseks kavandasin hoone keskmesse eraldi ruumi sundventilatsiooni seadmetele, mis varustavad kõiki kolme varjumiskohta. Kuna hoones olev peosaal on keskmisest suurem varjumiskoht ning vajab sundventilatsiooni siis on selle töötamiseks vaja elektri katkedes ka generaatorit. Mille olemasolu on juhendis mainitud küll lisatingimusena, kuid lisasin selle siiski juba baas-tingimusena. See tagab ühtlasi ka valgustuse olemasolu elektri katkedes. Keldrikorruse läbivaks muutmine võimaldas tagada igale varjumisruumile mitu alternatiivset väljapääsu, mis suurendas evakuatsiooni võimalusi ohuolukorras.

Keldrikorruse kunagine sage kasutus on loonud head eeltingimused, seetõttu on kuivade ja puhaste ruumide tagamine võimalik läbi minimaalsete sekkumiste. Käimlate kasutamise võimalus oli samuti osaliselt juba olemas, neljast tualetist, on üks heas seisukorras, ülejäänud vajavad korrastamist ja väljavahetamist. Päästeameti juhendi kohaselt tuleb varjumiskohas arvestada iga 20 m² kohta ühe käimlaga, mis tähendaks antud hoone puhul märkimisväärset hulka ajutisi lahendusi. Näiteks peosaali kuue kuivkäimla lisamist. Kuna keldrikorruksel on olemas toimiv kanalisatsioon, otsustasin esmase lahendusena kasutada vesiklosette, säilitades ja korrastades olemasolevad ning lisades peosaali ühe täiendava tualeti. Vesikolsettide olemasolu toetab ruumide igapäevast kasutust ja tagab baasvajaduse ruumide ristikasutuse tekkeks. Ohuolukorras, vee katkedes, nägin ette täiendavate kuivkäimlate olemasolu, mida hoitakse laoruumis ning mida saab vajadusel paigutada eraldatud abiruumi. Sellisel puhul on võimalik privaat-sus tagada kergseinte või kardinate abil. Leian, et selline lähene-mine võimaldab paindlikkust ja on ühtlasi eeltingimuseks ühisruu-mide loomisel.

Valmistades ruume ette vajumiseks pean oluliseks arvestada ja võimalusel kasutada olemasolevat. Usun, et peosaalis olemasolev nõukogudeaegne interjäär on midagi erakordset ja omanäolist. Malle Jürgenson, EKA sisearhitektuuri osakonna juht, usub, et selliseid interjööre peaks võimalusel säilitama mitte lammutama, nende olemasolu keldrikorruksel on tuttav, mis pakub ka varjumise korral teatud turvatunnet.¹⁷⁵ Baastingimused näevad ette, et varju-miskohas ei tohiks olla inimese elule lisaohu tekitavaid esemeid, Sütiste kontekstis tähendab see, et peosaalis laeni ulatuv iste-mööbel koos valgustitega võivad plahvatustest tekkivate lööklainet tõttu kokku variseda. Seega otsustasin eemaldada peosaalist lae all oleva mööbli osa (ill 86) ning kasutada sealt saadud materjali kolmandas varjumiskohas istemööblina.

¹⁷⁵ M. Jürgenson, suuline vestlus, 14. I 2026.

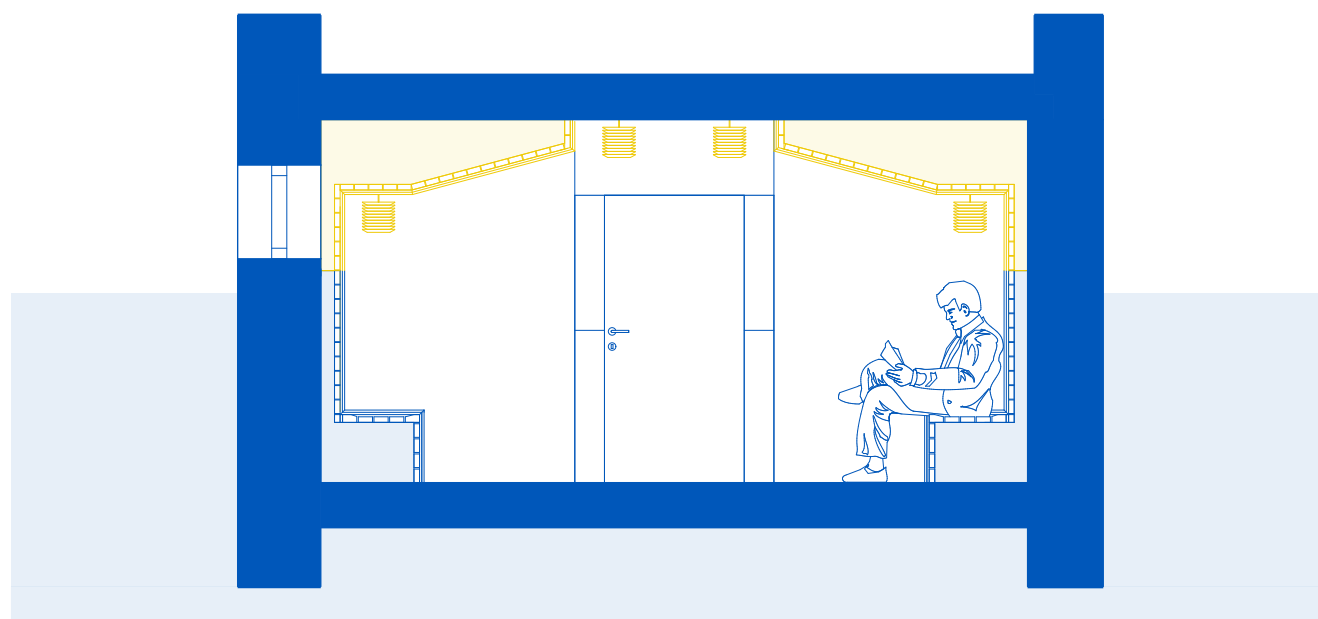
Illustratsioon 85. Baastingimused, fragment lisana 5 esitatud joonisest. Skaala 1:150. Autor: G. Christjanson.

Lisatingimusi läbi katsetades selgus, et hoonel on juba osad punktidest kaetud oma algseisundis. Keldris on olemas sobilik temperatuur, mille tagavad radiaatorid. Samuti on keldris veeühendus. Osaliselt on tagatud ka toidu valmistamise võimalused peosaali köögis, kuid sealne nõukogudeaegne tehnika vajaks ohutuse eesmärgil vahetust. Samuti on ruumide viimistlus vaoshoitud, valdavalt esinevad heledates toonides valged seinad ja laed. Peosaalis on polümeerne mastiks-valupõrand, ülejäänud ruumides on betoonpõrand.

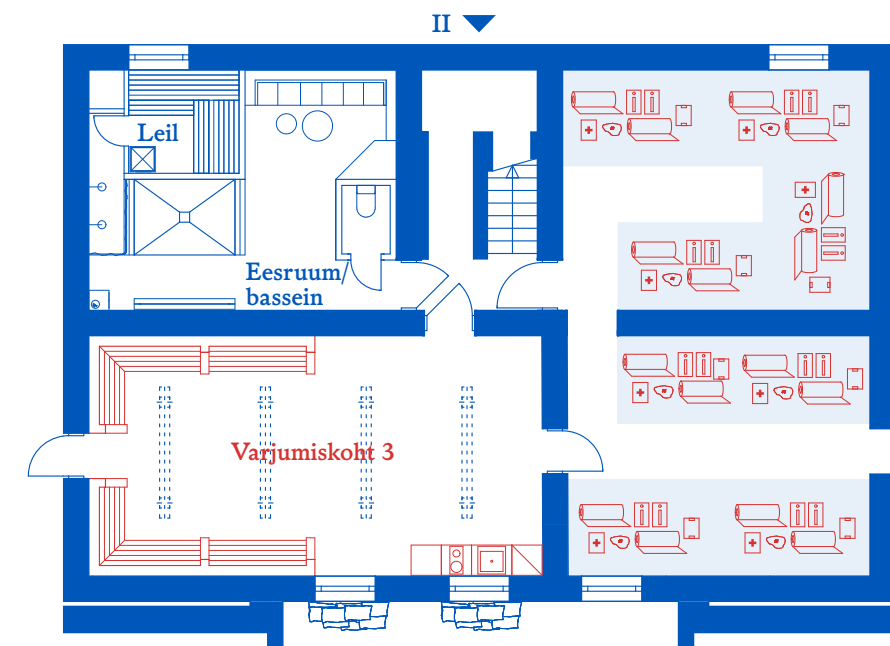
Ruumiprogrammi kohandades tekitasin hoonesse kaks laoruumi kus hoiustada neid lisatingimustes mainitud varjumiseks vajalikke esemeid, mille eest vastutab korteriühistu: üldisemad meditsiinivahendid, kandraamid, tulekustutid, labidad, lae toetamiseks vajaminev materjal, liivakotid.

Lähenesin lisatingimustele süsteemselt võttes juba ruumiprogrammi osas vastu otsuse, et igal korteril säilib keldriboks. Usun, et elanikud saavad anda omapoolse panuse ning täita osad lisatingimused iseseisvalt, tagades seeläbi enda heaolu ja mugavuse varjumise ajal. Selle all mõtlen Päästeameti juhiste analüüsi osas minu poolt pakutud süsteemi, kus korterielanik hoiustab oma keldriboksis järgmist: personaalsed kaitsevahendid, prügi-kotte, sidevahendeid, veeanumaid mida vajaduse korral täita. Lisaks võiks mõelda akupangale, taskulambile, madratsile, magamiskotile, osaliselt ka toidule ning isiklikele meditsiini tarvikutele.

Lisatingimuste all on välja toodud, et võimaluse korral peaks pakkuma varjuvatele inimestele istumiskohta. Seega taaskasutades peosaalist saadud materjali andsin sellele uue funktsiooni, korrates sealset istemööbli motiivi, luues kolmandasse varjumiskohta äratuntava elemendi ning lisasin söögi valmistamise võimaluse köögi näol. (ill 87, vt lisa 6 – Lisatingimused).

Illustratsioon 86. Peosaali lae alla ulatuva mööbli osaline eemaldamine. Skaala 1:50. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 87. Lisatingimused ja Istumisvõimaluse tagamine, fragment lisana 6 esitatud joonisest. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

4.3 LISAVÄÄRTUS EHK RISTKASUTUSVÕIMALUSED

Keldriruumide kui igapäevase potentsiaalse keskkonna uurimiseks korraldasin neljas ruumis sündmused, mis toimusid ruumi käivitajatena. 2025. aasta sügisel viibisime kursusega väljasõidul Heimtalis. Esimese katsetusena korras tasin endise valla maja keldri ja andsin sellele uue funktsiooni loomeruumina. Sekkumise tulemusel serveerisin kursusekaaslastele magustoitu (ill 88).

Illustratsioon 88. Magustoidu serveerimine Heimtali endise valla maja keldris. Autor: G. Christjanson.

Teise katsetusena korraldasin keldrikorruse ühisruumi aktiveerimiseks oma sünnipäeva (ill 89), tavapärase korteris tähistamise asemel, J. Sütiste tee 34 peosaalis. Sekkumise eesmärgiks oli taas elustada aastaid kasutamata ruum perekeskse sündmusega. Koosviibimine tõi esile mälestusi ja vestlusi peosaali varasemast kasutusest – meenutati sealset tädi pulmapidu, juubeleid ja teisi taolisi sündmusi. Vestlustest selgus, et viimati kasutas meie pere ruumi ligi 20 aastat tagasi.

Illustratsioon 89. Sünnipäeva istumine Sütiste peosaalis. Autor: G. Christjanson.

2026. aasta aprillis viisin läbi ruumilise katsetuse Sütiste tee 34 kortermaja keldrikorraldusel määratlemata kasutusega nullruumis (ill 90). Katse eesmärk oli uurida, kuidas mõjutavad valgus ja ruumi korraldatus inimese tajukogemust maa-aluses keskkonnas ning kas minimaalsete sekkumistega on võimalik muuta keldriruum pikaajaliseks kasutamiseks sobivaks. Tekitasin ruumi ühte nurka kodukontori, katsetasin päevavalguse võimendamist peegliga (ill 91) ning valmistasin kalka, puitliistude ja patareitoitel valgustite abil tehisaknad (ill 92). Oma vormilt imiteerivad need olemasoleva akna vormi, rütmi ja hajutatud päevavalgust. Sarnaseid maa-aluste ruumide valguslahendusi käsitleb ka EKA sisearhitektuuri osakonna vilistlase Viktoria Uguri magistritöö „Kaevumise manifest. Uurides maa-aluseid ruume“.¹⁷⁶ Sütiste kodukontori katse tulemusena selgus, et määratlemata kasutusega keldriruumidel on potentsiaal toimida tööruumide, stuudiote või jagatud kontoritena, kui tagada minimaalsed tingimused, nagu puhtus, sobiv temperatuur ja läbimõeldud valgustus. Sekkumine näitas, et isegi väikesed ruumilised võtted, hubane valgus, puidu kasutamine ja visuaalne

176 V. Ugur, Kaevumise manifest. Uurides maa-aluseid ruume. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Sisearhitektuuri osakond, 2024, lk 102.

korrastatus, võivad oluliselt muuta ruumi atmosfääri, tajutavat identiteeti ja kasutusvõimalusi (ill 93).

Illustratsioon 90. Keldriruumi seisukord enne sekkumist. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 91. Katse peegliga. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 92. Aknaid imiteerivad seinavalgustid kontorinurgas. Autor: G. Christjanson.

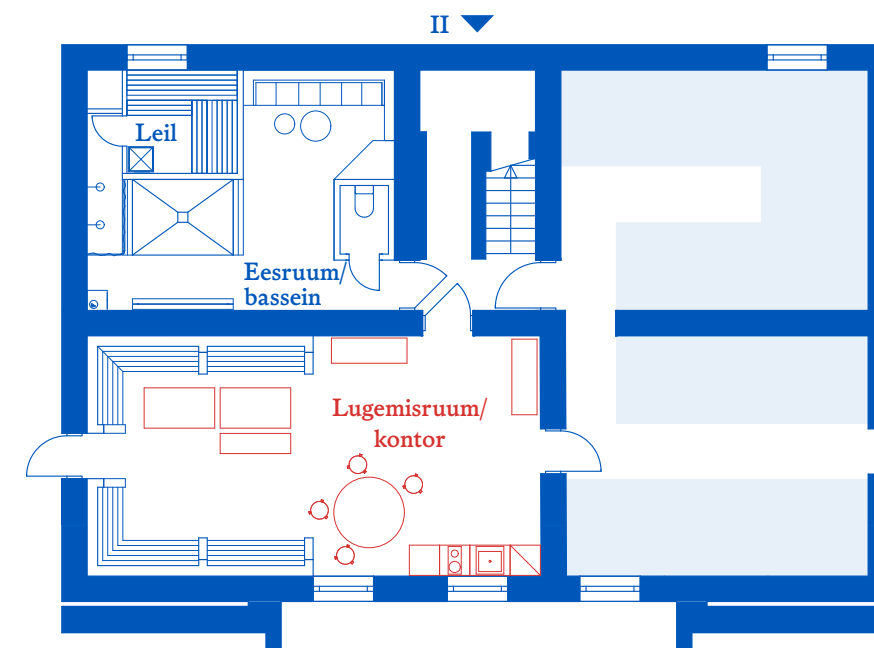
Illustratsioon 93. Vaade kodukontorile keldri aknast. Autor: K. Lugu.

Neljanda ruumilise käivituse korraldasin magistristuudio kohtumise Sütiste peosaalis (ill 94), kus lugesime magistritööde retsensioone ning arutasime ühiselt ruumi kasutuspotentsiaali üle. Sekkumise eesmärk oli kogeda peosaali jagatud töö- ja arutelu-ruumina. Kohtumine tõi esile ka ruumi murekoha – Peeter Klaas juhtis tähelepanu keldrikorrusel tuntavale kanalisatsiooni lõhnale, mis tuleb aastatetagusest üleujutusest. Probleemi võiks leevendada ruumi parem õhutamine ja sundventilatsiooni paigaldamine.

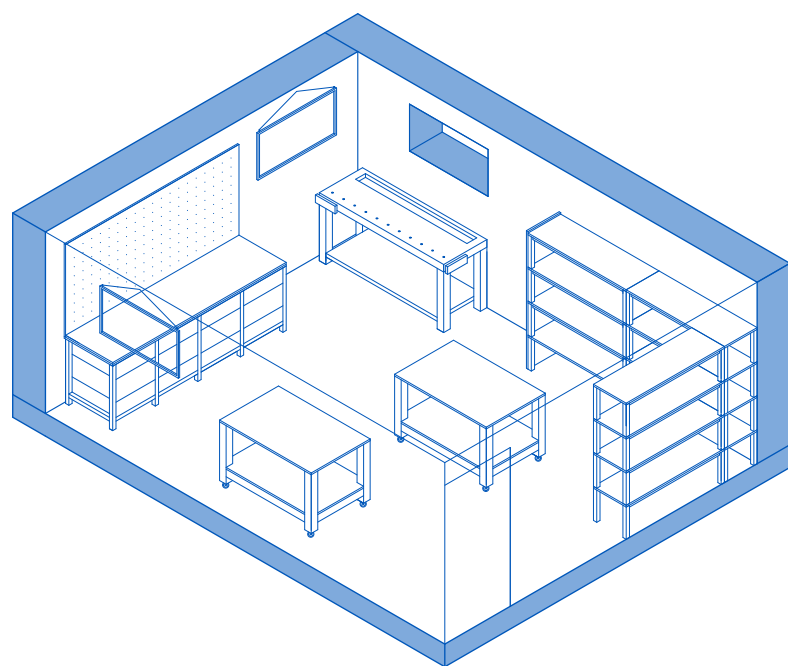
Illustratsioon 94. Magistristuudio kohtumine Sütiste peosaalis. Autor: G. Christjanson.

Ruumikäivitused osutusid disainprojektis kasulikeks kogemusteks, kogutud teadmiste põhjal sain alustada Sütiste keldrikorruste ristkasutusviiside lisamisega. Peale lisatingimuste rakendamist määratlesin, millised võiksid olla igapäevased tegevused keldrikorrusel. Samuti lähtusin välitöödelt kogutud infost ja Soome kogemustest ning sellest millisel moel Sütiste keldrikorrust on varem juba kasutatud. Ristkasutusvõimaluste visualiseerimiseks taaskäivitasin olemasoleva või lisasin uue funktsiooni 4 ruumis (ill 95, vt lisa 7 – Lisaväärtus). Varjumiskohtadele andsin ristkasutusvõimalustena lugemis- ja kontori-ruumi, mänguruumi ning peosaali funktsiooni. Samuti käsitlesin lisaväärtusena keldrikorrusel paranduskeldrit.

Illustratsioon 95. Ristkasutusvõimalused, fragment lisana 7 esitatud joonisest. Skaala 1:300. Autor: G. Christjanson.

Välitööde põhjal võib keldrikorrusel pidada üheks levinumaks funktsiooniks töökodade olemasolu. Funktsioon on antud hoone puhul vajalik, mida kinnitab eelneva töökoja olemasolu ja elanike poolne kahe nullruumi töökojana kasutusele võtmine. Samuti tuginen 3.3 alapeatükis esile toodud Helsingi noortekeskuse puu-töökoja näitele, mille tulemusel andsin kolmanda trepikoja nullruumile (ill 97) uue funktsiooni paranduskeldri näol (ill 96). Kuigi antud hoones ei ole paranduskelder küll ettenähtud varjumiskohaks, säilib seal vajadusel siiski see võimalus. Varjumise aspektist on paranduskeldri olemasolu abiks varjumiskoha ettevalmistamisel. Igapäevaselt saavad elanikud paranduskeldrit kasutada näiteks mööbliesemete parandamiseks või jalgrataste remontimiseks (ill 98).

Illustratsioon 96. Paranduskelder. Autor: G. Christjanson.

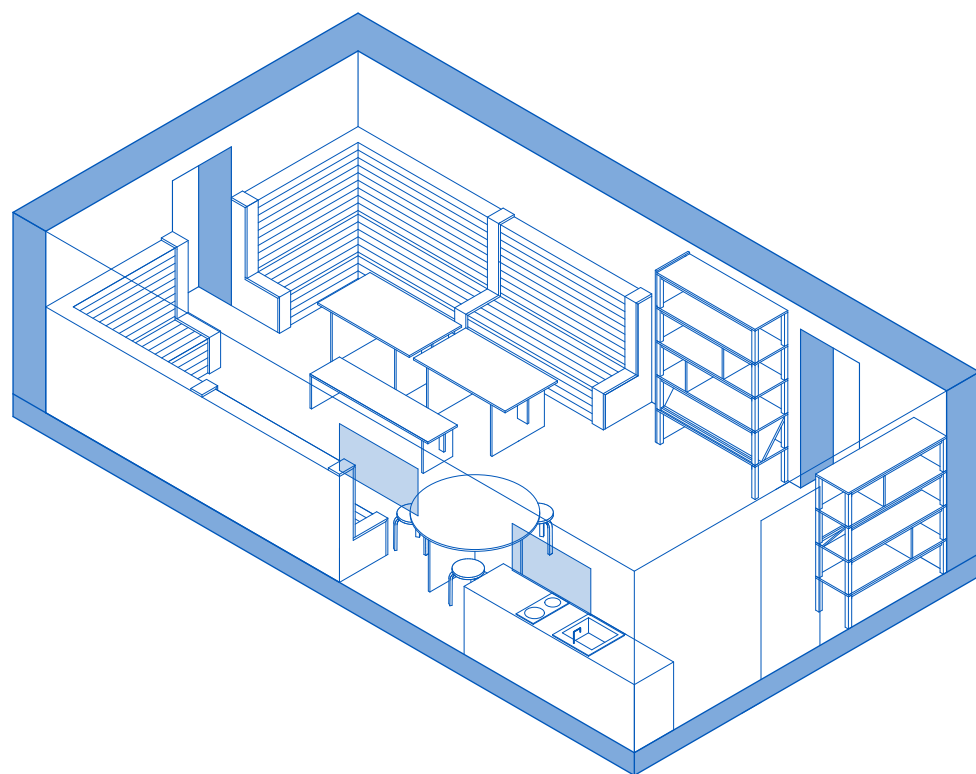

Illustratsioon 97. Kolmanda trepikoja aluse nullruumi hetkeolukord. Autor: G. Christjanson.

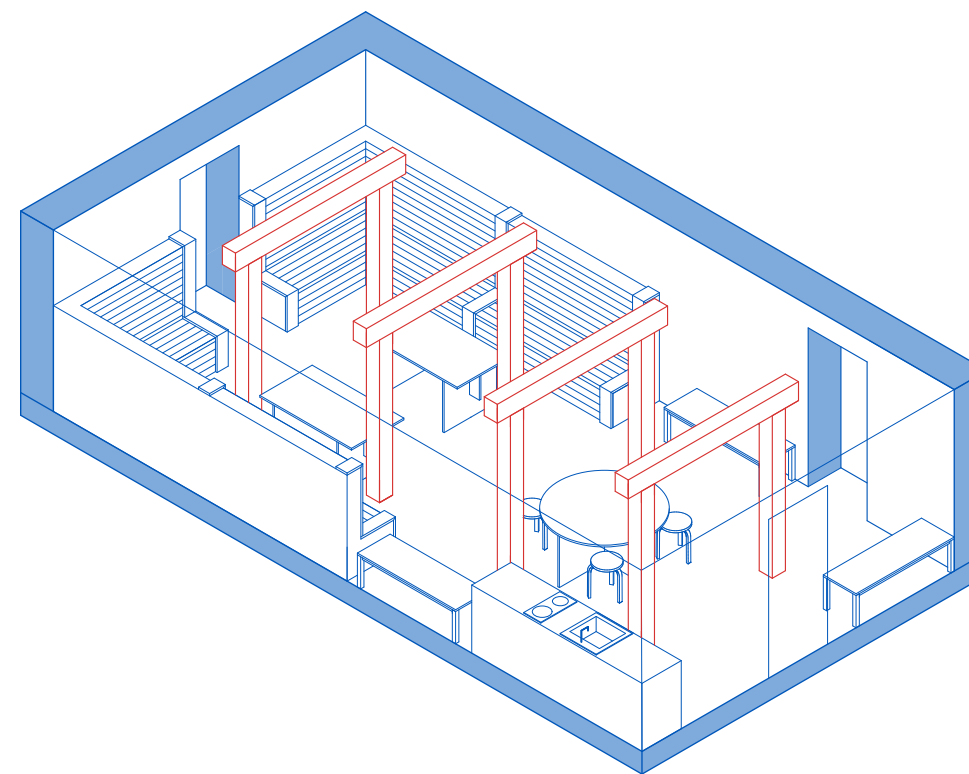

Illustratsioon 98. Paranduskelder. Autor: G. Christjanson.

Kolmanda varjumisruumi puhul uurisin, kuidas siduda varjumisvõimalust igapäevase lugemisruumi ja jagatud kontoriga (ill 99). Lähtusin varasema katsetest aktiveerida keldrikorruse ühispindu kodukontorina ning soovist pakkuda varjumiskohale alternatiivi olla korteri laiendus. Ristkasutuse põhimõttest lähtudes kasutasin ruumi sisustamisel peosaalis, baastingimuste rakendamisekäigus, eemaldatud materjale ning kordasin sealse istemööbli motiivi lugemisruumis. Riiuleid on võimalik lahti monteerida ning ohuolukorras (ill 100) ümber paigutada või kasutada pinkidena. Selline lahendus võimaldab ruumil toimida igapäevaselt töö- ja lugemiskeskkonnana, säilitades samal ajal võime kohanduda varjumise vajadustega.

Illustratsioon 99. Lugemisruum ja jagatud kontor. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 100. Lugemisruum ja jagatud kontor varjumise hetkel. Autor: G. Christjanson.

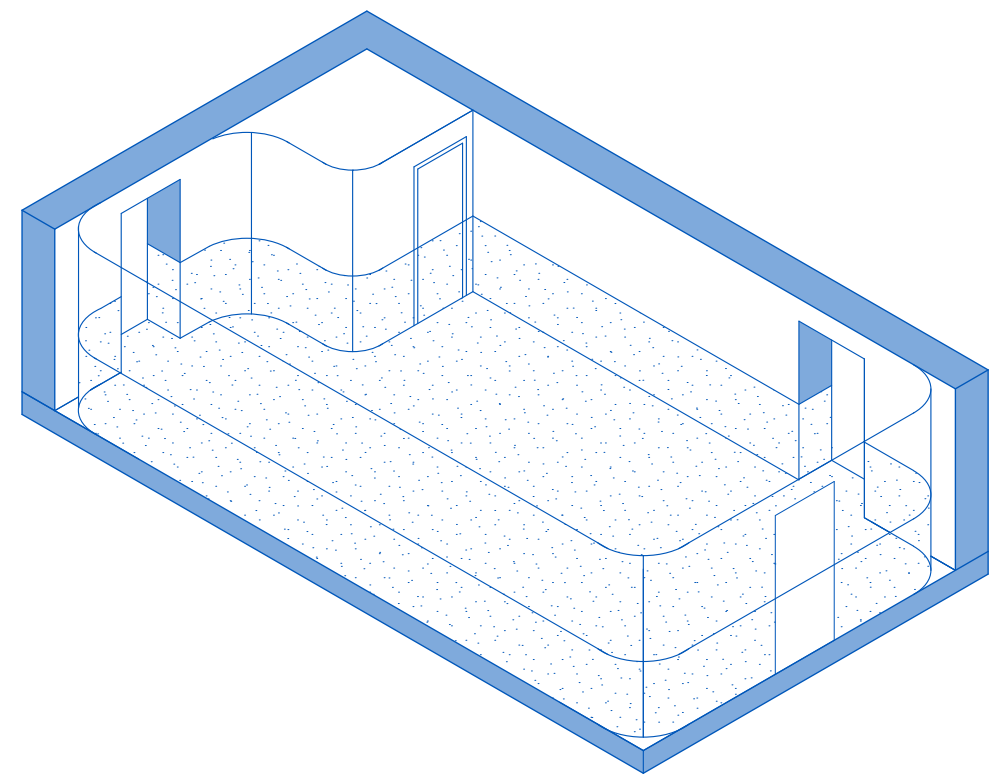
Illustratsioon 99. Ruumi hetkeolukord. Autor: G. Christjanson.

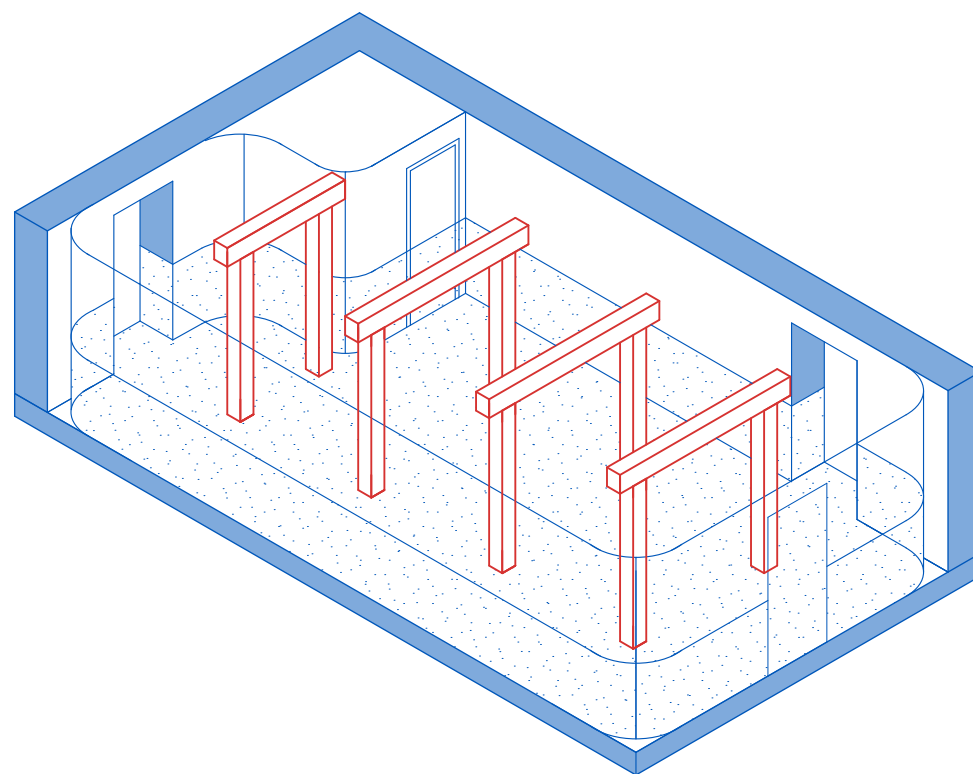
Illustratsioon 99. Lugemisruum ja jagatud kontor. Autor: G. Christjanson.

Päästeameti juhendamaterjale analüüsisides märkasid, et varjumiskohtade lisatingimuste seas oli välja toodud ka lastega tegelemise ala olemasolu. Sellele tuginedes tekkis küsimus, kas keldrikorrusele saaks luua igapäevaselt mänguruumina toimiva ala, mis kriisiolukorras töötaks varjumiskohana (ill 101). Otsustasin anda viienda trepikoja alla kavandatud varjumisruumile ristkasutusena mänguruumi funktsiooni.

Lugemisruumi puhul lähtusin peamiselt materjalide taaskasutusest, mööblist ja selle kohandatavusest, kuid mänguruumi loomisel keskendusin ruumi atmosfäärile ja eeltingimustele, mis muudaksid maa-aluse keskkonna lapse jaoks kutsuvaks ja mänguliseks. Muutsin ruumi vormikeele pehmemaks kasutades selleks ümarvorme ning lisasin materjalikasutusega karakterit. Inspiratsiooni ammutasin peosaalis olevast punasest valupõrandast, mille kandsin mänguruumi üle linoleumkatte näol. Põrandamaterjal jätkub osaliselt ka seintel, moodustades ruumis mängulise „basseini“ (ill 102). Nende minimaalsete ruumiliste võtetega analüüsisin, kuidas materjal, vorm ja värv saavad muuta varjumiskoha tajutavat olemust ning luua eeldused mängu tekkeks. Ohuolukorras on ruumi võimalik kasutada magamisalana.

Illustratsioon 101. Mänguruum. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 101. Mänguruum varjumise hetkel. Autor: G. Christjanson.

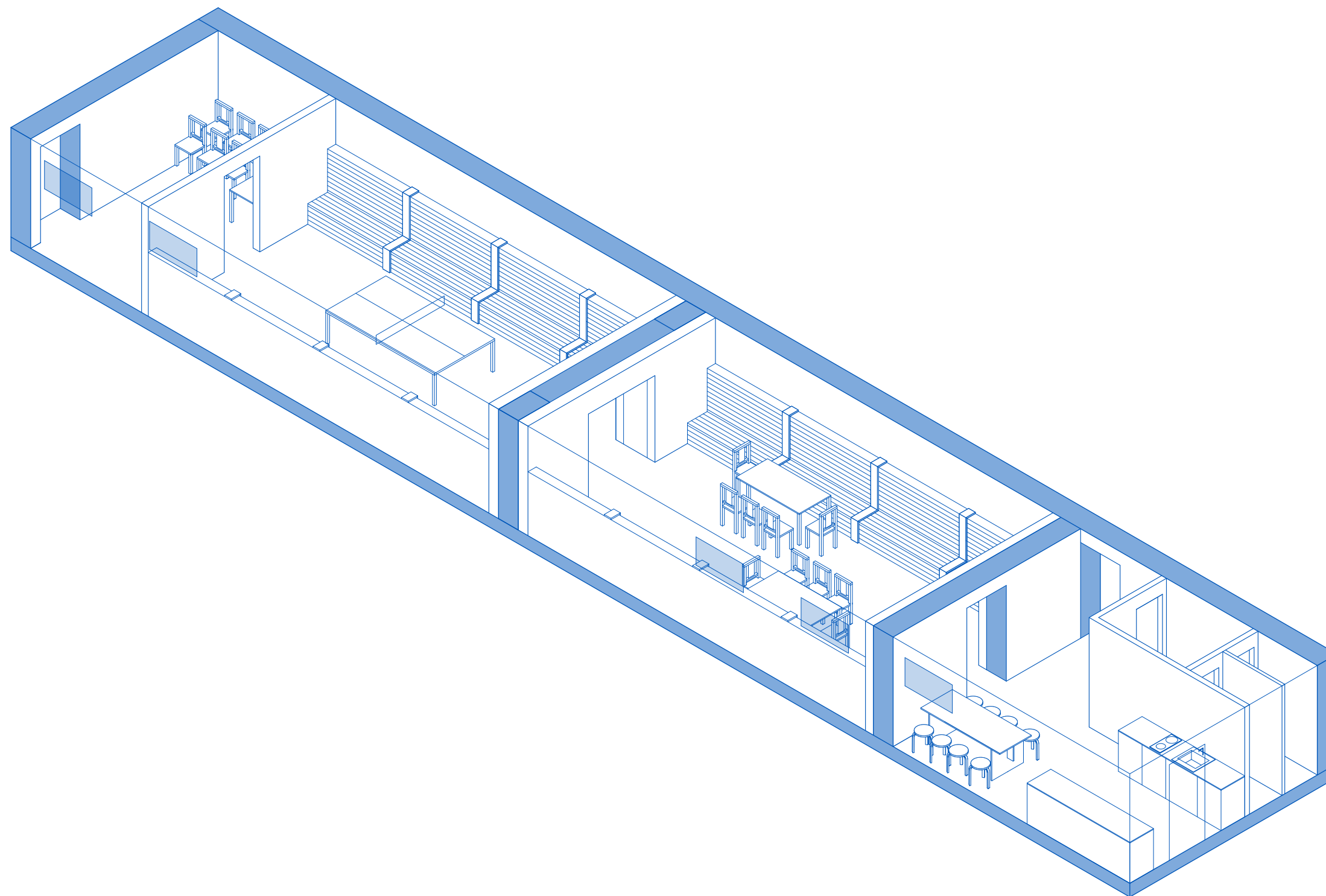
Illustratsioon 102. Viienda trepikoja aluse sauna eesruumi hetkeolukord. Autor: G. Christjanson.

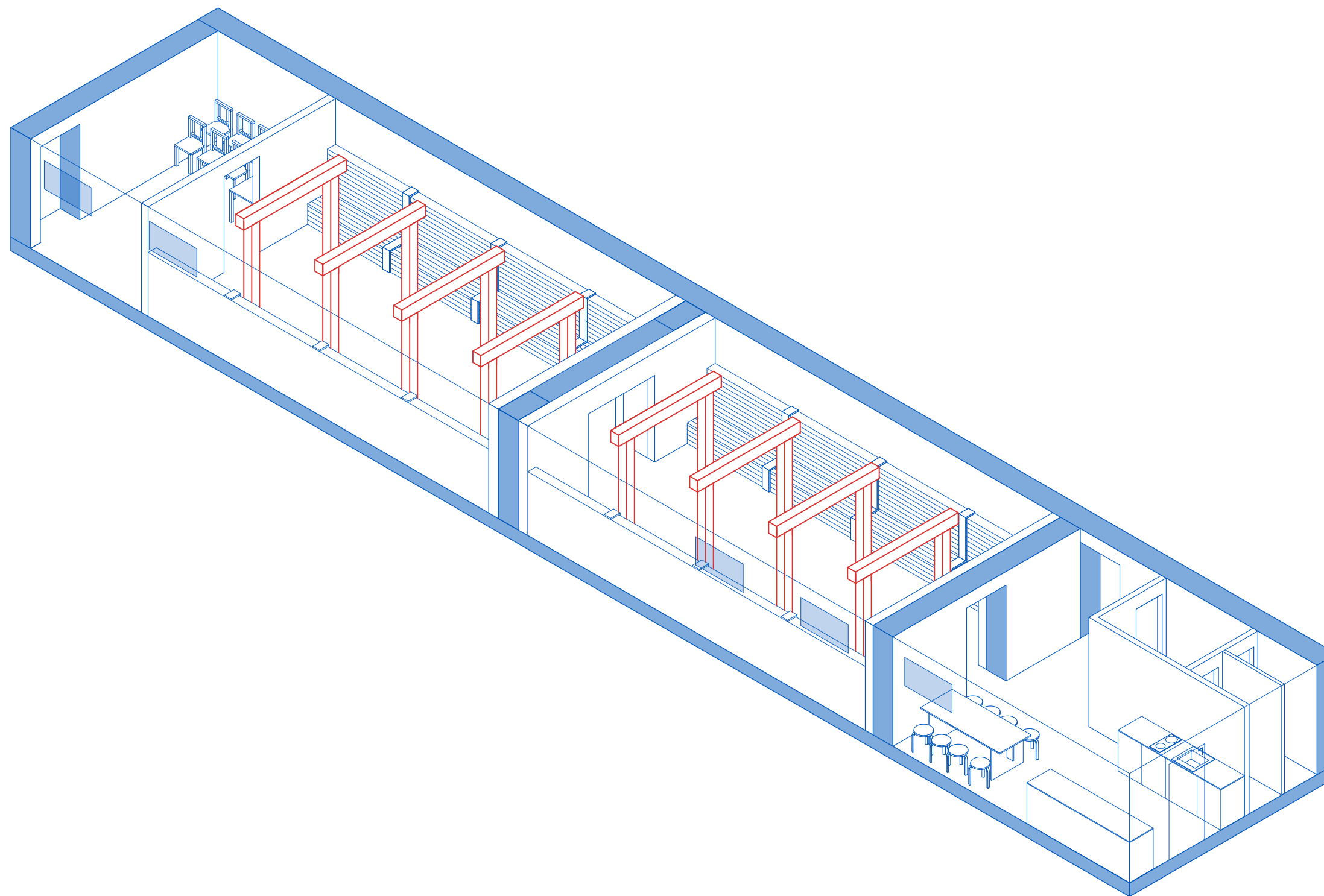
Illustratsioon 102. Mänguruum. Autor: G. Christjanson.

Varjumiskohtade loomisel ja neile ristikasutusvõimaluste leidmisel tuleks analüüsida ja mõelda ruumis olemasolevale ning hetkesele eesmärgile. Keldri kohandamine varjumiskohaks ei tähenda kõigi ruumide puhul alati nullist alustamist ja suuri investeeringuid. Sama kehtib ka Sütiste peosaali kavandatud varjumiskoha puhul. Olemasolevat nõukogudeaegset interjööri ei pea lammutama, seda võib kohandada vastavalt vajadusele. Nagu enne baastingimusi käsitledes mainitud, eemaldasid peosaalis istemööbli laealuse osa, et tagada turvalisus ohuolukorras seal viibivatele inimestele (ill 103). Ruumi ristikasutuse võimalustele mõeldes jõudsin järeldusele, et peosaal ja selle köögiala on multidisiplinaarne ja -funktsionaalne ruum. Tasub kõigest hoida ukсед avatuna, et majarahvas ruume kasutada saaks. Niivõrd

mahukale ruumile ei tasu määrata ühte ranget funktsiooni, vaid tuleks pakkuda vabadust erinevate kasutusviiside tekkeks. Taaselustada saab sportlikud tegevused, näiteks ühised joogatunnid või lauatennis, ning jätkata ruumi kasutamist erinevate ürituste korraldamiseks, nagu sünnipäevad, peied või ühistu koosolekud (104). Edaspidi saab ühistu otsustada, kas avada peosaali rentimise võimalus lähikümbruses elavatele inimestele, kellel enda majas niivõrd suurt ruumi ei eksisteeri.

Illustratsioon 103. Peosaal. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 103. Peosaal varjumise hetkel. Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 104. Kuuenda ja seitsmenda trepikoja aluse peosaali hetkeolukord.
Autor: G. Christjanson.

Illustratsioon 104. Peosaali igapäevane kasutus. Autor: G. Christjanson.

Käesoleva peatüki ruumi käivitused sündmustega ja ettepanekud riskasutuseks kinnitasid, et keldrikorrusele loodavaid varjumiskohti on võimalik käsitleda enama kui pelgalt kriisiolukorra tarbeks kohandatud tehniliste ja lukustatud keskkondadena. Igapäevaste kasutusviiside sidumine varjumisfunktsiooniga loob eelduse, et ruumid püsivad hooldatud, kasutuses ja on meie kollektiivse elamise osa ka rahuajal. Disainprojekti käigus ilmnas, et kõik keldriruumid ei pruugi vajada suuri ehituslikke sekkumisi, vaid pigem olemasolevate ruumiliste kvaliteetide märkamist, ka väiksemad muudatused ja paindlikud kasutamise stsenaariumid võivad olla väärtuslikud ja pakkuda seeläbi igapäevaseid kasutusviise. Lugesiruumi, mänguruumi, paranduskeldri ja peosaali näited demonstreerivad, kuidas riskasutus võib potentsiaalselt tugevdada nii kogukondlikku suhtlust, ruumide igapäevast väärtust kui ka varjumiskohtade valmisolekut kriisiolukordadeks. Seeläbi ei käsitle projekt varjumiskohtade loomist üksnes keeruka tehnilise ülesandena, vaid potentsiaalse jagatud ja sotsiaalse elukeskkonnana, mis laiendab korterelamu kasutusvõimalusi tervikuna.

Kokkuvõte

Tänane geopoliitiline olukord paneb paratamatult mõtlema meie endi turvalisusele ning sellele, mil määral suudab kaitset pakkuda meid ümbritsev elukeskkond. Venemaa täiemahuline sõda Ukrainas on näidanud, et oht puudutab otseselt ka tsiviil-elanikke ja eluhooneid. Eestis on elanikkonnakaitse ning varjumislahenduste süsteemne arendamine jäänud aastateks taga-plaanile, kuid 2026. aasta 1. juulist jõustuvad Hädaolukorra seaduse muudatused. Need kehtestavad Eestis esmakordselt varjumislahenduste rajamiseks nõuded ning määravad kindlaks rakendatava ajakava. Seetõttu asetuvad tähelepanu keskmesse ka nõukogudeaegsed korterelamud, mis moodustavad suure osa Eesti elamufondist ning mille keldrikorrustele tuleb võimalusel 2028. aasta 1. juuliks luua varjumiskohad.

Magistritöös keskendusin küsimusele, kuidas kohandada olemasolevate nõukogudeaegsete korterelamute keldrikorrusteid ja ühisruume varjumiskohtadeks nii, et need oleksid seotud elanike igapäevaeluga ning toimiksid lisaks kriisiolukordadele ka aktiivses kasutuses olevate ühisruumidena.

Töö käigus käsitlesin nõukogudeaegse masselamuehituse rolli meie tänase elukeskkonna kujunemisel. Fookuses oli ehitusmeetodite industrialiseerimine, levinumad tüüpprojektid ja kooperative elamuehitus kui paindlikum alternatiiv massehitusele. Samuti arutlesin teemadel era-, ühis- ja varjumisruum korterelamus. Välitöödest ilmnese, et nõukogudeaegsetes korterelamutes leidub mitmekesiseid ühisruume – saunu, pesuruumi, töökodasid ja peosaale, mis on aegade vältel toetanud elanike igapäevast suhtlust ja kollektiivset elamist. Täna on kasutusviisid osaliselt hääbunud ning interjöörid kohati vananenud või amortiseerunud ning muutunud seeläbi panipaikadeks või määratlemata kasutusega nullruumideks.

Korteriühistutele on keldrikorrustele varjumiskohtade loomise ja majaelanikele seeläbi ohuolukorras kaitse pakkumisega langenud suur vastutus. Korteriühistuid toetab sellel teekonnal Päästeamet. Sellest tulenevalt pidasin oluliseks analüüsida Päästeameti juhendmaterjali „Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel“, mis keskendus põhjendatult inimeste turvalisusele ja tehnilistele miinimumnõuete täitmisele. Sellegipoolest, varjumiskoha igapäevasele kasutusele pöörati vähe tähelepanu. Sisearhitektina leian, et olemasolevat juhendmaterjali saaks täiendada varjumiskoha rahuaja funktsioonide rubriigiga, eesmärgiga esitleda erinevaid riskikasutusviise.

Väärtusliku osa uurimusest moodustasid välitööd Eestis, Soomes ja Taanis. Küllastasin Tallinna korterelamute ühisalasid, Päästeameti toetusega loodud varjumiskohtade pilootprojekte ning riskikasutuses olevaid varjendeid ja varjumiskohti Helsingis, Kuopios, Kopenhaagenis. Pilootprojekti küllastustest selgus, et varjumiskohtade peamine probleem ei seisne niivõrd nende tehnilistes lahendustes, vaid pigem nende suhestumises elanike igapäevaeluga. Kui varjumiskoht on rahuajal lukustatud või kasutusest, muutub see passiivseks ruumiks, mis aktiveerub alles kriisiolukorras. Hetkel on varjumiskohad sageli vaid tehnilised ja eraldatud keskkonnad.

Ühisruumi küllastustega ilmnese, et hästi toimiv ühisruum ei sõltu üksnes selle asukohast, vaid eelkõige ruumi kvaliteedist, eesmärgist ja kasutajatele pakutavast väärtusest. Peamiste probleemidena kerkisid esile lukustatud uksed ja esemete kuhjumine,

mis kanduvad edasi varjumiskohtadesse. Korteriomanike omavaheline nõrk usaldus on tekitanud olukorra, kus varjumiskohad hoitakse igapäevaselt lukus, et vältida ebavajalike esemete kuhjumist.

Kortermajade keldriruume leidub mitmesuguseid, mistõttu on lähtepunktid varjumiskoha loomiseks erinevad. Leidub keldrikorruseid, kus puuduvad inimväärsed tingimused, kuid leidub ka paremas seisukorras ühisruumidega keldreid. Seetõttu ei pea varjumiskohtade loomine alati tähendama täielikku renoveerimist, nullist alustamist ja suuri investeeringuid. Olemasolevaid ruume, kihistusi ja funktsioone on võimalik käsitleda kriitiliselt, otsides võimalusi säilitamiseks, kohandamiseks ja ümbermõtestamiseks. Toimiva riskasutusega varjumiskoha eelduseks on elanikevaheline usaldus ning inimeste igapäevane ligipääs ruumidele. Ainult pidevalt kasutuses oleval ruumil on võimalik kujuneda kogukondlikuks keskkonnaks, mis toetab igapäevaseid tegevusi ja elanike omavahelist suhtlust.

Magistritöö praktilise väljundina koostas disainiprojekti Tallinnas Mustamäel asuva J. Sütiste tee 34 korterelamu näitel. Projekti eesmärgiks oli uurida, kuidas keldrikorrusele oleks võimalik luua varjumiskohti nii, et ruumides säiliks samaaegselt ka igapäevane kasutusväärtus. Projekti käigus arendasin erinevaid riskasutuse stsenaariumeid, mille hulka kuulusid paranduskelder, lugemisruum ja jagatud kontor, mänguruum ning peosaal. Lahenduste puhul arvestasin olemasoleva keskkonna kihistusega, nende osalise säilitamisega ning teostas tagasihoidlikke ruumilisi sekkumisi, mille põhimõtteid saaks kohandada ka teistele korterelamutele. Eesmärk oli visualiseerida erinevaid varjumiskohtade riskasutusviise ning inspireerida korteriomanikke ja ühistuid mõtlema igapäevasele lisaväärtusele, mida nende varjumiskoht elanikele võiks pakkuda.

Töö tulemusena jõudsin järeldusele, et korterelamute keldrikorrustele loodavatel varjumiskohtadel on märkimisväärne potentsiaal toimida igapäevaselt kasutatavate keskkondadena. Varjumiskohtade loomine on äärmiselt oluline, kuid neid ei tasuks käsitleda monofunktsionaalsete tehniliste ruumidena. Selline lähenemine ei tekita elanikes sidet ruumiga ja välistab läbi ruumi kasutuse piiramise ruumikogemusele tugineva turvatunde tekkimise võimaluse. Igapäevaselt riskasutatavad varjumiskohad võivad seevastu tugevdada kogukonnatunnet, toetada elanike omavahelist suhtlust ning pakkuda lisaväärtust olemasolevale nõukogudeaegsele elamuarhitektuurile. Käesolev magistritöö ei otsi taga universaalset lahendust kõikidele korterelamutele, vaid püüab avada võimalikke suundi ja ruumilisi stsenaariumeid, millega tulevikus varjumiskohtade projekteerimist ning olemasoleva elamufondi ümbermõtestamist edasi arendada.

Summary

Today's geopolitical situation inevitably raises questions about our own safety and the extent to which the built environment around us is capable of providing protection. Russia's full-scale war in Ukraine has demonstrated that threats directly affect civilians and residential buildings. In Estonia, the systematic development of civil protection and shelter solutions has long remained in the background. However, amendments to the Emergency Act entering into force on July 1, 2026, will establish, for the first time, national requirements and an implementation timeline for the creation of shelter spaces. As a result, Soviet-era apartment buildings, which constitute a significant portion of Estonia's housing stock, have become a central focus, as basements must be adapted into shelter spaces, where possible, by July 1, 2028. In the Estonian context, shelter spaces refer to accessible protective spaces within existing residential buildings intended for short-term civilian protection during emergencies.

This master's thesis investigates how the basements and shared spaces of existing Soviet-era apartment buildings can be adapted into shelter spaces that support civilian protection during emergencies while simultaneously functioning as actively used communal spaces in everyday life.

The research examines the role of Soviet mass housing in shaping the contemporary living environment, focusing on the industrialization of construction methods, common standardized building types, and cooperative housing as a more flexible alternative to mass-produced housing. The thesis also discusses the relationship between private, communal, and shelter spaces within apartment buildings. Fieldwork revealed that Soviet-era apartment buildings often contain a variety of communal spaces such as saunas, laundry rooms, workshops, and party halls, which historically supported everyday interaction and collective living. Over time, however, many of these spaces have lost their original functions, while their interiors have become outdated, deteriorated, or transformed into storage areas and spaces with no clear function.

Apartment associations have been given significant responsibility in creating shelter spaces and ensuring protection for residents during emergencies, supported in this process by the Estonian Rescue Board. Consequently, the thesis critically analyzes the guideline document Recommendations for Adapting Building Basements into Shelter Spaces. While the guidelines appropriately focus on safety and technical minimum requirements, little attention is given to the everyday use of shelter spaces. From an interior architectural perspective, the thesis argues that the existing guidelines could be expanded with a section addressing peacetime functions and possibilities for mixed-use shelter spaces.

An important part of the research consisted of fieldwork conducted in Estonia, Finland, and Denmark. Visits included communal areas in Tallinn apartment buildings, pilot shelter space projects supported by the Estonian Rescue Board, and mixed-use shelters in Helsinki, Kuopio, and Copenhagen. Observations from the visits to pilot shelters demonstrated that the primary challenge of shelter spaces lies not in their technical solutions, but rather in their relationship to everyday life. When shelter spaces remain locked or unused during peacetime, they become passive

environments activated only in times of crisis. Currently, shelter spaces created under apartment buildings function merely as isolated technical environments.

The fieldwork further showed that successful communal spaces depend not only on their location, but above all on their spatial quality, purpose, and the value they provide to users. Common issues included locked doors and the accumulation of stored objects, problems that also transfer into shelter spaces. A lack of trust between apartment owners has often resulted in shelter spaces being kept locked to prevent clutter and misuse.

Since basement conditions vary greatly between apartment buildings, the starting points for creating shelter spaces also differ. Some basements lack even basic spatial conditions, while others already contain functional communal environments. Therefore, creating shelter spaces does not always necessarily require complete renovation or large-scale investments. Existing spaces, spatial layers, and functions can instead be approached critically, seeking opportunities for preservation, adaptation, and reinterpretation. A successful mixed-use shelter space depends on trust between residents and everyday accessibility to the space. Only continuously used spaces can evolve into meaningful communal environments that support daily activities and social interaction.

As a practical outcome of the thesis, a design proposal was developed for the apartment building at J. Sütiste tee 34 in Mustamäe, Tallinn, Estonia. The project explored how shelter spaces could be integrated into the basement while simultaneously maintaining everyday usability. Several mixed-use scenarios were developed, including a repair workshop, reading room and shared office, playroom, and party hall. The design solutions respected the existing spatial layers and proposed modest interventions that could also be adapted to other apartment buildings. The aim was to visualize different possibilities for mixed-use shelter spaces and to encourage apartment owners and housing associations to consider the everyday value these spaces could provide for residents.

The thesis concludes that shelter spaces created in apartment building basements have significant potential to function as everyday communal environments. While the creation of shelter spaces is critically important, these spaces should not be approached solely as technical emergency infrastructure. Such an approach fails to create an emotional connection between residents and the space and limits the possibility of developing a sense of safety through everyday spatial experience. In contrast, mixed-use shelter spaces can strengthen community ties, support social interaction, and add new value to existing Soviet-era housing architecture. Rather than proposing a universal solution for all apartment buildings, this thesis aims to open up possible directions and spatial scenarios for the future development of shelter space design and the reinterpretation of the existing housing stock.

Allikad

A. Abner & V. Saar, Läbikäimist soosiv arhitektuur võtab võimust.–Sirp, 24. I 2025, <https://www.sirp.ee/labikaim-ist-soosiv-arhitektuur-votab-voimust/> (vaadatud 25. II 2026).

C. Alexander, S. Ishikawa, M. Silverstein, A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction. New York: Oxford University Press, 1977.

J. Alvin (toim.), Trumpi sõnul võidakse kogu Iraan teispäeval hävitada.–ERR, 6. IV 2026, <https://www.err.ee/1609988247/trumpi-sonul-voidakse-kogu-iraan-teisipaeval-havitada> (vaadatud 8. IV 2026).

H. Arman (toim.), Eesti arhitektuuri ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1965, <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:965635> (vaadatud 26. XI 2025).

K. Bachmann, Kui naaber on sõber.–Maja 2019 (Talv: Triiv), <https://ajakirimaja.ee/karin-bachmann-kui-naaber-on-sober/> (vaadatud 23. II 2026).

M. Drémaitė, Co-operative Housing in Lithuania as a Field of Architectural Experimentation (1960s–1980s).–ABE Journal 2022, no. 20, <http://journals.openedition.org/abe/13188> (vaadatud 23. II 2026).

N. Erofeev, Late-Soviet Collective Housing: Self-Help Construction and Self-Management in Youth Residential Complex Housing Movement.–Journal of Urban History 2025, vol. 51, no. 5, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00961442231226327> (vaadatud 23. II 2026).

R. O. Frost, G. Steketee, Stuff: Compulsive Hoarding and the Meaning of Things. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2010.

Hädaolukorra seadus. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/102102025002> (vaadatud 1. I 2026).

F. Kaltenbach, La Borda in Barcelona by Lacol. Affordable cooperative living. – Detail, 1. III 2022, https://www.detail.de/de_en/la-borda-in-barcelona-von-lacol (vaadatud 8. IV 2026).

M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Toim E. Lutsepp, E. Hint. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001.

Keldrite korrastamine varjumiskohtadeks. – Teeme Ära talgupäev, <https://www.teemeara.ee/arhiiv/2023/tahelepanu-all/keldrid-korda> (vaadatud 26. IV 2026).

N. Khrushchev, Industrialised Building Speech, 1954. – Archis, 1. III 2009, <https://archis.org/volume/industrialised-building-speech-1954/> (vaadatud 8. I 2026).

Kooperatiiv. – Sõnaveeb, <https://sonaveeb.ee/search/unif/est/eki,esterm/kooperatiiv/1/est> (vaadatud 23. II 2026).

Kortermajade otsaseinad Akadeemia teel Mustamäel. – Tallinna linnaruumi kunstikaart, <https://kunstikaart.tallinn.ee/works/108-korterelamute-dekoratiivsed-otsaseinad> (vaadatud 21. III 2026).

Korteriomandi- ja korteriühistuseadus. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/12769852> (vaadatud 25. II 2026).

K. Kukk, Eestis kehtestatakse ühtsed reeglid varjendite rajamiseks. – Siseministeerium, 17. II 2026, <https://www.siseministeerium.ee/uudised/eestis-kehtestatakse-uhtsed-reeglid-varjendite-rajamiseks> (vaadatud 4. III 2026).

M.-A. Laugier, An Essay on Architecture. Transl. W. Herrmann, A. Herrmann. Los Angeles: Hennessey & Ingalls, 1977, <https://hawkegihm.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/12/laugier-an-essay-on-architecture.pdf> (vaadatud 5. III 2026).

K. Leetmaa jt, Population Shifts and Urban Policies in Housing Estates of Tallinn, Estonia. – Housing Estates in Europe: Poverty, Ethnic Segregation and Policy Challenges. Eds. D. B. Hess, T. Tammaru, M. van Ham. Cham: Springer, 2018, lk 389–412, https://doorg/10.1007/978-3-319-92813-5_17 (vaadatud 12. XI 2025).

E. Leito (koost.), Tänapäeva saun. Tallinn: Valgus, 1977.

K. Lige, E. Liiva, H. Männa, Let Me Warm You. Estonian National Pavilion at the Biennale Architettura 2025. Tallinn: Estonian Ministry of Culture, Estonian Museum of Architecture, 2025.

L. Linsi, Laura Linsi arutab Keiti Lige, Elina Liiva ja Helena Männaga, kas renoveerimisma ratoni nurgakivi on betoonpaneel või hoopis tugevad inimsuhted.–Maja 2025, nr 120 (Beton), lk 63–67.

L. Läänemets, Vastulause–Varjumiskohad ja varjendid. – Sirp, 26. I 2024, <https://www.sirp.ee/vastulause-varjumiskohad-ja-varjendid/> (vaadatud 31. XII 2025).

P. Meuser, D. Zadorin, Towards a Typology of Soviet Mass Housing Prefabrication in the USSR 1955–1991. Berlin: DOM Publishers, 2015.

Nõuded varjendile ja varjumisplaanile, varjumiskoha kohandamise põhimõtted ning varju misplaani koostamise kord. Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu, 11. II 2026. – Eelnõude infosüsteem, <https://elnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/dfdc138c-34f7-4149-b481-acfec3d392b4> (vaadatud 4. III 2026).

T. Ojari, Elamispind kõigile. Elamuehitus nõukogude Eestis. – Eesti linnaehituse ajalugu 1918–2020. Toim A. Randla. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2024, lk 303–329, https://eka.access.preservica.com/uncategorized/IO_fa52c0d1-71e4-423f-babc-a7573ab1bc7b/ (vaadatud 12. XI 2025).

T. Ojari, Elamispind. Modernistlik elamuehitusideoloogia ja Mustamäe. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2004, nr 2, lk 42–65, https://ktu.artun.ee/articles/2004_2/ojari_042-070.pdf (vaadatud 6. I 2026).

H. Papp (toim.), Elamuehituse küsimusi Eesti NSV-s. Artiklite kogumik. Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehitus- ja Arhitektuuri Komitee, 1963.

K. Paulus, Hruštšovka – sulaa ja moeikoon. – Eesti Korterühistute Liit, 16. VII 2020, <https://www.ekyl.ee/2020/07/16/hrustsovka-sulaa-ja-moeikoon/> (vaadatud 6. I 2026).

K. Paulus, 101 Eesti nõukogude aja ehitist. Toim E. Kõrge. Tallinn: Varrak, 2019.

K. Paulus, M. Tank, D. Jatsenko, Unistuste Mustamäe: lood ja maitsed. Toim K. Kolmann. Tallinn: Tallinna Linnamuseum, 2025.

Päästeamet, Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel. 2025, <https://www.olevalmis.ee/assets/files/s--AW6wB0D3--/v1/olevalmis-payload-live/j24i6ysat4jvlzy3lsc/Detailsemad%20soovitused,%20kuidas%20keldrid%20varjumiskohaks%20kohandada%20leiad%20siit%20juhendist.pdf> (vaadatud 22. IV 2026).

Päästeamet, Varjumine. – Olevalmis.ee, <https://www.olevalmis.ee/varjumine> (vaadatud 31. XII 2025).

Questions and answers about civil defence. – City of Helsinki / Pelastustoimi, <https://pelastustoimi.fi/en/helsinki/services/civil-defence-in-helsinki/questions-and-answers-about-civil-defence> (vaadatud 30. IV 2026).

RE:Ukraine Shelters. – Re:Ukraine System, <https://www.reukraine.org/shelters-eng> (vaadatud 30. IV 2026).

Renoveerimislaaine. – Kliimaministeerium, <https://kliimaministeerium.ee/renoveerimislaaine> (vaadatud 3. IV 2026).

I. Saarepera, Kas meie majad kaitsevad meid? – Sirp, 5. I 2024, <https://www.sirp.ee/kas-meie-majad-kaitsevad-meid/> (vaadatud 4. III 2026).

M. Sild, Modernistlikud linnaplaanid ja nende tähendus täna – paneelalamurajoonide pla neerimine Nõukogude perioodil Lasnamäe ja Annelinna näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2014. Kättesaadav: DSpace – University of Tartu Library, <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/8fc9b2c9-75d5-432b-83f9-c6592bbb3c1f/content> (vaadatud 7. I 2026).

Statistikaamet, Elamistingimused. – Rahvaloendus 2021, <https://rahvaloendus.ee/et/tulesed/elamistingimused> (vaadatud 10. X 2025).

Statistikaamet, Eluruumid ja eluruumidega hooned. – Rahvaloendus 2021, <https://rahvaloendus.ee/et/tulemused/eluruumid-ja-eluruumidega-hooned> (vaadatud 26. XI 2025).

S. L. Huttunen jt, Suured Kastid Linnaserval: Tüüpkortermajade areng ja uuendamine. Tallinna Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond, 2025.

Tallinn, Kirsi tn 3 / 5 korteriühistu. – Teatmik.ee, <https://www.teatmik.ee/et/personle-gal/80067550-Tallinn,-Kirsi-tn-3-5-korteri%C3%BChistu> (vaadatud 30. IV 2026).

Paul Thompson, The Voice of the Past: Oral History. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Tüüpprojekt. – Sõnaveeb, <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/eki/t%C3%BC%C3%BCpprojekt/1/est> (vaadatud 24. I 2026).

V. Ugur, Kaevumise manifest. Uurides maa-aluseid ruume. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kuns tiakadeemia Sisearhitektuuri osakond, 2024.

P. Valdez, A. Mehrabian, Effects of Color on Emotions. – Journal of Experimental Psychology: General 123, nr 4 (1994), lk 394–409, https://www.academia.edu/40623320/Effects_of_Color_on_Emotions (vaadatud 6. III 2026).

Varjumine. – Päästeamet, <https://www.rescue.ee/et/juhend/varjumine> (vaadatud 6. V 2026).

Varjumiskohad. – Päästeamet, <https://www.rescue.ee/et/juhend/varjumine/varjumiskohad> (vaadatud 4. III 2026).

Varjumiskohad ja nende rajamise korraldus. – Päästeamet, <https://www.rescue.ee/et/juhend/varjumine/varjumiskohad-ja-nende-rajamise-korraldus> (vaadatud 8. IV 2026).

V. Väino, Siseministeeriumi kavandata varjendi nõue tõstab hoonete ehitushinda. – ERR, 8. III 2024, <https://www.err.ee/1609276143/siseministeeriumi-kavandata-varjendi-noue-tos-tab-hoonete-ehitushinda> (vaadatud 16. IX 2025).

V. Väino (toim.), Eesti õhuruumis viibis alla 10 drooni, PPA kontrollib kolme asukohta. – ERR, 31. III 2026, <https://www.err.ee/1609982697/eesti-ohuruumis-viibis-alla-10-droo-ni-ppa-kontrollib-kolme-asukohta> (vaadatud 8. IV 2026).

B. T. Wieliški, If war were to break out, Finland has shelter space for 85 percent of its population. – Eastern Frontier, 29. VIII 2025, <https://easternfrontier.eu/eastern-frontier/7,193611,32213606,if-war-were-to-break-out-finland-has-shelter-space-for-85-percent.html> (vaadatud 8. IV 2026).

What is a shelter? – Dovidka.info, <https://dovidka.info/en/what-is-shelter/#shelter> (vaadatud 30. IV 2026).

Vestlused

A. Aare, suuline vestlus juhatuse esimehega, 13. III 2026. Märkmed autori valduses.

A. Christjanson, suuline vestlus kolmanda trepikoja elanikuga, 20. I 2026. Märkmed autori valduses.

A. Hondia, suuline vestlus Ukrainas elava tudengiga, 20. I 2025. Märkmed autori valduses.

K. Kivirand, suuline vestlus juhatuse liikmega, 9. XII 2025. Märkmed autori valduses.

K. Taul, suuline vestlus maja elanikuga, 6. II 2025. Märkmed autori valduses.

L. Lemsalu, suuline vestlus juhatuse liikmega, 9. XII 2025. Märkmed autori valduses.

Malle, suuline vestlus maja elanikuga, 28. XI 2025. Märkmed autori valduses.

M. Jänkälä, suuline vestlus Soomes elava arhitektiga, 5. II 2026. Märkmed autori valduses.

M. Jürgenson, suuline vestlus juhatuse liikmega, 14. I 2026. Märkmed autori valduses.

M. Suls, suuline vestlus juhatuse liikmega, 27. I 2026. Märkmed autori valduses.

Oliver, suuline vestlus Kopenhaageni elanikuga, 23. X 2025. Märkmed autori valduses.

Illustratiivne materjal

2025. aasta Veneetsia arhitektuuri biennaali Eesti väljapanek „Las ma soojendan sind“. – Arhitektuuripreemiad, <https://arhitektuuripreemiad.ee/objekt/2025-aasta-veneetsia-arhitektuuri-biennaali-eesti-valjapanek-las-ma-soojendan-sind/> (vaadatud 25. II 2026).

C. Segura, Life in Kharkiv’s underground bomb shelters: It’s our city, it’s our home. – El País, 18. IV 2022, <https://english.elpais.com/international/2022-04-18/life-in-kharkivs-underground-bomb-shelters-its-our-city-its-our-home.html> (vaadatud 30. IV 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal EAM Ar 6.4.7:107, <https://www.muis.ee/museaalview/4111870> (vaadatud 8. IV 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal Fk 3611, <http://www.muis.ee/museaalview/2632569> (vaadatud 25. II 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal Fk 4407, <https://opendata.muis.ee/object/2634000> (vaadatud 8. IV 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal Fk 12505.28, <https://opendata.muis.ee/object/3599095> (vaadatud 8. IV 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal Fk 12505.49, <https://opendata.muis.ee/object/3599116> (vaadatud 8. IV 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal Fk 13330, <http://www.muis.ee/museaalView/2643970> (vaadatud 25. II 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal Fk Ar 6.4.7:107, <https://www.muis.ee/museaalview/4111870> (vaadatud 25. II 2026).

Eesti Arhitektuurimuseum, museaal Fk 27633, <https://opendata.muis.ee/object/4553630> (vaadatud 25. II 2026).

Eesti Filmiarhiiv, EFA.357.0.90205, <https://www.meediateek.ee/photo/view?id=354541> (vaadatud 8. IV 2026).

Eesti Filmiarhiiv, EFA.357.0.90209, <https://www.meediateek.ee/photo/view?id=354549> (vaadatud 8. IV 2026).

Elamurajoon Mustamäel Akadeemia teel. Tallinna Linnamuseum, TLM F 6799:13, <http://www.muis.ee/museaalview/2442104> (vaadatud 8. IV 2026).

F. Kaltenbach, La Borda in Barcelona by Lacol. Affordable cooperative living. – Detail, 1. III 2022, https://www.detail.de/de_en/la-borda-in-barcelona-von-lacol (vaadatud 25. II 2026).

Maamärk Põhja-Tallinnas. Kuidas sündis arhitektuuripreemiale nomineeritud kortermaja efektne katus. – Ehitusleht, <https://ehitusleht.ee/maamark-pohja-tallinnas-kuidas-sundis-arhitektuuripreemiale-nomineeritud-kortermaja-efektne-katus/> (vaadatud 25. II 2026).

M. Tikan, Kui eesmärk on aastaks 2034 tagada varjumisvõimalus, vajame hirmu asemel arutelu. – Delfi, 27. II 2026, <https://arvamus.delfi.ee/artikkel/120439166> (vaadatud 5. III 2026).

Päästeamet, Näidisvarjumiskoht kortermaja keldrikorrusel, <https://www.flickr.com/photos/142052741@N03/53780587052/> (vaadatud 25. II 2026).

Päästeamet, Soovitused hoonete keldrite varjumiskohtadeks kohandamisel. 2025, <https://www.olevalmis.ee/assets/files/s--AW6wB0D3--/v1/olevalmis-payload-live/j24i6ysat4jvlzy3lsc/Detailsemad%20soovitused,%20kuidas%20keldrid%20varjumiskohaks%20kohandada%20leid%20siit%20juhendist.pdf> (vaadatud 22. IV 2026).

Re:Ukraine System, Instagrami postitus, 24. X 2025, https://www.instagram.com/p/DQMYh_siFVK/ (vaadatud 30. IV 2026).

Õppeklass - varjumiskoht Kivila 3a kortermaja keldrikorrusel. – Tallinna linn, <https://www.tallinn.ee/et/kriisiennetus/uudis/oppeklass-varjumiskoht-kivila-3a-kortermaja-keldrikorrusel> (vaadatud 8. IV 2026).

Lisad

Magistritöös viidatud lisad on esitatud tööga kaasas olevate eraldiseisvate jooniste, failide ja trükistena.

Lisa 1. Originaaljoonis

Lisa 2. *Post festum*

Lisa 3. Ettevalmistus

Lisa 4. Evakuatsioonitee

Lisa 5. Baastingimused

Lisa 6. Lisatingimused

Lisa 7. Lisaväärtus

Lisa 8. Kataloog

Tänuõnad

Täna kõiki välitööde käigus külastatud objektide esindajaid, kes lubasid ja usaldasid mind oma keldrikorruseid, varjumiskohti ja varjendeid uudistama, ning avatud ja siiraste vestluste eest.

Täna Matti Jänkälä sooja vastuvõtu ja praktika juhendamise eest Soomes ning Andres Aaret lugematute kohtumiste eest J. Sütiste tee 34 korterelamu keldris.

Täna Kättriin Reinartit mõttekaaslasena olemise ning raamatu ja kataloogi graafilise disaini eest. Samuti täna Aimur Takki ja Anna Kaarmaad graafilise disaini suunamise eest.

Täna sõpru Georg Ander Silda, Fred Vulkanit, Art Nõukast, Kristina Allikut ja Liina Pärna toetavate vestluste ning kaasamõtlejate eest.

Täna Carita Irjast tekstide lugemise ja keelelise toimetuse eest.

Täna ettevõtet Järsi abi eest maketi valmistamisel.

Täna juhendajaid Mariann Drelli, Pavle Stamenovićit ja Gregor Tauli hea nõu ning suunamise eest.

Täna Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskonda ja sisearhitektuuri osakonda.

Täna Tallinna linna Raestipendiumi eest.

Kõige enam täna oma perekonda ja vanaisa Peep Christjansoni lõputu toetuse eest.